

Národopisný věstník

ETHNOGRAPHIC JOURNAL | FOUNDED 1906

XLI (83) / 2024 / 1

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Ethnographic Journal

Založen 1906

Ročník XLI (83), 2024, číslo 1

DOI: 10.59618/NV.2024.1.00

Vydavatel / Publisher:

Česká národopisná společnost, z. s. (Czech Ethnological Society)

Národní třída 3, 117 20 Praha, Czech Republic

Národopisný věstník je vědecký recenzovaný časopis vydávaný vrcholným profesním sdružením české etnologie Českou národopisnou společností, z. s., který je zaměřen na studium tradiční lidové kultury středoevropského prostoru, současných kulturních forem vyrůstajících z lidových tradic a témat z oblasti historické etnologie. Národopisný věstník dnes představuje druhý nejdelší vydávaný oborový vědecký časopis české etnologie.

The Národopisný věstník/Ethnographic Journal is a peer-reviewed journal published by the Czech Ethnological Society, top professional association of Czech ethnology; the journal focusses on the study of traditional folk culture in Central Europe, current cultural forms built on folk traditions, and themes from historical ethnology. The Ethnographic Journal is the second longest-running academic journal of Czech ethnology.

Vedoucí redaktor / Editor-in-Chief:

doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. (Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, Brno, CZE)

Redaktor / Editor:

PhDr. Oto Polouček, Ph.D. (Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, Brno, CZE)

Redakční rada (domácí členové) / Editorial Board (domestic members):

PhDr. Karel Altman, CSc., (Akademie věd České republiky, Etnologický ústav, Brno, CZE), PhDr. Helena Beránková (Česká národopisná společnost, Praha, CZE), doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., (Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, Brno, CZE), PhDr. Markéta Holubová, Ph.D., (Akademie věd České republiky, Etnologický ústav, Praha, CZE), Mgr. Marta Kondrová (Slovenské muzeum, Uherské Hradiště, CZE), PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D., (Karlova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, Praha, CZE), Mgr. Markéta Palowská (Muzeum Novojičínska, Nový Jičín, CZE), PhDr. Oto Polouček, Ph.D. (Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, Brno, CZE), PhDr. Tereza Šlehoferová, Ph.D., (Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta, Katedra antropologie, Plzeň, CZE), doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D., (předseda redakční rady; Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, Brno, CZE), Mgr. Daniela Závěská (Etnografické oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze).

Redakční rada (zahraniční členové) / Editorial Board (international members):

Anna Drożdż, PhD, DLitt, (Uniwersytet Śląski, Instytut Nauk o Kulturze, Katowice, POL), prof. Gero Fischer (Universität Wien, Institut für Slawistik, Wien, AUT), doc. PhDr. Hana HLůšková, CSc., (Slovenská akadémia vied, Ústav etnológie a sociálnej antropológie, Bratislava, SVK), Małgorzata Michalska, Ph.D., (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej, Wrocław, POL), Miloš Rašić, MA, (Srpska akademija nauka i umetnosti, Etnografski institut, Beograd, SRB), Dr. Marketa Spiritova (Ludwig-Maximilians Universität München, Fakultät für Kulturwissenschaften, Institut für Empirische Kulturwissenschaft und Europäische Ethnologie, München, DEU).

Periodicita / Frequency: 2x ročně / Biannually

Toto číslo vychází s podporou/ This number is published with the support of:

Grantová podpora Odboru regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury České republiky

Registrační číslo MK ČR E 18932

ISSN 1211-8117 (Print), ISSN 2571-0982 (Online)

Národopisný věstník

ETHNOGRAPHIC JOURNAL

XLI (83) / 2024 / 1

Založen 1906

Stupavská kvasená kapusta
Domáča čalamáda

STUPAVSKÁ KVASENÁ KAPUSTA
DOMÁČA ČALAMÁDA

NAJLEPŠÍ BURČIAK
VINO

STUPAVSKÁ
KVASENÁ
KAPUSTA

STUPAVSKÁ
KVASENÁ
KAPUSTA

Obsah

Studie

Markéta Holubová: <i>Kontinuita, proměna, zánik nebo obnova poutní tradice v České republice pohledem etnologie</i>	5
Jan Blažek: <i>Obnova tradic a jejich proměna na příkladu svatodušních obřadů na Moravě a ve Slezsku</i>	26
Zuzana Beňušková: <i>Transformácia tradičnej ľudovej kultúry v suburbiách Bratislavy a jej postavenie v rámci Bratislavského samosprávneho kraja</i>	49

Materiály

Kateřina Nečacká: <i>Sonda do religiozity členů Římskokatolické církve a Českobratrské církve evangelické na Rusavě a jejich vzájemných vztahů</i>	70
Jiří Mačuda: <i>Posvícení ve Výrovicích na Znojemsku. K současnému stavu obyčejové tradice na jihomoravské vesnici</i>	82
Jana Poláková: <i>Znovuobjevený velikonoční zvyk z Lužné na Vsetínsku</i>	95

Příspěvky dopisovatelů

<i>Tři příspěvky Rudolfa Kůse o rukodělné výrobě v Pošumaví (Daniel Drápala, archiv ČNS)</i>	102
--	-----

Personalia

<i>Odešla Monika Tauberová (Jan Pohunek)</i>	106
<i>K významnému životnému jubileu profesora Leoša Šatavu (Katarína Slobodová Nováková)</i>	108
<i>Proč lidé tančí? Daniele Stavělové k jubileu (Dorota Gremlicová)</i>	115
<i>Je to možné? Blanka Petráková a šedesát? (Romana Habartová)</i>	121

Knihy

<i>Tato knížka byla nejmilejší zábavou... Špalíčky kramářských tisků z etnografické podsbírky Moravského zemského muzea. I. díl (Martin Drozda)</i>	128
<i>Péče o památky na Valašsku v letech 1850 až 1938 (Jitka Matuszková)</i>	131

Kontinuita, proměna, zánik nebo obnova poutní tradice v České republice pohledem etnologie

Continuity, Transformation, Disappearance, or Renewal of the Pilgrimage Tradition in the Czech Republic from the Perspective of Ethnology

PhDr. Markéta Holubová, Ph.D.

Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00
Praha, CZECH REPUBLIC

holubova@eu.cas.cz

ORCID: 0000-0001-8904-1738

Abstract

The study deals with the phenomenon of pilgrimages after the year 1989. Except for the traditional pilgrimage festivities associated with the confession of faith, such as in Žarošice in South Moravia, where a pilgrimage ritual with many Baroque relicts is still practised on the so-called Golden Saturday, we can notice the disappearance of pilgrimages. At the same time, the traditional form of pilgrimages is transformed, and we can observe innovative trends after 1989. Pilgrimage tourism is developing significantly, professional and association pilgrimages (e.g. these of firefighters, gamekeepers, beekeepers, and teachers) are being organised, and cycling pilgrimages are becoming popular among all age groups. In contrast to Western Europe, the phenomenon of long-distance pilgrimages, not only to Santiago de Compostela in Spain, but also to Mariazell, Roma, Assisi, and the Holy Land, has arrived in the Czech Republic with a certain delay. After the year 2000, pilgrim routes have been replicated and trucked, modern pilgrim routes are being built. Last but not least, we try to answer the question of what role a pilgrimage site, a pilgrimage or a pilgrimage tradition plays in the Czech society of the twenty-first century.

Key words

Pilgrimage site – pilgrimage – pilgrimage tradition – pilgrim routes – Czech Republic – 21st century

Acknowledgement / Funding

Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378076, Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

Putování na posvátná místa, místa symbolická a místa spojená se zázračnou událostí představují nedílnou součást světových náboženství, včetně křesťanství. Nejinak tomu bylo také v českých zemích. Dá se říct, že vývoj poutní tradice v průběhu staletí vykazoval podobu určité sinusoidy, střídající období rozkvětu s dobami útlumu, stagnace a organizované likvidace.¹ Jedním z klíčových aspektů, který významně ovlivnil poutní tradici v České republice, byl komunistický režim. Po jeho nástupu bylo náboženské vyjadřování vytlačováno z veřejného života. Známa akce „K“ na počátku padesátých let 20. století vedla k likvidaci řeholního života.² Smutným vrcholem vztahu komunistů k poutním místům a tradici se stala likvidace některých poutních míst. Nejznámější je případ řízeného vandalismu po roce 1948 a posléze v roce 1973 vyhození do vzduchu a buldozery srovnané se zemí známé poutní místo Panny Marie Pomocné ve Zlatých Horách na Jesenicku, místa setkávání poutníků z Moravy, Německa a Polska.³

Až po sametové revoluci v roce 1989 vrostl opětovně význam náboženství v české společnosti, ale na kvalitativně odlišné úrovni. Prvotní nadšení ze svobody vyjadřované mimo jiné účastí na bohoslužbách a velkých poutích (např. na Velehradě) brzy vyprchalo. I přes znatelný vliv křesťanství a poutní tradice lze českou společnost považovat za nábožensky vlažnou, neboť podle posledního sčítání obyvatelstva z roku 2021 nevyznává žádnou institucionalizovanou formu náboženství 68,3% občanů České republiky a pouze 9,28% věřících se hlásí ke katolické víře, největší náboženské denominaci v České republice.⁴ Nízký zájem o církevní organizovanou religiozitu však ještě nezastírá, že by dnešním Čechům byla zcela vzdálená víra v nadpřirozené jevy, magii nebo nejrůznější prvky komercializovaného duchovna. Nejenže vyznává víru v nadpřirozené jevy, ale dokonce z hlediska zájmu o astrologii nebo léčitelství náleží česká společnost naopak v euroatlantickém prostoru mezi ty nejreligióznější.⁵

V průběhu prvního desetiletí 21. století dochází k novému formování religiozity a spirituality.⁶ Registrujeme výrazný nárůst neinstitutální spirituality,

1 Např. HOLUBOVÁ, Markéta et al.: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. IX. Duchovní a hmotné aspekty zbožné peregriance*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2020; HOLUBOVÁ, Markéta: *Poutnictví a poutě*. In: Bahenský, František et al: *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada: Lidová kultura*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2014, s. 291; MIHOLA, Jiří (ed.): *Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010.

2 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.

3 NEUBAUEROVÁ, Michaela – MACHÁČEK, Pavel: *Zmizelé Jesenicko. 3. Poutní místa*. Jeseník: Hnutí Brontosaurus Jeseníky, 2021, s. 32–42.

4 Blíže: ČSÚ – Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu 2021. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/shortUrl?su=bc365719> (cit. 26. 2. 2024).

5 HAMPLOVÁ, Dana: *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013, s. 58–81.

6 Např. HOLUBOVÁ, Markéta: *Manifestations of Marian Devotion in the Czech Republic – the Past and Present*. In: Zachar Podolinská, Tatiana (ed.): *Traces of the Virgin Mary in Post-Communist Europe*. Bratislava: Veda, 2019, s. 76–94.

patrná je individualizace víry. Charakteristickým znakem územního rozložení věřících obyvatel, patrným již z dob první republiky, je poměrně výrazná polarizace mezi Čechy a Moravou čili vzrůst religiozity směrem ze severozápadu na jihovýchod území republiky.⁷ Výrazné rozdíly jsou patrné mezi městem a vesnicí, centrem a periferií. Kromě regionální diferenciacce je podstatná i věková rozrůznost přístupu Čechů k náboženství.⁸ Na jedné straně dochází k upožadování tradiční religiozity, na straně druhé ke vzniku nových náboženských hnutí spojených také s náboženstvím imigrantů.⁹

Na globální úrovni pak proměny limituje rychlé tempo (sub)urbanizace a sociálních nerovností, hodnotový a behaviorální individualismus, nedůvěra a odpor k jakýmkoli (nejen náboženským) vnějším autoritám, zhoršující se stav životního prostředí, stárnutí populace a v neposlední řadě i rostoucí mobilita.¹⁰ Náboženská diverzita celosvětově roste s globalizací a s ní spojenou migrací obyvatelstva.¹¹

Současně platí, že takto obecně vyslovená tvrzení zcela neodrážejí skutečné náboženské pnutí v české společnosti. Důkazem toho je i pestrá mozaika poutní praxe. V předložené studii se tak pokusíme zodpovědět: 1) jakou roli zaujímá poutní místo ve společnosti 21. století, 2) jakou podobu mají dnešní poutě a jakým způsobem se putuje a 3) zda poutní tradice po roce 1989 probíhá kontinuálně nebo se proměňuje, zaniká či nově vzniká.

Poutní místo

Poutní místo je v běžné mluvě užívané a obecně známé označení pro sakrální objekt, který je cílem náboženských poutí. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska definuje poutní místo jako „*zpřítomnění posvátného jevu v určitém, přesně vymezeném prostoru. Vzniká promítnutím náboženských představ spojených s výjimečnými, nezřídka fiktivními událostmi do konkrétní lokality, v níž je přítomnost nadpřirozené moci pociťována a vnímána intenzivněji než jinde. Spojení této síly s daným místem se manifestuje prostřednictvím zázraků, širokými vrstvami je pak považováno za kultovní*“.¹² Tato definice poutního

7 HAVLÍČEK, Tomáš – HUBKOVÁ, Martina – SMRŽOVÁ, Kamila: Changes in the geographical distribution of religious heterogeneity in Czechia during the transformation period. *Acta Universitatis Carolinae. Geographica* 44, 2009, č. 1-2, s. 31-47.

8 STEM 2018, Ústav empirických výzkumů. *Postoj Čechů k náboženství*. Dostupné z: <https://www.stem.cz/postoj-cechu-k-nabozenstvi> (cit. 26. 2. 2024).

9 Srov. FONER, Nancy – ALBA, Richard: Immigrant Religion in the U.S. and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion? *International Migration Review* 42, 2008, č. 2, s. 360-392.

10 KONG, Lily: Global shift, theoretical shift: Changing geographies of religion. *Progress Human Geography* 34, 2010, č. 6, s. 755-776.

11 HENKEL, Reinhard: The changing religious space of large Western European cities. *Prace Geograficzne* 137, 2014, s. 7-15.

12 BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. III. Praha: Mladá Fronta, 2007, s. 789-791.

místa je však pro dnešní dobu nedostačující. Dnes přicházejí na poutní místa nejen věřící, poutníci, nýbrž také turisté či návštěvníci, kteří tam jdou s různými požadavky a očekáváními, tudíž i při odchodu jejich zážitky a pocity jsou velmi různorodé.¹³ Dochází tak ke kumulování role poutního místa.

Poutníci od počátku směřovali do míst spjatých se životem a činy Ježíše Krista a Panny Marie, následně i spojených se životem, působením světců a světic či s jejich smrtí – ať již jako skutečným dějištěm události, či s uložením ostatků.¹⁴ Relikviáře s ostatky byly přiváženy i z cizích zemí stejně jako další náboženské artefakty – zázračné obrazy, sochy aj. Často byly na náklady jak církve, tak příslušníků šlechtického stavu pořizovány kopie slavných v zahraničí uctívaných předmětů (např. obraz Panny Marie Pasovské), umísťovány do kostelů po celé zemi, aby se následně stávaly předmětem poutí.¹⁵ Poutní tradice se velmi často rozvinula i k dalším náboženským předmětům (např. pozlacený měděný reliéf Madony Staroboleslavské, tzv. Palladium země české), zvláště pak k vyobrazením, jež konalý zázraky, a proto byly vyhledávány poutníky ze širokého okolí (např. obraz Panny Marie Klatovské, který ronil krev, socha Panny Marie Svatohorské nebo sv. Salvátor v Chrudimi). Poutním místem se stalo také místo zázračného uzdravení (léčivý pramen), nálezu posvátného předmětu (socha tzv. Staré Matky Boží v trní v Brně-Tuřanech) či zjevení (zjevení Panny Marie Lurdské aj.).

I dnes je nejvíce poutních míst zasvěcených Panně Marii a aktivních poutních míst, k nimž se alespoň jednou v roce pořádá pouť, evidujeme na území České republiky kolem 450.¹⁶ Obecně lze uvést, že aktivních poutních míst v Čechách je méně než na Moravě a ve Slezsku. Tento rozdíl mezi Čechami a Moravou a Slezskem není dán pouze objektivními rozdíly ve výskytu poutních míst, ale souvisí též s rozdílnou rolí náboženství a mírou a způsobem zapojení i drobných sakrálních památek do života místních společenství. Obyvatelstvo Moravy je výrazně více religiózní než v jiných oblastech České republiky.¹⁷

Přestože poutní místa spojuje jejich účel, nejsou všechna stejná ani vzhledem, ani důležitostí. Poutní místo může mít velmi různou podobu, velikost a regionální význam. Samotná fyzická podoba však ještě nemusí nutně vypovídat

13 WINTER, Michael – GASSON, Ruth: Pilgrimage and tourism: Cathedral visiting in contemporary England. *International Journal of Heritage Studies* 2, 1996, č. 3, s. 172–182. <https://doi.org/10.1080/13527259608722170>

14 HRDINA, Jan: *Relikvie. Odpustky. Poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy*. Praha: Národní památkový ústav – Scriptorium, 2017.

15 ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999.

16 KUČERA, Zdeněk – BLÁHA, Jan D. – KUČEROVÁ, Silvie – HUPKOVÁ, Martina – REEVES, Daniel: *Katolická poutní místa v Česku na počátku 21. století podle konání poutě během kalendářního roku. Doprovodný text k mapě*. Praha: Nakladatelství P3K, s. r. o., 2012, s. 11. Dostupné z: <http://web.natur.cuni.cz/ksgrrek/kuhig> (cit. 26. 2. 2024).

17 HAVLÍČEK, Tomáš – HUPKOVÁ, Martina: Religious landscape in Czechia: new structures and trends. *Geografie* 113, 2008, č. 3, s. 302–319.

o současném významu poutního místa. I rozměrově malá architektonická stavba může uchovávat milostný předmět, za nímž přicházejí poutníci z širokého regionu, okolí i ciziny (např. pouť ke Staré Matce Boží v Žarošicích u Kyjova). Naopak některé mohutné chrámy a přilehlé klášterní komplexy ztratily v průběhu času své zástupy poutníků a tím i část svého věhlasu a využití (např. Chlum sv. Maří na Sokolovsku). Kromě toho jsou dosud v České republice slavná poutní místa, kam směřují z velké části turisté (např. kostel na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou, památka světového kulturního dědictví UNESCO). Ne všechna poutní místa slouží výhradně náboženským účelům, i když se na nich konají události a setkání s přiměřeným světským obsahem.

Řada poutních míst tvoří dominantu krajiny, představují architektonické skvosty, jen pro zajímavost registrujeme šest základních architektonických typů poutních míst,¹⁸ proto figurují také na seznamu kulturních, ba dokonce národních kulturních památek, a tudíž jejich správa je podřízena řídit se památkovým zákonem, což může mnohdy ztěžovat každodenní chod poutního místa, anebo dostávat správce poutních míst do určitého střetu zájmu ve vztahu k poutnímu turismu.¹⁹

Zcela specifickým vývojem procházejí poutní místa na území bývalých Sudet. Odsunem německého obyvatelstva po roce 1945 a ateizací společnosti v době komunismu zanikla řada poutních míst, některá jsou značně zchátralá. Od devadesátých let 20. století se objevují iniciativy občanské společnosti, místních spolků o jejich obnovu jako centra smíření a setkávání Čechů a Němců s více či méně úspěšným výsledkem. Jako jeden příklad za všechny úspěšné obnovy poutního místa v pohraničí můžeme zmínit Zlaté Hory na Jesenicku, kde byla od dob baroka uctívána Panna Marie Pomocná.²⁰ Jak už jsem se výše zmínila, komunisté nechali toto poutní místo vyhodit do povětří a srovnat se zemí, takže po něm nezbyl v terénu žádný hmotný doklad. Záhy po pádu komunismu (1991) vzniklo Sdružení pro obnovu poutního místa Panna Maria Pomocná u Zlatých Hor. Na jeho výstavbu finančně přispěli také sudetští Němci, a tak již v roce 1995 mohl být nový kostel vysvěcen. Sdružení pak svoji činnost ukončilo a nový poutní kostel předalo do správy církve. Od téhož roku se každoročně třetí sobotu v září koná tradiční pouť tří národů – Čechů, Němců a Poláků, která náleží k tě nejvíce navštěvovaně.²¹

18 ROYT, Jan: K charakteru poutních komplexů v Čechách. In: Stuchlá, Pavla (ed.): *300 let poutního kostela Jména Panny Marie na Lomci. Sborník příspěvků z odborného semináře 14. 9. 2004*. Vodňany: Městské muzeum a galerie ve Vodňanech, 2005, s. 83–92.

19 ZALASIŇSKA, Katarzyna – PIOTROWSKA, Katarzyna: Kalwaria Zebrzydowska cultural landscape. *International Journal of Heritage Studies* 18, 2012, č. 3: World Heritage and Human Rights: Preserving our Common Dignity through Rights Based Approaches, s. 307–315. <https://doi.org/10.1080/13527258.2012.652974>

20 BAKOŠÍK, Vladislav – DOBOŠ, Boleslav: *Poutní místo Panna Maria Pomocná u Zlatých Hor*. Zlaté Hory: Ateliér D, 2008, s. 23–30.

21 Celkově se této poutě zúčastní 3 000 až 4 000 poutníků.

Obr. 1. Zářijová pouť tří národů ve Zlatých Horách na Jesenicku. Foto M. Holubová, 2019.

Na území České republiky se ojediněle v prostorách poutních míst nacházejí specializovaná muzea, zaměřená na poutnictví, jako je např. Svatojánské muzeum v Nepomuku v západních Čechách, vzniklé v roce 2015 v rodišti sv. Jana Nepomuckého,²² anebo poutní muzeum na Svaté Hoře u Příbrami z roku 2015,²³ pro jehož expozici byly zpřístupněny sklepní prostory poutního místa. Muzejní exponáty jsou původní, svatohorské, nikoliv výpůjčky z jiných paměťových institucí. Nejvýznamnější archeologické nálezy – pec, studna, štolový systém, jsou zpřístupněny pro návštěvníky a zakomponovány přímo do prostoru muzejní expozice. Návštěvnost svatohorského poutního muzea v roce 2022 čítala 8 522 návštěvníků.²⁴

22 Svatojánské muzeum. Dostupné z: <https://www.sjmn.cz> (cit. 26. 2. 2024).

23 Svatohorské muzeum. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/pro-navstevniky/prohlidky/svatohorske-muzeum> (cit. 26. 2. 2024).

24 *Svatá Hora* 60, 2023, č. 1, s. 15.

Poutní místo představuje rovněž kulturně-společenské centrum, kde se pořádají různé edukativní přednášky, koncerty, ale i festivaly. K jednomu z nejznámějších festivalů a hojně organizovanému i na poutních místech náleží festival Noc kostelů,²⁵ což je každoročně pořádaná akce, která má umožnit široké veřejnosti nezávazné přiblížení se a setkání s křesťanstvím. V jejím rámci jsou ve večerních a nočních hodinách zpřístupněny některé kostely různých křesťanských církví, ve kterých se rovněž zdarma konají koncerty, komentované prohlídky, workshopy či divadelní představení. Návštěvníci mají možnost nahlédnout do kostelních sakristií či klášterních zahrad, zkusit si zahrát na varhany, vystoupat na věže či sestoupit do starobylých krypt, prožít liturgii nebo třeba jen vnímat to, co bylo inspirací pro stavitele křesťanských chrámů. Vedle osobních návštěv se některé akce živě streamují na internet, na webových stránkách události jsou k dispozici také virtuální prohlídky církevních objektů. Noc kostelů vznikla v roce 2001 v Německu a do České republiky se rozšířila z Rakouska. První ročník této akce se v České republice konal 29. května 2009, v posledním roce (2023) své brány na počátku června otevřelo více jak 1 800 objektů, v nichž proběhlo přes 7 600 programů.²⁶

Poutní místa vstupují také do virtuálního světa.²⁷ Dnes má prakticky každé poutní místo vlastní oficiální webové stránky, byť různé kvality, ale nebylo tomu tak vždycky. Církev, církevní řády jako církevní instituce, které jsou

Obr. 2. Muzejní expozice na Svaté Hoře u Příbrami.
Foto M. Holubová, 2022.

25 Noc kostelů. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Noc_kostel%C5%AF (cit. 26. 2. 2024).

26 Program Noc kostelů 2023. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-noc-kostelu-program-231904> (cit. 26. 2. 2024).

27 MACWILLIAMS, Marc W.: Virtual pilgrimages on the Internet. In: Norman, Alex - Cusack, Caroline M.: *Religion, Pilgrimage, and Tourism. Critical Concepts in Religious Studies. III. Modern Religious Pilgrimage*. London - New York: Routledge - Taylor & Francis Group, 2015, s. 126-154.

konzervativnější, začaly využívat sociální sítě až na konci devadesátých let 20. století. Webové stránky představují velice rozsáhlý informační zdroj nejen pro poutníky, nýbrž také pro turisty a návštěvníky těchto míst. Informují nejen o poutním místě, jeho historii, hlavních poutích či aktuálních akcích, nýbrž přímo umožňují si prohlédnout jeho podobu na fotografiích a v některých případech umožňují třeba i virtuální prohlídku celého poutního areálu (např. Svatá Hora u Příbrami, Svatý Kopeček u Olomouce). Dalším důležitým parametrem bývá rezervace ubytování v poutních domech či nákup devocionálií, knih a upomínkových předmětů pomocí e-shopu. Webové stránky jsou doplněny i nesčetnými odkazy na weby příbuzné ať už křesťansky, multimediálně, či turisticky zaměřené. A pokud by se přece jenom poutník neodvážil putovat na poutní místo přímo, má možnost virtuálně sledovat aktuální dění v poutním kostele s přenosem mší. Tuto nabídku internetu výrazně posílila covidová epidemie.²⁸

Profánní versus posvátný prostor poutního místa

V současné době se také výrazně stírá rozdíl mezi profánním a posvátným prostorem poutního místa.²⁹ Nejlépe to můžeme dokumentovat na dvou příkladech ze Svaté Hory u Příbrami, a to ve spojitosti s vnímáním role svatých schodů v průběhu času. Svatohorské svaté schody představují kryté kamenné schodiště, které bylo postaveno v roce 1727, a spojuje město Příbram s poutním místem.³⁰ Podle jezuitských diáří v období baroka to byl po poutním kostele druhý nejposvátnější prostor v poutním areálu, do něhož měl poutník vstupovat s pokorou, modlitbou, někteří poutníci po nich vystupovali i po kolenou.³¹

Po roce 1989 vnímání tohoto posvátného prostoru se postupem doby výrazně proměnilo. Od roku 1990 se na Svaté Hoře každoročně koná slavnost Příbramská šalmaj, jejíž součástí je historický průvod z Příbrami na Svatou Horu, který připomíná prvního arcibiskupa pražského Arnošta z Pardubic, údajného tvůrce uctívané milostné sochy Panny Marie Svatohorské. Odpoledne pak od roku 2007 probíhá každoročně závod hasičů po svatohorských schodech, což je aktivita, která připomíná historickou událost z roku 1978, kdy vyhořela Svatá Hora u Příbrami.³² Požár byl velmi rozsáhlý a zasahovalo u něho několik hasičských sborů ze Středočeského kraje, tedy i z Příbrami.

28 UPENIEKS, Laura: Religious / spiritual struggles and well-being during the COVID-19 pandemic: Does „talking religion“ help or hurt? *Review of Religious Research* 64, 2022, s. 249–278. <https://doi.org/10.1007/s13644-022-00487-0>

29 ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 17–48.

30 NAŇKOVÁ, Věra: Architekt a stavitel Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost. *Umění* 22, 1974, s. 227–228.

31 HOLUBOVÁ, Markéta: *Panna Marie Svatohorská. Příspěvek k barokním vazbám jezuitské rezidence a poutního místa*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2015, s. 81.

32 SMOLOVÁ, Věra: *Požár Svaté Hory 27. 4. 1978 a její rekonstrukce*. Příbram: Město Příbram, 2018, s. 17–42.

Obr. 3. Umělecký happening v prostorách svatých schodů na Svaté Hoře u Příbrami. Foto M. Holubová, 2019.

Závod do určité míry navozuje tuto situaci, kterou museli podstupovat hasiči v roce 1978. Dvojice hasičů či hasiček skoro v plném vybavení – v hasičském stejnokroji, v obuvi určené k zásahu, v zásahové přilbě – a muži i s dýchacím přístrojem na zádech – startuje před vchodem do svatohorských schodů v Příbrami v Dlouhé ulici. Každý hasič nese po odstartování hadici „B“ a jeden z nich navíc jednu uzavíratelnou proudnici. Vyběhá do koridoru schodů a zdolává trať dlouhou 560 metrů s 289 schody a výškovým rozdílem 80 metrů. Po 120 metrech na kontrolním stanovišti musí hasiči hadici a proudnici propojit, pak ji odložit na vyznačené místo a dále pokračovat v běhu až do cíle.³³

Již přímo v prostorách svatých schodů se konal v roce 2019³⁴ první ročník uměleckého happeningu, jehož součástí byly ryze světské aktivity jako prodej nejruznějších předmětů, fotografií, obrazů, šperků, doprovázený divadelními představeními a vystoupeními kapel různých žánrů. Kvůli covidové pandemii se několik let nekonal, ale třetí neděli v září roku 2023 se opět uskutečnil.³⁵

³³ Tamtéž, s. 76.

³⁴ Svaté schody 2019, 343 schodů pro tvořivost. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/2019/05/12/svatohorske-schody-2019-343-schodu-pro-tvorivost> (cit. 2. 3. 2024).

³⁵ Svaté schody 2023, 343 schodů pro tvořivost. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/akce/svatohorske-schody-2023-343-schodu-pro-tvorivost> (cit. 2. 3. 2024).

Poutě

Pojmy o pouti mají dlouhou historii, a to nejen v křesťanských tradicích, ale také ve studiu náboženství. Od chápání jako povinné cesty v některých konfesijních kontextech³⁶ k přehodnocení jako nějaké formy záměrného cestování³⁷ je současná pouť konceptualizuje jako posvátné nebo ritualizované putování, „meta-pohyb“,³⁸ jako stav otevřenosti vůči duchovnímu zapojení prostřednictvím místa a cesty, ať už plánované, nebo spontánní,³⁹ jako základní forma náboženské mobility⁴⁰ nebo jako symbolická mobilita, která se projevuje v rámci náboženského pohybu podmíněných těl skrze sémanticky fixovanou geografii.⁴¹ Pouť je zakotvena do kulturních a společenských kontextů, jako jsou diskurzy o klimatické změně, zdraví a s ním spojeném trávení volného času.⁴² Jako pěší pouť představuje alternativní protíváhu k současnému uspěchanému stylu života.⁴³

Současná pouť jako komplexní a mnohvrstevná praxe se vyznačuje silným pocitem nejednoznačnosti.⁴⁴ Lidé, kteří se vydávají na pouť, se mohou identifikovat jako turisté, návštěvníci nebo poutníci, aniž by byli věřícími. Tyto kategorie se někdy překrývají a hranice mezi nimi jsou často velmi vágní, přičemž lidé přecházejí z jedné kategorie do druhé. Zdá se, že tam, kde se církevním denominacím nedaří navázat komunikaci s lidmi, stále více jednotlivců nachází své duchovní potřeby (např. hledání smyslu života) na kaminoizovaných poutních stezkách.⁴⁵ Lidé, kteří podnikají tyto poutě, nacházejí širokou škálu významů v poutnických tradicích, fyzických výzvách a mezilidských setkáních, která na cestě zažívají. Mnoho

36 Např. GEMZÖE, Lena: Big, Strong and Happy: Reimagining Femininity on the Way to Compostela. In: Jansen, Willy – Notermans, Catrien (eds.): *Gender, Nation and Religion in European Pilgrimage*. Farnham: Ashgate, 2012, s. 48.

37 TURNER, Victor, TURNER, Edith: *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*. New York: Columbia University Press, 1978, s. 241.

38 Např. COLEMAN, Simon – EADE, John (eds.): *Reframing Pilgrimage: Cultures in Motion*. London: Routledge, 2004, s. 18.

39 Např. DYAS, Dee: *The Dynamics of Pilgrimage: Christianity, Holy Places and Sensory Experience*. (Routledge Studies in Pilgrimage, Religious Travel and Tourism). Abingdon: Routledge, 2020, s. 309.

40 Např. MADDRELL, Avril – TERRY, Alan – GALE, Tim: Introducing Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging. In: Maddrell, Avril – Terry, Alan – Gale, Tim (eds.): *Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging*. Abingdon: Routledge, 2016, s. 1–16.

41 Např. HASSAUER, Frederike: Wallfahrt/Pilgerreise. In: Auffahrt, Christoph – Bernard, Jutta – Mohr, Hubert (eds.): *Metzler Lexikon Religion. Band 3*. Stuttgart: J. B. Metzler, 2005, s. 637.

42 Např. LINDSTROM, Hans-Erik: *Naturens katedral*. Orebro: Libris, 2016; SNELL, Tatjana – PALI, Sarah: Pilgrimage today: the meaning-making potential of ritual. *Mental Health, Religion & Culture* 16, 2013, č. 9 (Mental Health, Implicit Religion and Culture), s. 887–902. <https://doi.org/10.1080/13674676.2013.766449>

43 BROWMAN, Marion – SEPP, Tiina: Caminoisation and Cathedrals: replication, the heritagisation of religion, and the spiritualisation of heritage. *Religion* 49, 2019, č. 1, s. 74–98. <https://doi.org/10.1080/0048721X.2018.1515325>

44 SEPP, Tiina: The Pilgrimage Landscape in Contemporary Estonia: New Routes, Narratives, and Re-Christianization. *Numen* 67, 2020, s. 598–599.

45 BROWMAN, Marion – SEPP, Tiina: Caminoisation and Cathedrals: replication, the heritagisation of religion, c. d., s. 74–98.

poutníků zažívá pocit, že „kráčí ve šlépějích jiných lidí“, aniž by měli vyznání světonázoru svých předků. Kaminoizace⁴⁶ také odkazuje na předpoklady, že pěší putování a fyzická námaha jsou znakem skutečného poutníka a pro pouť jsou stejně důležité jako samotný cíl. To jde ruku v ruce se „spiritualizací chůze“, kdy chůze je chápána jako inherentně „duchovní“ mimo jakýkoli formálně náboženský rámec. Nové poutní cesty jsou „cestami s kořeny“, zděděnými projevy ztracené (a často idealizované) historie, které podporují opomíjené kulturní dědictví.

V případě poutí, které se po roce 1989 konají na území České republiky, můžeme mluvit o dvou základních modelech, se kterými se lze setkat v terénu. Jednak je to pouť v tradičním duchu, kterou můžeme považovat za náboženskou praxi. Ji vykonávají věřící, kteří se řídí liturgickým kalendářem. Charakteristický je poutní průvod hierarchicky uspořádaný – od 19. století podle pohlaví a věku, slavnostnost potrhuje zejména na Moravě také nošení lidových krojů.⁴⁷ Současná proměna kulisy, způsob dopravy, formy organizace poutnictví apod. modifikují i pro věřící způsob dosažení poslání, nikoliv proměnu smyslu. Podstatou zůstává zbožné putování za určitým cílem.

Zejména na Moravě se stále uplatňují tradiční formy poutních průvodů. Tuto skutečnost lze podpořit na konkrétním příkladu, manifestujícího dosud tradiční formy náboženských festivit, kterou lze spatřit v jihomoravských Žarošicích.⁴⁸ Od ostatních poutních míst se Žarošice liší okázalostí hlavní poutě, konané o Zlaté sobotě – třetí sobotu v září. Jedná se o průběh poutního průvodu s důrazem na dodržování ceremoniálu, včetně poutníků oděných v tradičních krojích. Starobylý poutní rituál se zde pěstuje zásluhou „starších bratrů“, tradičních vůdců procesí, kdy již během cesty dodržují poutníci přesně stanovený program se speciálním písňovým repertoárem vztahujícím se k tomuto místu. Na dohled žarošického kostela pozdravují zázračnou Madonu zvláštní písní a modlitbou.

V rámci slavnostní mše jsou praktikovány obřady s ozvěnou barokních relikvií, které jsou doloženy v literatuře, ale s nimiž se v českých zemích již běžně nesetkáváme. Před vstupem poutníků do chrámu je inscenována píseň – dialog mezi Matkou Boží a hříšníkem, zvaná „odpros“. Rituál příchozích poutníků pokračuje „poklonou“, při níž se družičky kladou na zem před oltářem a obětují „pokoru“; odevzdávají se věnečky, které mají družičky připevněny ve vlasech a mládenci na rukávu. U některých procesí přinášejí družičky věnečky ve formě

46 Kaminoizace vychází z inspirace novodobé podoby nejstarší dálkové pěší poutní cesty do Santiaga de Compostela ve španělské Galicii a znamená zakládání nebo obnovování poutních cest v duchu tohoto konstrukturu na územích mimo Španělska. Tato pouť je v současnosti znovuobjevována a replikována i v oblastech, kde byla dlouho zdiskreditována a přerušena z teologických i politických důvodů.

47 JAKUBÍKOVÁ, Kornélia: Sprievod ako etnologický problém. In: Tarcalová, Ludmila (ed.): *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1994, s. 19–20.

48 DVOŘÁKOVÁ, Hana: Dva aspekty projevu současné zbožnosti na příkladu poutí do Žarošic a na Turzovku. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 2, s. 91–98.

Obr. 4. Žarošická procesí o Zlaté sobotě. Foto M. Holubová, 2017.

korunek na zdobeném polštářku. Družičky obětující věnečky jsou součástí každého procesí, obětujících chlapců je mnohem méně. Žarošický ceremoniál se koná až do pozdních nočních hodin a samotná procesí, která přicházejí z nejrůznějších koutů Moravy (hlavně z Hané a Slovácka), ale i ze Slovenska, doplňují korouhve, bohatě osvětlená i zdobená nosítka mariánských soch (cca 28 až 35), včetně účastníků oděných v tradičních krojích.

V poutní tradici se však setkáváme i s jejím zánikem. Vynecháme-li rušení poutních míst a zákaz poutí již za vlády Marie Terezie a Josefa II., pak výrazný zásah s negativními dopady nastal na území bývalých Sudet v důsledku odsunu německého obyvatelstva po druhé světové válce, nositelů této tradice. Řada poutních míst zanikla také po nástupu komunistů k moci. Zcela specifickým příkladem zániku poutní festivity je tzv. andělská pouť dětí,⁴⁹ konaná z Příbrami na Svatou Horu, kdy zániku předcházelo ještě pozměnění termínu konání této poutě v průběhu času. První zmínky o tomto typu poutního průvodu nacházíme v jezuitských diářích k roku 1671, kde je tato dětská andělská pouť popisována přibližně takto: Děti oblečené v bílých komžích, na hlavách s bílými parukami,

49 HOLUBOVÁ, Markéta: *Panna Marie Svatohorská*, c. d., s. 68.

Obr. 5. Hasičská pouť ve Křtinách. Foto M. Holubová, 2018.

v ruce držely bílé královské lilie a na zádech měla bílá andělská křídla.⁵⁰ V průběhu baroka se tato pouť konala na svátek sv. Ignáce z Loyoly (31. 7.), který je znám spíše jako ochránce proti moru, ale v pobělohorské době byl uctíván také jako ochránce rodiček a nenarozených dětí.⁵¹ V 19. století za správy svatohorských redemptoristů tato poutní tradice pokračovala ve stejné podobě, ale termín konání andělské pouti dětí se přesunul na 1. května.⁵² Poslední dětská andělská pouť se konala v květnu roku 1947. Po roce 1989 se tato pouť již neobnovila, ale v povědomí starších lidí v Příbrami stále ještě zůstává.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ ČORNEJOVÁ, Ivana: Saint Ignatius of Loyola, Patron Saint of Expectant Mothers. In: *Patron saints and saintly patronage in early modern Central Europe*. Praha: Faculty of Arts, Charles University, 2019, s. 85–95.

⁵² CHYTIL, Rudolf: *Svatá Hora*. Praha: Svoboda, 1948 (nefoliováno).

Tradiční termíny poutí jsou zachovány. Nejčastěji se poutě konají na mariánské svátky – Zvěstování, Navštívení, Nanebevzetí a Narození Panny Marie. Po roce 1989 probíhají také poutě jednotlivých profesí, spolků, a to buď ve výroční dny jejich patronů, odvozených podle liturgického kalendáře, anebo v termínech mezinárodně uznaných dnů OSN. Podle liturgického kalendáře se řídí například pouť hasičů, která se koná ve výroční den svátku sv. Floriána (4. 5.), patrona hasičů. Jedna z nejznámějších hasičských poutí se již od roku 2002 pořádá ve Křtinách. Při příležitosti tohoto svátku se koná průvod jednotek zúčastněných hasičských sborů přes městys Křtiny od koupaliště ke chrámu se zástavami, v historických, dobových i současných uniformách. Obvykle v čele průvodu na nosítkách je nesená socha sv. Floriána a průvod doprovází také hasičská technika historická nebo současná. Nedílnou součástí bývá kněžské žehnutí hasičské techniky nebo hasičských symbolů. Obdobně probíhá také pouť hubertovská čili pouť myslivců, která připadá na svátek sv. Huberta (3. 11.).

Naproti tomu poutě učitelů se konají na mezinárodní den učitelů, který se slaví tradičně 28. března, v den výročí narození Jana Amose Komenského. Tyto mezinárodně uznané (sváteční) dny vyhláší Organizace spojených národů (OSN), ale i její organizace pro vzdělání, vědu a kulturu UNESCO, Světová zdravotnická organizace (WHO) a další nadnárodní instituce. Mají sloužit jako připomínka nějakých tematicky vymezených hodnot, dosažených úspěchů lidstva či naopak hrozeb a boje proti nim. Obdobně včelařská pouť probíhá na Hostýně každoročně na světový den včel (20. května).

Nejvíce vykonaných poutí v roce se váže na měsíc září a během letních, prázdninových měsíců – červenec, srpen. Ovšem nebylo tomu tak vždycky. Například podle jezuitských diáří ze Svaté Hory u Příbrami ve druhé polovině 17. století kulminovala největší návštěvnost poutníků o Velikonocích čili v březnu nebo v dubnu z důvodu, že Velikonoce jsou pohyblivým svátkem, a na počátku 18. století se kulminace posunula na svátek Božího těla čili květen nebo červen (pohyblivý svátek).⁵³

Vedle tradičních poutí dochází současně k transformaci jejich podoby a po roce 1989 evidujeme inovativní trendy. Velké oblibě se těší dálkové pěší poutě do Svaté země, do Říma, do Mariazell, ale především svatojakubská poutní cesta.⁵⁴ Jedná se o jednu z nejstarších historických poutních cest v Evropě, jež vede ke hrobu sv. Jakuba Většího v Santiagu de Compostela ve španělské Galicii. Postupem času vznikla síť dvanácti poutních tras mířících z Itálie, Francie a Portugalska, na které navazovaly cesty severněji položených států. Azyl putující mskýtalý již od středověku kostely, kláštery a hospitály, spravované řeholníky.

53 HOLUBOVÁ, Markéta: *Panna Marie Svatohorská*, c. d., s. 85.

54 Srov. např. EADE, John – KATIČ, Mario: *Pilgrimage, Politics and Place Making in Eastern Europe. Crossing the Borders*. London: Routledge, 2014. <https://doi.org/10.4324/9781315600505>

Symbolem dlouhotrvající pěší poutě se stala mušle hřebenatky, ať již skutečná, nebo vyobrazená na poutním odznaku, někdy prořatá dvěma poutnickými holemi. Novodobý zájem o svatojakubskou dálkovou pěší pouť začal prudce vzrůstat od konce osmdesátých let 20. století, k čemuž přispěla pouť papeže Jana Pavla II. v roce 1982, vydání Coelho románu *Poutník* a následně i fakt, že roku 1993 byla svatojakubská poutní cesta zapsána na seznam světového dědictví UNESCO. Od roku 1987 je platný systém značení pomocí směrových značek se symbolem svatojakubské mušle a žlutých šipek. K prudkému rozvoji přispívá i její dokonalá infrastruktura zajišťující poutníkům na cestě síť nocleháren a pohostinských zařízení, které jsou dotované španělským státem nebo obecní správou.⁵⁵ Aby mohl poutník využívat během putování těchto zařízení, případně získal i nějaké slevy, musí být vybaven poutním pasem, tzv. *credenciales*. Jedná se o malou knížečku, do které poutník dostává razítka v kostelích nebo v ubytovnách, kde přespává. *Credencial* je pro většinu poutníků základní upomínkový předmět z pouti, který jim připomíná jednotlivé etapy. V cíli cesty pak po jeho předložení může poutník obdržet certifikát o podniknuté cestě.

Obdobně jako v jiných částech Evropy i u nás po roce 2000 dochází ke kaminizaci a replikaci dálkových poutních cest.⁵⁶ Jedná se o určitou alternativní podobu poutě, není tak důležitý cíl jako prožitá cesta. Podnikají ji jak věřící, tak i nevěřící. Obvykle mají vlastní značení a obdobně jako ve španělském Santiago de Compostela vzniká postupně síť ubytovacích zařízení a pohostinství, na některých poutních cestách mohou poutníci uplatnit také poutní pasy (např. Skokovská stezka, cyrilo-metodějská poutní cesta). Charakteristické je, že první dálkové pěší poutě na území České republiky začali v devadesátých letech 20. století organizovat ti, kteří nejdříve sami podnikli pěší pouť do španělského Santiago de Compostela. V současnosti registrujeme v České republice šest různých svatojakubských cest, a to čtyři v Čechách, jednu na Moravě a jednu v Slezsku.⁵⁷

Vedle replik svatojakubské poutní cesty vznikají na území České republiky také jiné, zasvěcené sv. Cyrilu a Metodějovi, zejména Panně Marii. Jako jeden příklad za všechny můžeme uvést Skokovskou stezku,⁵⁸ jejímž primárním cílem bylo obnovení poutní tradice a oživení poutního místa, přičemž kumuluje v sobě, jak duchovní pouť, tak i naučnou stezku. Pěší poutní stezka byla slavnostně otevřena v roce 2010, vede z kláštera premonstrátů v Teplé, přes Skoky do Žlutic a při celkové délce přibližně 67 kilometrů je rozložena do tří pěších etap. Značení, které je jednosměrné, je provedeno zvláštní značkou, jenž vychází z mariánské

55 Např. LOIS GONZALEZ, Ruben: The Camino de Santiago and its Contemporary Renewal: Pilgrims, Tourists and Territorial Identities. *Culture and Religion. An Interdisciplinary Journal* 14, 2013, č. 1, s. 8-22.

56 Srov. BROWMAN, Marion - JOHANNSEN, Dirk - OHRVIK, Ane (eds.): *Reframing Pilgrimage in Northern Europe*. Leiden: Brill, 2020.

57 Ultraia. Dostupné z: <https://ultraia.cz> (citováno 6. 3. 2024).

58 Skokovská stezka. Dostupné z: <https://www.skoky.eu/clanky/skokovska-stezka> (citováno 6. 3. 2024).

symboliky. V průběhu cesty je možné navštívit celkem 71 velmi různých míst zastavení – přírodních, kulturních a duchovních dominant, seznamující s historií regionu a spjatých také s mariánským poutním místem (např. sakrální architektura, technické památky, archeologická naleziště, zaniklé vsi a osady a další zajímavosti). Poutníci mohou během poutní sezony získat pas, který slouží jako doklad pro vydání certifikátu o vykonání pouti do Skoků. V budoucnu by měl také umožnit získání slev u vybraných služeb (zejm. ubytování, pohostinství). K poutnímu pasu je přikládána modrá stužka – symbolické označení poutníka k Panně Marii Pomocné ze Skoků.

V duchu této poutní praxe se od roku 2021 pořádá vždy na začátku srpna patnáctidenní pěší pout' na Jesenicko v délce cca 160 km.⁵⁹ Jedná se o putování po čtrnácti zaniklých poutních místech tamního regionu, přičemž začátek zbožného putování začíná ve Zlatých Horách. Pro potřeby poutníků vyšel i jakýsi průvodce.⁶⁰ Zřejmě se tak zrodila nová poutní tradice. Variantou těchto alternativních poutí jsou také poutě, které dávají větší důraz na smyslové prožívání – jedná se o noční poutě,⁶¹ nebo několikadenní putování v tichu, bez mluvení.⁶²

Způsoby putování jsou různé. Putuje se individuálně, ve skupinkách (přátelé, farníci, rodiče s dětmi, muži aj.), anebo etapově. Tento způsob putování se po roce 2010 běžně uplatňuje u putování do španělského Santiaga de Compostela, ale poslední dva, tři roky se aplikuje i při putování k poutním místům na území České republiky. Jedná se o to, že se delší vzdálenost cesty, která se dříve šla v celku, nyní se ujde pouze její část. Po nějakém čase se poutník zase vrátí na stejné místo (třeba za rok), a odtud pokračuje v další etapě cesty k poutnímu místu. Hojně tento typ putování uplatňují rodiče s dětmi.

Vedle pěších poutí jsou také velmi oblíbené cyklopoutě, doprovázené kulturními a poznávacími aktivitami. V devadesátých letech 20. století byly doménou zejména mladých lidí, v současné době jsou oblíbené i mezi starší generací. Ekvivalentem jsou tzv. motocyklopoutě. Hojně užívání individuální automobilové dopravy dnes v některých případech definitivně nahrazuje nejen samotné fyzicky namáhavé pěší putování. Také mění společenský charakter kolektivního putování farníků či jinak spřízněných osob, které často neputují společně, ale (krátce) se setkají pouze na samotném cíli své cesty – poutním místě.

Prakticky od dob antiky platilo, aby si mohl poutník vyžádat přimluvu nebo poděkovat za prokázanou milost, že musel podniknout fyzicky namáhavou pěší

59 NEUBAUEROVÁ, Michaela – MACHÁČEK, Pavel: *Zmizelé Jesenicko*. 3. *Poutní místa*, c. d., s. 40–42.

60 Tamtéž.

61 Např. *Noční pěší pout' na Svatou Horu u Příbrami*. Dostupné z: <https://www.farnostsalvator.cz/clanek/3066/nocni-pesi-pout-na-svatou-horu-u-pribrami> (cit. 6. 3. 2024). Pořádá se jako připomínka na dobu totality, kdy se mohlo putovat na poutní místo pouze v noci, nikoliv přes den.

62 Např. *Putování v tichu*. Dostupné z: <https://ultreia.cz/putovani-v-tichu> (cit. 6. 3. 2024).

cestu buď sám, anebo v zastoupení cizí osobou.⁶³ Avšak po roce 2000 došlo k zásadnímu posunu,⁶⁴ neboť zaznamenáváme u některých poutních míst za tímto účelem využívání také internetu. Například na webových stránkách Svaté Hory u Příbrami je za tímto účelem vytvořená samostatná rubrika,⁶⁵ jejímž prostřednictvím mohou věřící odesílat prosby k Panně Marii Svatohorské o maximální velikosti 180 znaků. Takto došlé zprávy se předčítají ve svatohorském kostele v průběhu roku každou sobotu na konci mše. Přestože se geografický rádius prosebníků tím pádem výrazně rozšířil (zejm. Slovensko, Německo, Rakousko, USA, země Latinské Ameriky), jedná se nejčastěji o Čechy žijící v zahraničí.⁶⁶

Obr. 6. Značení Skokovské stezky. Foto M. Holubová, 2021.

Závěr

Stejně jako dříve, o to více i dnes platí, že každé poutní místo má svá zvláštní specifika, proto nejde zobecňovat, ale spíše mluvit o určitých trendech probíhajících v České republice. Zřejmé jsou rozdíly mezi Čechami a Moravou, spíše tradiční podoba poutí je dosud k vidění zejména na jižní Moravě. Typická je kumulovaná role poutních míst (kultovní místo, památka, muzeum, místo smíření a setkávání Čechů a Němců, kulturně-vzdělávací centrum, nezanedbatelný je i vstup do virtuálního prostředí). Přes všechny své změny jsou i v 21. století poutní místa nedílnou a důležitou součástí české krajiny a fyzicky i symbolicky náleží k jejímu charakteru. Jako místa zvláštního významu v sobě propojují duchovní hodnoty vycházející z náboženství, s hodnotami světskými, spojenými s dalšími lidskými potřebami a vztahy. Mají řadu významů a hodnot pro různé skupiny obyvatel. Mohou pro ně být vnímaným dědictvím, tedy něčím, co je součástí jejich identity a co mají potřebu chránit.

63 OHLER, Norbert: *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 66.

64 HOLUBOVÁ, Markéta: *Manifestations of Marian Devotion in the Czech Republic - the Past and Present*, c. d., s. 90-91.

65 Prosby k Panně Marii Svatohorské. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/bohoslužby> (citováno 26. 2. 2024).

66 Za možnost nahlédnout do takto došlých proseb od věřících děkuji P. Davidu Horáčkovi, CScR, z římskokatolické farnosti u kostela Nanebevzetí Panny Marie Příbram, Svatá Hora.

Nejsou však také neměnná, ale vznikají, zanikají nebo se mění stejně jako charakter krajiny, v níž se nacházejí, a vlastnosti lidí, kteří tuto krajinu obývají.

Vedle tradičních poutí dochází současně k transformaci její podoby a po roce 1989 evidujeme inovativní trendy. Dochází k organizování profesních a spolkových poutí (např. hasičů, myslivců, včelařů, učitelů), napříč věkovými kategoriemi zaznamenáváme oblibu cyklopoutí. Oproti západní Evropě pronikl do České republiky s určitým zpožděním fenomén dálkových poutí.

Literatura

- BAKOŠÍK, Vladislav – DOBOŠ, Boleslav: *Poutní místo Panna Maria Pomocná u Zlatých Hor*. Zlaté Hory: Ateliér D, 2008.
- BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.
- BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. III. Praha: Mladá Fronta, 2007.
- BROWMAN, Marion – SEPP, Tiina: Caminoisation and Cathedrals: replication, the heritagisation of religion, and the spiritualisation of heritage. *Religion* 49, 2019, č. 1, s. 74–98. <https://doi.org/10.1080/0048721X.2018.1515325>
- BROWMAN, Marion – JOHANNSEN, Dirk – OHRVIK, Ane (eds.): *Reframing Pilgrimage in Northern Europe*. Leiden: Brill, 2020.
- COLEMAN, Simon – EADE, John (eds.): *Reframing Pilgrimage: Cultures in Motion*. London: Routledge, 2004.
- ČORNEJOVÁ, Ivana: Saint Ignatius of Loyola, Patron Saint of Expectant Mothers. In: *Patron saints and saintly patronage in early modern Central Europe*. Praha: Faculty of Arts, Charles University, 2019, s. 85–95.
- DVOŘÁKOVÁ, Hana: Dva aspekty projevu současné zbožnosti na příkladu poutí do Žarošic a na Turzovku. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 2, s. 91–98.
- DYAS, Dee: *The Dynamics of Pilgrimage: Christianity, Holy Places and Sensory Experience*. (Routledge Studies in Pilgrimage, Religious Travel and Tourism). Abingdon: Routledge, 2020.
- EADE, John – KATIČ, Mario: *Pilgrimage, Politics and Place Making in Eastern Europe. Crossing the Borders*. London: Routledge, 2014. <https://doi.org/10.4324/9781315600505>
- ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.
- FONER, Nancy – ALBA, Richard: Immigrant Religion in the U.S. and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion? *International Migration Review* 42, 2008, č. 2, s. 360–392.
- GEMZÖE, Lena: Big, Strong and Happy: Reimagining Femininity on the Way to Compostela. In: Jansen, Willy – Notermans, Catrien (eds.): *Gender, Nation and Religion in European Pilgrimage*. Farnham: Ashgate, 2012, s. 37–53.

- HAMPLOVÁ, Dana: *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013.
- HASSAUER, Frederike: Wallfahrt / Pilgerreise. In: Auffahrt, Christoph – Bernard, Jutta – Mohr, Hubert (eds.): *Metzler Lexikon Religion*. Band 3. Stuttgart: J. B. Metzler, 2005, s. 636–640.
- HAVLÍČEK, Tomáš – HUPKOVÁ, Martina: Religious landscape in Czechia: new structures and trends. *Geografie* 113, 2008, č. 3, s. 302–319.
- HAVLÍČEK, Tomáš – HUBKOVÁ, Martina – SMRŽOVÁ, Kamila: Changes in the geographical distribution of religious heterogeneity in Czechia during the transformation period. *Acta Universitatis Carolinae. Geographica* 44, 2009, č. 1–2, s. 31–47.
- HENKEL, Reinhard: The changing religious space of large Western European cities. *Prace Geograficzne* 137, 2014, s. 7–15.
- HOLUBOVÁ, Markéta: Manifestations of Marian Devotion in the Czech Republic – the Past and Present. In: Zachar Podolinská, Tatiana (ed.): *Traces of the Virgin Mary in Post-Communist Europe*. Bratislava: Veda, 2019, s. 76–94.
- HOLUBOVÁ, Markéta: *Panna Marie Svatohorská. Příspěvek k barokním vazbám jezuitské rezidence a poutního místa*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2015.
- HOLUBOVÁ, Markéta: Poutnictví a poutě. In: Bahenský, František et al.: *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada: Lidová kultura*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2014, s. 281–291.
- HOLUBOVÁ, Markéta et al.: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. IX. Duchovní a hmotné aspekty zbožné peregriance*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2020.
- HRDINA, Jan: *Relikvie. Odpustky. Poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy*. Praha: Národní památkový ústav – Scriptorium, 2017.
- CHYTIL, Rudolf: *Svatá Hora*. Praha: Svoboda, 1948 (nefoliováno).
- JAKUBÍKOVÁ, Kornélia: Sprievod ako etnologický problém. In: Tarcalová, Ludmila (ed.): *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1994, s. 17–21.
- KONG, Lily: Global shift, theoretical shift: Changing geographies of religion. *Progress Human Geography* 34, 2010, č. 6, s. 755–776.
- KUČERA, Zdeněk – BLÁHA, Jan D. – KUČEROVÁ, Silvie – HUPKOVÁ, Martina – REEVES, Daniel: *Katolická poutní místa v Česku na počátku 21. století podle konání poutě během kalendářního roku. Doprovodný text k mapě*. Praha: Nakladatelství P3K, s. r. o., 2012, s. 11. Dostupné z: <http://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/kuhig> (cit. 26. 2. 2024).
- LINDSTROM, Hans-Erik: *Naturens katedral*. Orebro: Libris, 2016.

- LOIS GONZALEZ, Ruben: The Camino de Santiago and its Contemporary Renewal: Pilgrims, Tourists and Teritorial Identities. *Culture and Religion. An Interdisciplinary Journal* 14, 2013, č. 1, s. 8–22.
- MACWILLIAMS, Marc W.: Virtual pilgrimages on the Internet. In: Norman, Alex – Cusack, Caroline M.: *Religion, Pilgrimage, and Tourism. Critical Concepts in Religious Studies. III. Modern Religious Pilgrimage*. London – New York: Routledge – Taylor & Francis Group, 2015, s. 126–154.
- MADDRELL, Avril – TERRY, Alan – GALE, Tim: Introducing Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging. In: Maddrell, Avril – Terry, Alan – Gale, Tim (eds.): *Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging*. Abingdon: Routledge, 2016, s. 1–16.
- MIHOLA, Jiří (ed.): *Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010.
- NAŇKOVÁ, Věra: Architekt a stavitel Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost. *Umění* 22, 1974, s. 224–261.
- NEUBAUEROVÁ, Michaela – MACHÁČEK, Pavel: *Zmizelé Jesenícko. 3. Poutní místa*. Jeseník: Hnutí Brontosaurus Jeseníky, 2021, s. 32–42.
- OHLER, Norbert: *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- ROYT, Jan: K charakteru poutních komplexů v Čechách. In: Stuchlá, Pavla (ed.): *300 let poutního kostela Jména Panny Marie na Lomci. Sborník příspěvků z odborného semináře 14. 9. 2004*. Vodňany: Městské muzeum a galerie ve Vodňanech, 2005, s. 83–92.
- ROYT, Jan: *Obráz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999.
- SLOVOVÁ, Věra: *Požár Svaté Hory 27. 4. 1978 a její rekonstrukce*. Příbram: Město Příbram, 2018.
- SEPP, Tiina: The Pilgrimage Landscape in Contemporary Estonia: New Routes, Narratives, and Re-Christianization. *Numen* 67, 2020, s. 586–612.
- SNELL, Tatjana – PALI, Sarah: Pilgrimage today: the meaning-making potential of ritual. *Mental Health. Religion & Culture* 16, 2013, č. 9 (Mental Health, Implicit Religion and Culture), s. 887–902. <https://doi.org/10.1080/13674676.2013.766449>
- Svatá Hora* 60, 2023, č. 1, s. 15.
- TURNER, Victor – TURNER, Edith: *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*. New York: Columbia University Press, 1978.
- UPENIEKS, Laura: Religious / spiritual struggles and well-being during the COVID-19 pandemic: Does „talking religion“ help or hurt? *Review of Religious Research* 64, 2022, s. 249–278. <https://doi.org/10.1007/s13644-022-00487-0>

- WINTER, Michael – GASSON, Ruth: Pilgrimage and tourism: Cathedral visiting in contemporary England. *International Journal of Heritage Studies* 2, 1996, č. 3, s. 172–182. <https://doi.org/10.1080/13527259608722170>
- ZALASIŃSKA, Katarzyna – PIOTROWSKA, Katarzyna: Kalwaria Zebrzydowska cultural landscape. *International Journal of Heritage Studies* 18, 2012, č. 3: World Heritage and Human Rights: Preserving our Common Dignity through Rights Based Approaches, s. 307–315. <https://doi.org/10.1080/13527258.2012.652974>

Internetové zdroje

- ČSÚ – Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu 2021. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/shortUrl?su=bc365719> (cit. 26. 2. 2024).
- Noc kostelů. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Noc_kostel%C5%AF (cit. 26. 2. 2024).
- Noční pěší pouť na Svatou Horu u Příbrami. Dostupné z: <https://www.farnost-salvator.cz/clanek/3066/nocni-pesi-pout-na-svatou-horu-u-pribrami> (cit. 6. 3. 2024).
- Program Noc kostelů 2023. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-noc-kostelu-program-231904> (cit. 26. 2. 2024).
- Prosby k Panně Marii Svatohorské. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/bohoslužby> (cit. 26. 2. 2024).
- Putování v tichu. Dostupné z: <https://ultreia.cz/putovani-v-tichu> (cit. 6. 3. 2024).
- Skokovská stezka. Dostupné z: <https://www.skoky.eu/clanky/skokovska-stezka> (cit. 6. 3. 2024).
- STEM 2018, Postoj Čechů k náboženství. *Ústav empirických výzkumů*. Dostupné z: <https://www.stem.cz/postoj-cechu-k-nabozenstvi> (cit. 26. 2. 2024).
- Svaté schody 2019, 343 schodů pro tvořivost. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/2019/05/12/svatohorske-schody-2019-343-schodu-pro-tvorivost> (cit. 2. 3. 2024).
- Svaté schody 2023, 343 schodů pro tvořivost. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/akce/svatohorske-schody-2023-343-schodu-pro-tvorivost> (cit. 2. 3. 2024).
- Svatohorské muzeum. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/pro-navstevniky/prohlidky/svatohorske-muzeum> (cit. 26. 2. 2024).
- Svatojánské muzeum. Dostupné z: <https://www.sjmn.cz> (cit. 26. 2. 2024).
- Ultreia. Dostupné z: <https://ultreia.cz> (cit. 6. 3. 2024).

Obnova tradic a jejich proměna na příkladu svatodušních obřadů na Moravě a ve Slezsku

The Renewal of Traditions and Their Transformation Using
an Example of Whitsuntide Ceremonies in Moravia and Silesia

Mgr. Jan Blažek

Národní ústav lidové kultury, Zámek 672, 696 62 Strážnice, CZECH REPUBLIC

jan.blazek@nulk.cz

ORCID: 0000-0001-7488-2630

Abstract

The ceremonial chase after the king and the processions of young girls called Little Queens began to disappear from the customary year in Moravia and Silesia in the mid-nineteenth century. Yet these rituals attracted the interest of the prominent ethnographers of the late nineteenth century – František Bartoš, Čeněk Zíbrt and Lucie Bakešová, and in the twentieth century, of e.g. Václav Frolec who studied the Ride of the Kings, and Zdenka Jelínková who was interested in dance suites of the Little Queens. The first documented transformation of these rituals dates back to the period of official bans on skirmishes between Rides of Bachelors (during Pentecost) or carolling, the second one to the 1880s when the rituals began to be performed as part of the folklore movement. They are continuously revived as annual traditions (inspired by ethno-cultural customs). The present study deals with the disappearance and renewal and especially the transformation of boys' ceremonial horseback processions and girls' door-to-door processions in the historical territory of Moravia (and in one locality in Opava Silesia), based on participant observation, interviews with informants, and study of literature and sources.

Key words

Pentecost – Ride of the Kings – Little Queens – disappearance – revival – transformation – Moravia

Acknowledgement / Funding

Studie je výstupem vědecko-výzkumné činnosti Národního ústavu lidové kultury v rámci výzkumného úkolu Etnokulturní tradice na Moravě v současnosti.

Úvod

Obřadní obchůzky konané zpravidla o letnicích, pohyblivém svátku sedm týdnů po Velikonocích, upoutaly pozornost průkopníků českého a moravského národopisu, jakými byli mj. Václav Krolmus, František Sušil, Karel Jaromír Erben, František Bartoš, Lucie Bakešová a Čeněk Zíbrt. Tento kulturní historik nazval letniční slavnosti či obyčje v československém prostoru jako krále a královničky (pod vlivem Lucie Bakešové).¹ Oběma obyčejům byla vlastní jejich kolední forma za účasti svobodných aktérů, kteří si vybírali svého představitele. Královničky prováděly dívky a objížďky s králem chlapci. Shrnuje je encyklopedické heslo *královské obyčje*.² Václav Frolec zobecnil, že někdejšímu rozšíření volby krále a královských obyčejů skoro v celé Evropě³ odpovídalo také celoevropské povědomí o těchto obyčejích.⁴

Richard Jeřábek se o synkretičnosti obřadních obchůzek vyslovil v souvislosti s jízdou králů ve své analýze příbuzného obyčje „chytání Kuruců“ z roku 1971.⁵ Podobně posléze zhodnotil královské obyčje i Zdeněk Mišurec, který poukázal i na jejich dlouhý historický vývoj: „v rozdílných přírodních, hospodářských, etnických či náboženských podmínkách [...], v nichž králové a královny spolu se svými družinami hrávali hlavní roli a v nichž se vedle jejich původní, (výrazně) blahonosné funkce začaly postupně prosazovat a převažovat funkce zábavní.“⁶ Zpracoval také diferenciaci královských obyčejů⁷ s využitím klasifikace královniček sestavené Zdenkou Jelínkovou.⁸ Pro Zdeňka Mišurce se původně letnicové obyčje podle místních zvyklostí přesunuly k Smrtné a Květné neděli, filipojakubské noci, doby po žních a před svátek sv. Václava.⁹ Církevní koleda je

1 ZÍBRT, Čeněk: *Králové a královničky. Veselé chvíle v životě lidu českého. IV.* Praha: F. Šimáček, 1910.

2 zm [MIŠUREC, Zdeněk]: Královské obyčje. In: Brouček, Stanislav – Jeřábek, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. svazek.* Praha: Mladá fronta, 2007, s. 425.

3 FROLEC, Václav: Svatodušní královské průvody. In: Frolec, Václav a kol.: *Jízda králů.* Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1990, s. 44.

4 FROLEC, Václav a kol.: *Jízda králů*, c. d., obálka; FROLEC, Václav: Časové a sociálně významové proměny výročního obyčje (Na příkladě jízdy králů). *Slovenský národopis* 27, 1979, č. 3, s. 440: „letnicová jízda králů byla kdysi známá v řadě evropských zemí“.

5 JEŘÁBEK, Richard: Objížďkový obyčej „chytání Kuruců“ v Bojkovicích z 18. století. In: Jech, Jaromír – Skalníková, Olga (eds.): *Lidová tradice.* Praha: Academia, 1971, s. 116.

6 zm [MIŠUREC, Zdeněk]: Královské obyčje, c. d., s. 425. K prosperitní funkci viz FROLEC, Václav: Časové a sociálně významové proměny výročního obyčje (Na příkladě jízdy králů), c. d., s. 430.

7 zm [MIŠUREC, Zdeněk]: Královské obyčje, c. d., s. 425–426.

8 JELÍNKOVÁ, Zdenka: Královničky na Hané (jejich formy a tradování). In: *Lidová kultura na Hané. Sborník příspěvků z II. odborné konference 24.–26. 11. 1992.* Olomouc: Okresní úřad v Olomouci, 1993, s. 45–46. JELÍNKOVÁ, Zdenka: Dětské průvody a obchůzky jarního cyklu. In: Tarcalová, Ludmila (ed.): *Slavnosti průvody.* Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1994, s. 80–82.

9 zm [MIŠUREC, Zdeněk]: Královské obyčje, c. d., s. 425.

v našich zemích poprvé doložena roku 1350, světská o čtyřicet let později,¹⁰ nejstarší známý zákaz u Slovanů je datován koncem 11. století.¹¹

Zatím nejstarší zprávy o jízdách se svatodušním králem jsou z jižní Moravy z roku 1691,¹² případně ještě roku 1555 z Dolních Rakous.¹³ Spojení „jízda králů“ pravděpodobně poprvé použil Josef Klvaňa.¹⁴ Richard Jeřábek je považoval za umělé a nepřesné pojmenování z doby počínajícího národopisného hnutí.¹⁵

Antonín Václavík odmítl výklad geneze honění krále skrze historické události.¹⁶ Milan Kundera ve svém románu předešel odborníky, podle něj jízda králů dávno ztratila obsah svého sdělení a dává na odiv vnější projevy (gesta, barvy, slova).¹⁷ Dochované formy pro Richarda Jeřábka stále více ztrácely pramennou povahu, nacházel v nich „jen některé znaky vnějšího, formálního vývoje“, které směřovaly „k rozvíjení reprezentativní stránky“ a oslabovaly či docela popíraly původní smysl. Konstatoval, že letniční chlapecká objížďka obsahuje mnoho prvků jihoslovanské, germánské, románské a maďarské obyčejové tradice a „reflektuje snad také vlivy barokních a možná i starších jezdeckých slavností a her.“¹⁸ Genetické výklady mají podle něj vycházet z dávno zaniklých forem a funkcí.¹⁹ Naznačil je v interpretaci „chytání Kuruců“ v Bojkovicích, obyčej z 2. poloviny 18. století. Hledal vývojové fáze v přestrojení obřadníků: prostěradlo → košile přes oděv → dívčí кроj.²⁰

Václav Frolec porovnával prvky jízd králů ve Skoronicích a na Slovácku jako komunikačního aktu s problematicky doložitelnými elementy zaniklých letnicových královských obyčejů v dalších částech českých zemí.²¹ Zdeněk Mišurec předložil opakované konstatování Václava Frolce o probíhající transformaci chlapeckých obřadních jízd v nezávaznou společenskou podívanou²² jako uzavřený jev.²³ Martina Pavlicová naznačila, že nelze takto zjednodušeně interpre-

10 NEJEDLÝ, Zdeněk: *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1904, s. 234.

11 HORÁLKOVÁ, Zdeňka: České příspěvky k poznání slovanských koled. *Český lid* 66, 1969, č. 2, s. 64.

12 FROLEC, Václav: Svatodušní královské průvody, c. d., s. 63.

13 SCHMIDT, Leopold: *Volkskunde von Niederösterreich*. Horn: Ferdinand Berger, 1981, s. 242; VEČERKOVÁ, Eva: *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., 2015, s. 221.

14 J. Kl. [KLVAŇA, Josef]: Jízda „králů“ na mor. Slovensku. *Světozor* 25, 1890–1891, č. 3 z 5. 12., s. 31.

15 JEŘÁBEK, Richard: Od obyčejové tradice k atrakci. Malá obrazová reportáž z jízdy králů. *Umění a řemesla*, 1984, č. 4, s. 28.

16 VÁCLAVÍK, Antonín: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: ČSAV, 1959, s. 54.

17 KUNDERA, Milan: *Žert*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 246.

18 JEŘÁBEK, Richard: Od obyčejové tradice k atrakci. Malá obrazová reportáž z jízdy králů, c. d., s. 28.

19 HOLCMAN, Josef: Vyhánění z ráje. *Slovenský národopis* 60, 2012, č. 3, s. 340.

20 JEŘÁBEK, Richard: Objížďkový obyčej „chytání Kuruců“ v Bojkovicích z 18. století, c. d., s. 114–118, 120–121, 122–124.

21 FROLEC, Václav: Časové a sociálně významové proměny výročního obyčeje. (Na příkladě jízdy králů.), c. d., s. 430–431, 433.

22 Tamtéž, s. 440.

23 zm [MIŠUREC, Zdeněk]: Královské obyčeje, c. d., s. 425.

tovat vyvíjející se obyčejovou tradici.²⁴ Ještě v současnosti některé obchůzky královniček či školou povinných chlapců nemají podobu lidové slavnosti, natož příležitostné. Podle zmíněné etnoložky šlo v královských obyčejích „zřejmě o rozsáhlejší systém předkřesťanských obyčejů, jež souvisely s odchodem zimy a počátkem nového vegetačního období.“ Magický podtext pro ni měla volba a vybírání krále, projevy zdatnosti, výzdoba zelení a květinami.²⁵

Oblékání šatů opačného pohlaví zapovídal už starozákonní deuteronomický zákoník.²⁶ Římské saturnálie se podle Lise Andersenové a Heina Wessela Hansena „vyznačovaly výměnou rolí a licencí chování, kdy se mohly říkat a dělat věci, které byly vyloučeny v každodenním životě – tedy sociální pojistný ventil, který upouštěl tlak v někdy napjatých vztazích mezi sousedy nebo mezi bohatými a chudými.“²⁷ Obdobná schémata se promítala do středověkých her bláznů. Průvodními projevy roku 1585 zakázaného výběru letničního krále bylo bláznění, chození ve škraboškách atd. Václav Frolec proto v pozdějších hrách na krále hledal ohlasy průvodů bláznů.²⁸ Jako mají králové při jízdě na Slovácku dívčí obřadní kroj, tak i dívčí králové a královny u Chorvatů a Srbů přebírají mužské role a rekvizity.²⁹

Martin Šimša spatřuje v jízdě králů čtyři nosné momenty: vztah pacholek – zvíře, první pastva okolo letnic, výběr představeného chasy a vyvolávání či dávání jmen dívkám. Dospělého krále, který již prošel iniciační zkouškou, podle něj nahradilo dítě.³⁰

Lze konstatovat, že texty o královničkách na Moravě publikované od 19. století do nedávné současnosti přinášely spíše mytologické konstrukty, než aby zpřístupňovaly jimi nezatížený materiál. František Sušil nejspíš v padesátých letech 19. století uvažoval o králkách: „Skoro by nás mohly utvrditi v náhledu tom, že jich odbýváno za pohanstva“.³¹ To koresponduje s jeho komentářem písně

24 PAVLICOVÁ, Martina: *Lidová kultura a její historicko-společenské reflexe (mikrosociální sondy)*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 146.

25 PAVLICOVÁ, Martina: *Jízda králů v Hluku*. In: Mitáček, Jiří (ed.): *Hluk: dějiny města*. Hluk: Město Hluk, 2011, s. 603.

26 *Bibleserver*. Dostupné z: <https://www.bibleserver.com/CEP/Deuteronomium22%2C5> (cit. 26. 2. 2023).

27 ANDERSEN, Lise – HANSEN, Heino Wessel: *Jízda králů ve Vličnově z pozice outsidera*. *Národopisná revue* 23, 2013, č. 1, s. 18.

28 FROLEC, Václav: *Svatodušní královské průvody*, c. d., s. 52, 53.

29 LOZICA, Ivan: *Kraljice u Akademiji*. *Narodna umjetnost* 37, 2000, č. 2, s. 72, 77; ZORICA, Vitez: *Kraljice: između seoskih djevojačkih ophoda i folklorne pozornice*. *Etnološka tribina* 36, 2006, s. 25, 29, 31, 34, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 45.

30 ŠIMŠA, Martin: „Prachstarý obyčej o Králích“ – svatodušní objížďka v Mysločovicích a její kontext. *Národopisná revue* 27, 2007, č. 1, s. 34; FUKSOVÁ, Jana: *Proč má ten kluk na koni dívčí šaty a říkají mu král? Mladá fronta Dnes*. *Zlinský Dnes* 29, 2018, č. 121 z 26. 5., s. 16; Šimša, Martin (nar. 1974), 22. 11. 2023.

31 JELÍNKOVÁ, Zdenka: *Lidový tanec v Brně a na Brněnsku v pramenech 19. století*. Brno: Městské kulturní středisko S. K. Neumanna, s. 37, 41.

o archanděli Michaelovi k obcházení studní, která podle něj dříve byla jistě jiná.³² Leopold Schmidt názíral králenké písně z německojazyčného prostředí habsburské monarchie: „Byly začleněny do výročního obyčejového cyklu, i když bez jakéhokoli vědeckého záměru a pouze ve zbožném přesvědčení, že jde o způsob, jak čelit necírkevnímu zvyku.“³³ Eva Večerková s myšlenkou dále pracovala: „Byl to možná nový repertoár“, písně s křesťanskými texty, „pro něž byly dětské obchůzky církvi tolerovány.“³⁴ Badatelský zájem o královničky v poslední době roste.³⁵ Daniel Drápala vyvodil z materiálů z moravského Záhoří širěji platný závěr: „Nejen termínová svázanost s liturgickým rokem, ale také některé motivy v písních a prosovech dokládají přežívající vazby na křesťanskou víru a její projevy.“³⁶

Novou vlnu zájmu o jízdu králů na Slovácku podnítila příprava nominace a zápis do Reprezentativního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva (dále jen Reprezentativní seznam) v listopadu 2011. Mezinárodní Etnochoreologická studijní skupina ICTM vzápětí realizovala kvalitativní výzkum při jízdě králů ve Vlčnově. Hlavním výsledkem se stalo monotematické číslo Národopisné revue³⁷ a s odstupem mírně rozšířená studie Daniely Stavělové.³⁸ Národní ústav lidové kultury dokumentuje jízdy králů na Slovácku od roku 2004 takřka každoročně. Jako předkládající subjekt nominace mezi společenskými a kulturními funkcemi vyzdvihl sebeidentifikaci a prestiž obyvatel, výraz veřejného mínění ve vyvolávkách a symbolický vstup jezdců do světa dospělých.³⁹

Lze zmínit i iniciativu etnografů a muzejních pracovníků vedoucí k úspěšnému zápisu dětských forem královských obchůzek z Hané do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje (2017, 2023)

32 SUŠIL, František: *Moravské národní písně s nápěvy do textu*. Brno: K. Winiker [1860], s. 760.

33 SCHMIDT, Leopold: *Volkskunde von Niederösterreich*, c. d., s. 252.

34 VEČERKOVÁ, Eva: Poznámky k lidovým obyčejům o letnicích na jihozápadní Moravě. In: *Letniční zvyky a obyčeje*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014, s. 69–70.

35 FROLCOVÁ, Věra – VEČERKOVÁ, Eva: Živá tradice svatodušních obchůzek na Moravě. *Český lid* 93, 2006, č. 3, s. 276–281; DRÁPALA, Daniel: Letniční obyčeje na moravském Záhoří – k proměnám funkcí a sociokulturního kontextu. *Folia ethnographica* 48, 2014, č. 1, s. 37–39, 42, 43–45, 47; PAVLICOVÁ, Martina: The Image of Staged Folk Culture: From the Presentation of Traditions to a Staged Genre. *Národopisná revue* 31, 2021, č. 5, s. 23–26, 27, 28; DRASTIL, Petr: Královničky na Velkobitešsku a jejich funkce. *Národopisná revue* 32, 2022, č. 1, s. 52–56; DRASTIL, Petr: Svatodušní obchůzka královniček ve Svatobořicích-Mistříně. K současnému stavu obyčejové tradice. *Národopisný věstník* 82, 2023, č. 1, s. 41–61; TETUROVÁ, Jarmila – BLAŽEK, Jan: Vývoj a současný stav lidového tance na příkladu slováckého verbuňku a obřadních obchůzek královniček. *Národopisná revue* 33, 2023, č. 1, s. 3, 9–14.

36 DRÁPALA, Daniel: Letniční obyčeje na moravském Záhoří – k proměnám funkcí a sociokulturního kontextu, c. d., s. 39.

37 *Národopisná revue* 23, 2013, č. 1, s. 3–50.

38 STAVĚLOVÁ, Daniela: The Ride of the Kings in Vlčnov from the Perspective of Contemporary Research. *Národopisná revue* 25, 2015, č. 5, s. 47–64.

39 BLAHÚŠEK, Jan – TETUROVÁ, Jarmila: *Jízda králů na jihovýchodě České republiky / The Ride of Kings in the South-East of the Czech Republic*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2012, s. 52.

a královniček z Velkobítešska do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Kraje Vysočina (2015). Existují i příklady ze zahraničí: dívčí obchůzky králů a královen z obce Gorjani v chorvatské části Slavonie byly v roce 2009 zapsány do Reprezentativního seznamu.⁴⁰

Tato studie má za cíl podat obraz o zániku, obnově a zejména proměně objížďek chlapců a obchůzek dívek na historickém území Moravy (a v jedné lokalitě opavského Slezska). V části současného výzkumu a hledání proměn je spojení gendrově vyprofilovaných královských obyčejů etnologicky neobvyklé. Starší zprávy z Čech⁴¹ a západní Moravy⁴² svědčí o vazbách mezi nimi.

Historické doklady o zániku královských obyčejů

Václav Frolec shrnul doklady o zániku královských obyčejů chlapců. Uvedl, že historické studium zaměřené na sledování výskytu a zániku královských obyčejů by mohlo objasnit absenci jejich recentní formy či reliktů v některých oblastech.⁴³ Nejstarší úřední záповěď těchto obyčejů v horních Uhrách (dnešním Slovensku) z roku 1585 ze Slovenských novin převzal Lumír,⁴⁴ následující dvě přinesl Čeněk Zíbrt.⁴⁵ Leopold Schmidt upozornil na zákazy na dnešním Podluží kolem roku 1671, stejně jako v dolnorakouském Mödlingu a Šatově v Podyjí.⁴⁶ Na základě dosavadního bádání⁴⁷ se kloníme k názoru, že královské obyčeje v lokalitách Brněnska s českojazyčnou majoritou zanikly do osmdesátých let 19. století. O to více překvapuje zpráva o svébytné existenci královniček do přelomu staletí z německojazyčných Horních Heršpic,⁴⁸ od roku 1869 se stanicí na dráze Vídeň–Brno.

40 Spring procession of Ljelje/Kraljice (queens) from Gorjani. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/RL/spring-procession-of-ljelje-kraljice-queens-from-gorjani-00235> (cit. 3. 8. 2023).

41 KROLMUS, Václav: *Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry, obyčeje, a nápěvy: ohledem na bájesloví Československé*. Praha: Jan Spurný, 1851, s. 82–83, 89, 90, 130, 136, 152, 154, 157.

42 BĚLÍK, Vratislav: Svatodušní slavnosti vožení krále. *Jihlavské listy* 43, 1940, č. 19 z 10. 5., s. 7.

43 FROLEC, Václav: Svatodušní královské průvody, c. d., s. 62, 64. Základ úvahy Václav Frolec poprvé předložil ve studii: FROLEC, Václav: Časové a sociální významové proměny výročního obyčeje (Na příkladě jízdy králů), c. d., s. 422.

44 Feuilleton. Historické drobnosti. Artikule Muřanské. *Lumír* 5, 1855, č. 22, s. 526.

45 ZÍBRT, Čeněk: Jízda „králů“ o letnicích v zemích československých. *Český lid* 2, 1893, s. 107, 109. Čeněk Zíbrt předpovídal, že zákazy v jeho době budou mít za následek zánik v českém prostředí.

46 SCHMIDT, Leopold: *Volkskunde von Niederösterreich*, c. d., s. 243–245, 251–252. Schmidt citoval mj. farní protokol z Šatova z 13. 1. 1780: „královničky o svatodušních svátcích [...] byly považovány buď za pozůstatek starého pohanství, nebo za napodobeniny jejich bezbožných slavností a byly zakázány. Již se od nich upustilo [...]“

47 BLAŽEK, Jan: *Královničky na Brněnsku*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, 2019, s. 14–61; BLAŽEK, Jan: Mužské královské obyčeje a slavnosti s králi na Brněnsku. *Folia ethnographica* 55, 2021, č. 1, s. 89–90.

48 FELKL, Hans: Pfingstbrauch in Ober-Gerspitz. In: John, Romuald (ed.): *Südmährer Kalender 1926. Jahrbuch des Bundes der Deutschen Südmährens*. Brünn: Winiker & Co., [1925], s. 77–79.

Snahy o obnovu a stimulaci svatodušní obyčejové tradice

Honění krále bylo součástí první kočovné schůze *Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* v Němčicích nad Hanou 21. srpna 1887.⁴⁹ Venkovská inteligence byla při schůzce na velkostatku Bakešových v Ořehovičkách pověřena uspořádáním slavnosti k příležitosti druhé kočovné schůze 15. července 1888 s provedením mj. králek.⁵⁰

Dobové kontexty sledovaných fenoménů byly různé, už na konci 19. století se původní tradice lámaly do podoby druhé existence. Královničky, transformované do taneční suity, byly propagovány a šířeny prostřednictvím nepřeborného množství tiskovin, které jsou pro jejich interpretaci klíčové až do doby audiovizuálního zachycení ve druhé polovině 20. století.⁵¹ Martina Pavlicová připomněla, že byly vědomě prezentovány jako symbol národního tance.⁵²

Roztroušené či z různých důvodů absentující dobové prameny o počátcích druhé existence obou projevů doplňuje periodický tisk. Přehánění pisatelů je jedním z charakteristických příkladů tehdy dozrívajícího romantismu a národního obrození. Uvádění suity „ořehovských“ královniček provázely adorace i kritika: „Morava těžce nese, že její ušlechtilé královničky vtěsnány byly do všedního baletu a že jim nebylo vykázáno místo vhodnější“, neměly ovšem zůstat osamoceny: „Letos o sv. Duchu ve všech obcích na naší Moravě obnoveno bude ‚honění krále‘. Uminila si Morava, obroditi letos a vzkřísiti kde který nevinný zvyk, jichž v poslední době vzalo za své velké množství. [...] Pod záminkou, že by se mohlo přihoditi neštěstí, bylo honění krále nerado u úřadův viděno, a tak se stalo, že [...] se v poslední době začal na dobro vytráceti; ale letos opět ku platnosti přijde a sice všude.“, aby pozitivně působily mj. na lehkovážnou a rozmařilou mládež.⁵³ Protičesky mířená tvrzení ve významném německojazyčném deníku v době příprav Národopisné výstavy československé (dále jen NVČ) vyvracel přispěvatel českojazyčného plátku: „A potom ty prožluklé slavnosti! Ty mrzí ‚Deutsche Zeitung‘ nejvíce, a ona dokonce i ‚honění krále‘ označuje za apotheosu [tzn. extrémní oslavu] mladočešství [...]“⁵⁴

49 Kronika vlasten. spolku muzej. v Olomouci. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* 4, 1887, č. 15, s. 127. O honění krále na Haně v rámci folklorismu: VÁLKA, Miroslav: Královské jízdy na středomoravské Haně. K proměnám zvyku v 19. a 20. století. *Folia ethnographica* 49, 2015, č. 1, s. 36–40.

50 L. [BAKEŠOVÁ, Lucie]: Královničky a jejich tance. *Selské listy* 5, 1888, č. 101 z 21. 12., s. [2].

51 TETUROVÁ, Jarmila – BLAŽEK, Jan: Vývoj a současný stav lidového tance na příkladu slováckého verbuňku a obřadních obchůzek královniček, c. d., s. 10, 11. Královničky na olomouckém orloji vyjma hanáckých krojů plně odpovídají družině v návodu Lucie Bakešové.

52 PAVLICOVÁ, Martina: The Image of Staged Folk Culture: From the Presentation of Traditions to a Staged Genre, c. d., s. 26.

53 Z Brna. *Čech* 21, 1889, č. 93 z 23. 4., s. [1].

54 Zvláštní tužby německých liberálův. *Moravská orlice* 31, 1893, č. 230 z 8. 10., s. [1].

Tab. 1. Současné etnokulturní tradice se svatodušními králi a královkami na Moravě a ve Slezsku. Římské číslice jsou zkratky pro květen až červenec.

lokality	název	termín	periodičita (vyjma r. 2020)	(poslední) obnova	forma	hlavní obřadníci	jejich ne/mičenlivost	odměna	předloha
Břežské	královničky	svatodušní Ne	každoročně	2003, od 2011 zde dvakrát tanece	kolední obchůzka, každoročně	král, královna	mlčí královna	peníze i naturále	dle L. Bakesové, Z. Jeřmínkové a Silvy Smutné
Čobín	grálke	svatodušní Ne	každoročně	2022	kolední obchůzka	král, králka	nemlčí	peníze i naturále	dle Sentic, Malhostovic a královniček v Břežském
Kotkovice	vození krále(a)	předposl. VI Ne	7 let (poslední →příští 2029)	2008	přívod, oddělené tance	král, královna	mlčí do „zásmub“	naturále jezdčím	dle Vratislava Bělíka (Lhánice)
Troubsko	svatodušní slavnosti	svatodušní Ne	jezdci každoročně, královničky takřka	1979?	přívod, oddělené tance a básničky	král, královna	mlčí král	není	dle Lucie Bakesové a místní tradice
Šlapanice	královničky	svatodušní Po	každoročně	1996	přívod s tancem	král, královna	nemlčí	peníze	dle Lucie Bakesové
Svatobořice-Misřín	královničky	svatodušní Ne	každoročně	2007	přívod, tance	král, královna	nemlčí	pohoštění	dle Lucie Bakesové
Skoronice	jízda králů	Narození P. Marie	nepravdělné (4 roky Slovácký rok Kyjov)	1943	kolední objížďka	král	mlčí	peníze i naturále	dle Vojtěcha Holcmana (Uherskohradištska)
Blatná	královničky	svatodušní Ne	každoročně	2000	kolední obchůzka	královnička	nemlčí	peníze i naturále	dle místní tradice
Kumovice	jízda králů	předposl. V Ne	2 roky (2022→2024)	1996	kolední objížďka	král	mlčí	peníze i naturále	dle místní tradice
Hluk	Dolhářské slavnosti písní a tanců	první VII Ne	3 roky (2022→2025)	1957	kolední objížďka	král	mlčí	peníze i naturále	dle místní tradice
Vlčnov	jízda králů	poslední V Ne	každoročně	?	kolední objížďka	král	mlčí	peníze i naturále	dle místní tradice
Veletiny	královničky	svatodušní Ne	každoročně	?	kolední obchůzka	královnička	nemlčí	peníze i naturále	dle místní tradice
Kojetín	hody	Nanebevzeti P. M.	každoročně	1999	přívod s koledou	král Ječmínek	mlčí	peníze	dle Chropyně
Bezručov	hody	So př. sv. Duchem	každoročně	2007	přívod s koledou	král Ječmínek	mlčí	peníze	dle Kojetína, přenesené Chropyně
Chropyně	Hanácké slavnosti	poslední V So	2 roky (liché)	1985	přívod s koledou	král Ječmínek	mlčí	peníze	dle Vladimíra Fukxy a Miroslava Války
Drahanovice-Střizov	královničky, honění krále	svatodušní Ne	každoročně	?	kolední obchůzka	král, královnička	mlčí král	peníze i naturále	místní tradice
Doloplazy	jízda králů	první VII Ne	každoročně	1996	přívod s koledou a šesti zastaveními	král	mlčí	peníze i naturále	dle Václava Tomečka (Sušil 1860, Vlčnov, ročenka 1924)
Rájec	vození krále	svatodušní Ne	každoročně	?	kolední obchůzka,objížďka	král, královnička	mlčí	peníze i naturále	místní tradice
Ostrava-Lhotka	honění krále	So př. sv. Duchem	každoročně	1993	přívod, soutěž	král, královna	nemlčí	není	dle místní tradice

Scéna z jízdy králů byla ústředním prvkem vstupní síně dnešního průmyslového paláce při NVČ.⁵⁵ Jedním z jejich doprovodných programů byly Moravské lidové slavnosti se zvykoslovným pořadem 18. srpna 1895, kdy do vystoupení královniček z Troubska a Ořechoviček vjeli jezdci z Vlčnova, Kněždubu, Sodoměřic a Rohatce.⁵⁶ Jízda králů z Vlčnova se pro každoroční konání, četné předvádění mimo vlastní čas, prostor a další popularizaci⁵⁷ stala během 20. století podobně zásadním vzorem jako na jaře 1889 vydané „ořechovské“ královničky.

Záznam z Brna-Žabovřesek ilustruje, jakých podob mohly revitalizační snahy nabývat. Synové sedláků z původní vesnické zástavby usilovali po 2. světové válce o co nejslavnostnější uspořádání či průběh svatováclavských hodů. Patrně pod vlivem vrstevníků přistěhovaných ze slováckých Šardic se rozhodli pro jízdu králů. Způsob zdobení koní je naučili Hlučané. Do košů vybírali špek, víno a peníze do pokladnice.⁵⁸ Od převratu roku 1948 už se s provedením jízdy obyvateli některé z městských částí Brna nesetkáváme.

Recentní etnokulturní tradice, o kterých bude dále pojednáno, chápu jako pozůstatky svatodušních obřadů na Moravě. V jedenácti z devatenácti dotčených lokalit jsem provedl terénní výzkum v letech 2016, 2018 a 2020–2024,⁵⁹ u zbylých jsem využil rozhovory a níže uvedené zdroje.

Za obnovou objížděk a obchůzek v Chropyni, na Velkobítešsku, Bezměrově, Čebíně a ve Vedrovicích (2023 pásmo, 2024 obchůzka) částečně stojí absolventi etnologie či etnografie, příp. muzejní pracovníci. Předlohou či vzorem byla ve většině případů místní forma královských obyčejů (při opakovaných revitalizacích i druhá existence), známa ovšem zatím není v Ketkovicích, Čebíně, Šlapanicích, Svatobořicích-Mistříně (dále jen Mistřín), Kojetíně, Bezměrově, Chropyni a Doloplazích.

Proměny ve svatodušních obyčejích

Královničky každoročně obchází obce Březské, Čebín, Šlapanice, Blatnička, Veletiny, Drahanovice-Střížov (dále jen Střížov), Rájec, prochází okolím kostela v Mistříně. V Troubsku byly vynechávány (např. 1988, 1993, 2002, 2003, 2007, 2020), dívky nacvičily jiné taneční pásmo (2010, 2014, 2015, 2017, 2023),

55 FROLEC, Václav: Svatodušní královské průvody, c. d., s. 64; *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Praha: J. Otto, [1897], s. 221.

56 ŠUBERT, František Adolf: Dějiny Národopisné výstavy československé. In: *Národopisná výstava československá v Praze 1895*, c. d., s. 524; FROLEC, Václav: Svatodušní královské průvody, c. d., s. 66.

57 PAVLICOVÁ, Martina: Jízda králů. In: Mitáček, Jiří (ed.): *Vlčnov: dějiny slovácké obce*. Vlčnov: Obec Vlčnov, 2013, s. 548–553, 556.

58 VLASÁKOVÁ, Olga: Život lidu v národopisném pohledu. In: Vlasáková, Olga (ed.): *Brno Žabovřesky. Historie a současnost*. Brno: Zastupitelstvo městské části Brno-Žabovřesky, [1999], s. 84, 86.

59 BLAŽEK, Jan: Mužské královské obyčeje a slavnosti s králi na Brněnsku, c. d., s. 87–115; BLAŽEK, Jan: „Obnovení“ svatodušní obchůzky krále v Čebíně na Tišnovsku. *Národopisná revue* 32, 2022, č. 4, s. 334–338; Králové a královničky. Dostupné z: <https://www.nulk.cz/category/kralove-a-kralovnicky> (cit. 15. 2. 2024).

v roce 1984 zde svou suitu předvedly jen dívky z Ořechova u Brna a v roce 2006 z Velkobíteška. V roce 2020 se přes přísná restriční pravidla o shromažďování osob ke královničkám odhodlaly ve Šlapanicích a Rájci, v následujícím roce proběhly všechny výše zmíněné (s výjimkou později obnovené obchůzky v Čebíně). Jen polovina jízd se koná každoročně. V roce 2020 byla na poslední chvíli uspořádána v Troubsku, v létě se poté odjely doloplazská a kojetínská. Jízda králů ve Vlčnově se tak nejela poprvé od roku 1965.⁶⁰ V následujícím roce se uskutečnily jízdy v Bezměrově, Troubsku, Vlčnově, Doloplazích, Kojetíně a Kunovicích.

Zastavení královniček u všech domů je dle ústního sdělení přítomno ve Veletinách,⁶¹ v Rájci probíhají paralelní obchůzky „staré dědiny“ a raabizační osady Teodorov (nové dědiny). K eliminaci fyzické náročnosti na podobném půdorysu probíhá obchůzka královniček v Blatničce. Většina domů je obcházena či objížďena ve vesnicích Březské (s vynecháním asi desíti novostaveb) a Skoronicích (vynechání domu či domů, jejichž obyvatelé jsou mimo dům, nebo si zastavení nepřejí).⁶² V Bezměrově jsou některé domy předem vytipovány, dochází ovšem ke spontánnímu vycházení obyvatel dalších domů. Se zastavením u předem vybraných domů či drobných sakrálních staveb bychom se setkali v Čebíně a Šlapanicích; v Doloplazích (podobně zastávky na náměstí v Chropyni) se pak inspirovali pořadatelé vožení krále v Ketkovicích. Jízdy v Kunovicích, Vlčnově a Hluku projíždí více jak polovinu zástavby, ale musí se rozdělovat. Jízdy na Slovácku (také časově nejnáročnější) rozděluje přestávka, při níž vyjma Vlčnova (zde jen při prodloužené trase v roce 2021) celá družina sesedá z koní. V Hluku dopolední objížďce města po obědě následuje pouze slavnostní průvod. U domů nezastavují průvody královniček v Ketkovicích (kráľky mají před vyjitím za úkol kráľcům připnout na vestu opentlený rozmarýn), Troubsku a Mistříně; jízdy v Kojetíně a Chropyni.

Věk králů se lišil, a tedy vyvíjel v prostoru i čase. Václav Frolec revidoval 13–20 let na 3–6, 8–15 let a mužskou chasu.⁶³ Martin Šimša předpokládá, že členství v ní legitimizovala iniciační zkouška. Krále vybíraného v první existenci z okruhu

60 Z historie jízdy králů. Dostupné z: https://spolecnostjizdykralu.cz/media/downloads/historie_jizdy.pdf#page=7 (cit. 3. 8. 2023).

61 Pančiková, Markéta (nar. 1974), 17. 9. 2023.

62 Jednou budu králem. Česká televize. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/15777998832> (cit. 8. 8. 2023); Holcman, Josef (nar. 1952), 23. 10. 2023; týž, 4. 1. 2024: „K nechuti některých obyvatel (nebo strachu, aby nemuseli dávat dárek, či ze studu?), aby u nich jízda králů zastavila, a když jsem viděl, jak ti lidé (většinou občané, kteří se přistěhovali) nakukují za okny či vycházejí jakoby mimoděk před dům, jsem během jízdy složil pro vyvolávače: Pan domácí původně – nechtěl nás tu vidět, naráz stojí ve dveřích – a přestál se stydět! V Skoronicích nebyl zvyk – jízdu králů nevitat, tož to dáme obráceně – král vás došel přivítat.“

63 FROLEC, Václav: Časové a sociálně významové proměny výročního obyčeje, c. d., s. 427; FROLEC, Václav: Svatodušní král. *Národopisné aktuality* 27, 1990, č. 1, s. 7, 17.

chasy proto považuje za dospělého a běžnějšího než chlapečka⁶⁴ oblečeného v ženských šatech, obojku, stužkách a věncích na ramenou, jak jej v padesátých letech 19. století charakterizoval František Sušil, nebo roku 1890 Josef Klváňa.⁶⁵ Na Slovácku jsou od třetí čtvrtiny 19. století vybírání takoví, aby byli neporušení,⁶⁶ v Troubsku od roku 2006 také. Koně byli na venkově doménou mužů a chlapců. Dívky byly králi při jízdách v Troubsku v letech 1981, 1984, 2005.⁶⁷ Jev, na který bylo a je nahlíženo jako novodobý, zmínila už Františka Stránecká před takřka 150 lety.⁶⁸ Richard Jeřábek, pod vlivem hochy symbolizujícího pannu při „chytání Kuruců“⁶⁹ a bez ohledu na Stráneckou, komentoval jednu z prvních jezdyň v mužském kroji: „Ztrátu někdejšího smyslu a závaznosti obyčej je jízdy králů dokládá možnost účasti dívky [...] v roce 1970.“⁷⁰

Způsob výběru krále na Slovácku byl publikován z podrobných výzkumných zpráv,⁷¹ u dětských forem na Hané je nálezová zpráva z výzkumů 2002–2005⁷² doplněna výzkumy ve Střížově v roce 2019 a Rájci v letech 2005 a 2013.⁷³ V Ketkovicích, Troubsku, Mistříně a v Doloplazích jsou vybírání členy pořadatelských národopisných či folklorních souborů.⁷⁴ Podobně i dívčí král a královna pro Břežské a v Čebíně, kde jsou vybírání před občůzkou předchozího roku

64 ŠIMŠA, Martin: „Prachstarý obyčej o Králích“ – svatodušní objížďka v Mysločovicích a její kontext, c. d., s. 33, 34.

65 SUŠIL, František: *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*, c. d., s. 761; J. Kl. [KLVÁŇA, Josef]: *Jízda „králů“ na mor. Slovensku*, c. d., s. 34.

66 STRÁNECKÁ, Františka: Jak hledají Svatopluka v Uh. Hradišti. *Obzor. List pro poučení a zábavu* 1, 1878, č. 1 z 5. 5., s. 28; HABARTOVÁ, Romana (ed.) – ŠTĚRBA, Stanislav: *Jízda králů v Kunovicích: hylóm, hylóm, na krála, matičko, na krála...* Kunovice: Město Kunovice – Občanské sdružení „Kunovjan“, z. s., 2021², s. 433, 445; HOLCMAN, Vojtěch – HOLCMAN, Josef – HOLCMAN, Jakub: *Jízda rodáků. Vyrovlávky jízdy králů o Sjezdech rodáků a přátel Skoronic z let 1958 a 2022*. [Skoronice:] nákladem Marie Holcmanové, 2022, s. 72–73; PAVELČÍK, Antonín: *Královské ozvěny z Vlčnova, aneb, Vzpomínky na jízdy králů*. [Vlčnov]: Společnost Jízdy králů, 2017, s. 93–113, 329–330; Srov. Z historie jízdy králů. Dostupné z: https://spolecnost-jizdykralu.cz/media/downloads/historie_jizdy.pdf (cit. 3. 8. 2023).

67 Soukromý archiv, „Honění krále“, jízdy králů Troubsko a jejich účastníci, 2024. V roce 1984 krále jedoucího za průvodem na špatně zvladatelném hřebci nahradil pro čtení říkanek pod májí Svatoslav Kavalec.

68 STRÁNECKÁ, Františka: Jak hledají Svatopluka v Uh. Hradišti, c. d., s. 28.

69 JEŘÁBEK, Richard: *Objížďkový obyčej „chytání Kuruců“ v Bojkovicích z 18. století*, c. d., s. 113.

70 JEŘÁBEK, Richard: Od obyčejové tradice k atrakci. Malá obrazová reportáž z jízdy králů, c. d., s. 28. Ilustroval to fotografií z Boršic u Uherského Hradiště, ale ani tento stimul v lokalitě nevedl k udržení tradice.

71 BLAHUŠEK, Jan – TETUROVÁ, Jarmila: *Jízda králů na jihovýchodě České republiky = The Ride of Kings in the South-East of the Czech Republic*, c. d., s. 10, 14, 20, 23, 31.

72 FROLCOVÁ, Věra – VEČERKOVÁ, Eva: *Živá tradice svatodušních občůzek na Moravě*, c. d., s. 270, 273, 274.

73 Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále jen VMO), URBAN, Josef: *Občůzka s královničkou a králem ve Střížově*. Návrhový a evidenční list nemateriálního statku tradiční lidové kultury k zápisu do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje. 2023, s. 16, 27; VMO, [KUDELOVÁ, Mária]: *Vodění krále a královničky v Rájci u Zábřeha*. Návrhový a evidenční list nemateriálního statku tradiční lidové kultury k zápisu do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje. 2017, nestránkováno.

74 DRASTIL, Petr: Svatodušní občůzka královniček ve Svatobořicích-Mistříně. K současnému stavu obyčejové tradice, c. d., s. 50–51, 54; GRÉGR, Richard: *Hanácká jízda králů: Znovuoživená tradice, při které se v minulosti i umíralo*. Dostupné z: <https://www.lideazeme.cz/clanek/lideazeme-cz-cesko-stredni-morava/82457> (cit. 3. 8. 2023).

a při předávání rolí bezprostředně po obchůzce jde pouze o veřejné potvrzení. V Ostravě-Lhotce byl do roku 2022 mimo dvě výjimky králem vítěz třetí rozjížděky dostihů o šátek na tyči, od roku 2023 závodí profesionální jezdci Městské policie Ostrava s barevnými páskami spárovanými s chlapci. Král si vybírá královnu mezi svobodnými dívkami a předchozí dvojice jim symbolicky předávají vládu nasazením pozlacených věnců na hlavu a věnců ze zimostrázu na ramena.⁷⁵

Účast (letničních) králů, královniček, případně jejich spoluaktérů při dalších festivitech může svědčit o pevném místě mnou studovaných tradic ve výročním obyčejovém cyklu. Např. ve Veletinách pořádají vynášení *Mařeny* a přinášení *letečka*, ve Vlčnově král s chlapeckou chasou plete pomlázku, obchází s ní dívky na Velikonoční pondělí a je přítomen při stavění máje.⁷⁶ Ve Střížově se stává králem kapitán z předvelikonočního klapání a odměna za účast při něm je vybírána a rozdělována až na Svatodušní neděli.⁷⁷

Mnozí upozornili na mlčící, ať už chlapecké, či dívčí ústřední obřadníky bez atributu,⁷⁸ který by zachování mlčenlivosti připomínal, či usnadňoval. Medializovaný obraz rozporuje výpověď krále z Vlčnova r. 2005, který přiznal, že i přes rúži v ústech mluvil.⁷⁹ V Ketkovicích král zavýskne až při tzv. královských zasnubách na závěr odpoledního programu.⁸⁰ Král při jízdě na Slovácku a v Doloplazích je v ženském kroji, v Troubsku v sukni, mužské košili a věnci na hlavě, v ostatních lokalitách v mužském kroji (v Ostravě-Lhotce mužský kroj zanikl). Na Slovácku, v Kojetíně, Chropyni, Doloplazích jezdí na bílém koni (zde byl v roce 2016 divoký a družina králi přivedla hnědáka), v Troubsku od roku 2021; v Hluku a Vlčnově i pobočníci. Ústřední obřadnice v Čebíně, na Brněnsku, Slovácku a Hané zpívají.

Jedním z atributů obou projevů je dosud užití praporu. Svislou podobu má u družiny ve Vlčnově, Hluku, čtyř praporečnicků v Ketkovicích, po jednom v Kunovicích, Skoronicích, Doloplazích, na dvou tyčích jej nosí i ústřední dvojice v Čebíně. Baldachýn nesený vodorovně nad královnou je domovem v Troubsku, v Břežském, Ketkovicích, Šlapanicích a Mistříně byl převzat z „ořechovských“ královniček.

75 Historie lidové slavnosti honění krále. Dostupné z: <https://lhotka.ostrava.cz/cs/o-lhotce/zajimavosti> (cit. 24. 5. 2024). V roce 1962 se slavnost nekonala. V roce 2010 byl král vylosován. Honění krále v Ostravě Lhotce. Dostupné z: <https://youtu.be/b0n0p5zLfyE> (cit. 24. 5. 2024). Lhotka. Honění krále. Dostupné z: <https://youtu.be/oiTPn9tLyEc> (cit. 4. 10. 2023).

76 BLAHŮŠEK, Jan – TETUROVÁ, Jarmila: *Jízda králů na jihovýchodě České republiky*, c. d. Příloha DVD, video čas 4:44 –5:00. V anglickém znění dostupné z: <https://youtu.be/mOiDvojWkQU> (cit. 6. 10. 2023).

77 VMO, URBAN, Josef: *Obchůzka s královničkou a králem ve Střížově*, c. d., s. 27, 29.

78 ZÍBRT, Čeněk: *Králové a královničky. Veselé chvíle v životě lidu českého*, c. d., s. 45; FROLEC, Václav: *Svatodušní královské průvody*, c. d., s. 40.

79 Folklorika, Návrh UNESCO. *Česká televize*. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/folklorika/305296361270010> (cit. 3. 8. 2023).

80 V tradici po západu slunce. Etnografický ústav Moravského zemského muzea, osobní fond Vratislava Bělíka, karton 173, Ze Znojemska – rukop. 30. a 40. léta 20. století.

Zatímco aktérkami královniček jsou pouze dívky, větší zájem o koně umožnil účast dívkám a ženám při královských jízdách v Troubsku a na Hané, v letech 1971 a 1999 v Hroznové Lhotě⁸¹ a výjimečně v roce 2022 v Hluku.⁸² U jízdy králů a velikonočních jízd se tímto aspektem hlouběji zabývala Eliška Nohálová.⁸³ Pouze ve Vlčnově usedají na koně svobodní chlapi z jednoho ročníku, kteří v roce jízdy dovršují věku dospělých.⁸⁴ V případě nižšího počtu jsou doplňováni, roku 2014 jeli někteří jezdcí podruhé, v roce 2021 (i vlivem vynechání roku 2020) dva méně početné ročníky 2002 a 2003. V ostatních lokalitách jezdí i (ženatí) muži. Také pro nezáměr místních chlapců (podle starosty) tito byli ve Lhotce v roce 2023 nahrazeni profesionálními jezdci z Městské policie Ostrava.⁸⁵

Pro královničky je neodmyslitelný zpěv kolední písně. František Sušil také zachytil píseň k jízdě s králem.⁸⁶ Už jen při jízdě králů v Doloplazích je zpívána kolední *Jede králka, jede král*. Jezdci zpívají ještě při nověji pojatém zakončení jízdy ve Skoronících, přičemž zkušenější si stoupají na sedla.

Peníze se při jízdách na Slovácku zasunují do pokladnic, příp. bot, na Hané vybírají do váčků na konci tyče (míšků). Jezdci v Ketkovicích poprvé v roce 2022 po vzoru Doloplaz symbolicky dostali pytel mouky a bečku piva. Královničky a jízda v Troubsku, pokud nebyly vynechány, bývají nejpozději od šedesátých let 20. století součástí krojovaného průvodu obcí (podobnému Kojetínsku), během něhož nejsou hoštěni, od přelomu miléníí, kdy král bývá nezletilý, pouze vyvolávač-šerha pivem mezi čtením básniček o dívkách z chasy. Redukci obnovené kolední obchůzky v Mistříně na dvě taneční zastavení s pohoštěním zachytil Petr Drastil.⁸⁷

Některých obchůzek a objížděk se v menšině mohou přímo účastnit obyvatelé okolních obcí. U formy královniček bez tance a krojů např. mohou mít v místě jen rodinné kořeny a přijet v daný termín (Blatnička).

To, že v našem prostředí nedošlo k zásadnímu srovnávání fenoménů chlapců a dívek, lze ilustrovat na příkladu nekomentované blízkosti uvozujících slov *Hýlom, hálom, Haló* ve vyvolávkách jezdců a *helo, heló, hélo* v koledích dětských obchůzek.⁸⁸ Byly hledány maďarské vlivy ve výkladu citoslovce *hýlom*

81 Srov. FROLEC, Václav: Časové a sociálně významové proměny výročního obyčeje (Na příkladě jízdy králů), c. d., s. 430, 433. Zaměnil pobočnika s králem. JILÍK, Jiří: Dívky v sedle jízdy králů. *Malovaný kraj* 35, 1999, č. 5, s. 29.

82 Pobočníkovi se udělalo nevolno a po krátkém zastavení jízdy jej zastoupila dívka, která vodila koně druhého pobočnika.

83 NOHÁLOVÁ, Eliška: Velikonoční a svatodušní jízdy na koních a jejich účastníci. In: Číhal, Petr (ed.): *My a oni. Domáci a cizí v lidové tradici*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2019, s. 64–66, 68.

84 Věku dřívějších odvedenců, tzv. *legrútů*.

85 Lhotka. Honění krále. Dostupné z: <https://youtu.be/oiTPn9tLyEc> (cit. 4. 10. 2023).

86 SUŠIL, František: *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*, c. d., s. 762.

87 DRASTIL, Petr: Svatodušní obchůzka královniček ve Svatobořicích-Mistříně, c. d., s. 51–52.

88 FROLEC, Václav: Svatodušní královské průvody, c. d., s. 12, 13, 28, 59, 61, 108; [BAKEŠOVÁ, Lucie]: Honění krále v Troubsku. In: [BAKEŠOVÁ, Lucie (ed.)]: *Národopisná výstavka v Troubsku dne 1. července 1894*. Brno: Nákladem výboru výstavkového, 1894, s. 68; SUŠIL, František: *Moravské národní písně s nápěvy*

coby zkomoleniny *hivom* (volám),⁸⁹ v současnosti *hívom*. *Helo, heló, hélo* zase nápadně připomínají pojmenování chorvatských dívčích králů a královen *ljeljo* často se opakující v textech písní.⁹⁰

Markantní rozdíly spatřujeme v množství osob doprovázejících aktéry. Zájem široké veřejnosti o obchůzky se napříč lokalitami liší. Zatímco v některých obcích je velký, a to včetně zájmu médií, jinde jsou tyto aktivity převážně záležitostí místní komunity s pouze omezenou přítomností cizích osob (např. etnologů či publicistů).

Specifika jízdy králů

Honění krále se nejspíše vlivem obnovy od osmdesátých let 19. století redukuje na jízdu na koních s králem, bez honění ústícih v krvavé střety. Hledání čili hlídání krále zůstává spíše pro formu, protože riziko zajetí se postupně zcela vytrácí.⁹¹

Jízdy králů charakterizují vyvolávky. Eva Večerková je klasifikovala na ustálené a spontánní na základě materiálu a výzkumu Uherskohradištska.⁹² Některá slova tzv. vyprávěcí koledy se opakují, jiná byla komolena či různě místopisně kontaminována. Další inovaci (nivelizaci) od roku 1948, resp. 1952 umožnil shodný počet slabik ve slovech neděle a pondělí. Při jízdách mimo tento den ovšem nevyznívá tak jako v původní tradici. V lokalitách s jízdou králů, které jsou ve své oblasti osamoceny, se již od první poloviny 20. století setkáváme se čtením vyvolávek (ve Skoronicích sepsané na obyvatele všech objížděných domů, v Kunovicích reflexe dění ve městě od poslední jízdy, v Troubsku na dívky ze svobodné chasy).⁹³ Později jsou trénovány předem, dnes do různé míry ve všech lokalitách. Mezistupněm jsou taháky a napovídání (některé koně

do textu vřaděními, c. d., s. 527, 770; BARTOŠ, František: *Naše děti. Jejich život v rodině, mezi sebou a v obci, jejich poesii, zábavy, hry i práce společné*. Brno: Josef Barvič, 1888, s. 235–237, 238, 293, 307; BARTOŠ, František: *Národní písně moravské, v nově nasbírané*. Brno: Nákladem Matice moravské, 1889, s. 80; Lucie B[akešová]: Výlet na Kozárov. *Moravská orlice* 27, 1889, č. 204 z 6. 9., s. [1, 2]. Lucie Bakešová považovala slovo helo, doprovázené výkřikem, za velmi staré, pod vlivem mytologické školy, upomínající na pohanskou dobu. V roce 2004 bylo počáteční citoslovce v Rájci přeneseno na pojmenování vyvolávka – hélavač. FROLCOVÁ, Věra – VEČERKOVÁ, Eva: Živá tradice svatodušních obchůzek na Moravě, c. d., s. 270, 283.

89 HABARTOVÁ, Romana: Tradice jízdy králů v Kunovicích. In: Habartová, Romana (ed.) – Štěrba, Stanislav: *Jízda králů v Kunovicích: hylóm, hylóm, na krála, matičko, na krála...*, c. d., s. 65.

90 ZORICA, Vitez: Kraljice: između seoskih djevojačkih ophoda i folklorne pozornice, c. d., s. 30, 31–32, 34–35, 36, 37, 42, 45.

91 JILÍK, Jiří: Vlčnovská jízda králů v díle Jana Jančí. *Slovácko* 57, 2015, s. 44.

92 VEČERKOVÁ, Eva: Vyvolávání v jízde králů na uherskohradištském Dolňáčku. *Český lid* 57, 1970, č. 5, s. 283–288.

93 Svěrák, Milan (nar. 1973) a Volánek, Vítězslav (nar. 1982), 24. 11. 2023: Ještě v první polovině 20. století se vyvolávalo na každou svobodnou dívku v obci, znovu v letech 1994 (54 dívek) a naposledy 1995 (60), kdy byl problém v takovém množství ke každé něco zjistit, takže si starci vymýšleli. Od 90. let se navíc z Brna přistěhovala spousta lidí (1580 obyvatel r. 2001, 2382 r. 2021), kteří se nezapojují do společenského dění obce.

vedou ve Vlčnově zkušenější muži, kteří *legrútům* polohlasem radí celou vyvolávku, nebo jen rýmující se slova). Jde o reakce na nárůst anonymity v obcích a stále složitější roli vyvolávačů ve snaze zachovat adresnost sdělení.

Kolektivizace od padesátých let zapříčinila ohrožení jízdy králů. Selská vrstva takřka zmizela z hierarchie vesnice. Proběhla cílená likvidace koní, tzv. zákonité snižování početních stavů.⁹⁴ Jakmile se koně přestali chovat v zemědělských družstvech, roste na významu finanční náročnost realizace jízdy.⁹⁵ Bělouše či šimla, koně pro krále, charakterizoval Josef Iš.⁹⁶ Od združstevnění přes divokého jedince tak i v hlubší minulosti nemusel být vhodný bělouš dosažitelný.

V Chropyni byl v roce 2023 vyrovnaný počet zástupců obou pohlaví, v Kojetíně dokonce z třinácti krojovaných v sedlech byli dva vyvolávači, jedna řekněme „vyvolávačka“ školního věku, podobně starý chlapec v hanáckém plášti dospělé velikosti (král Ječmínek) a dalších osm jezdkyň. Ty se ve Lhotce zúčastňují od roku 2023.

Značných změn doznala výzdoba koní. Richard Jeřábek dedukoval, že „*koně byli ozdobeni střídměji, zpravidla jen na obvodu hlavy a na hřívě. Ostatně v době, kdy ještě doznával bojovný nebo aspoň soutěživý rys králenských her, bylo třeba respektovat možnost naprosto volného pohybu koní i jezdců a schopnost bránit vlastního ‚krále‘ před únosem.*“ Využití neústrojných prvků považoval za důsledek zákazů soubojů „královských“ družin.⁹⁷ Většina koní ve Vlčnově a Hluku jezdí v papírových ozdobách, zbytek má postaru do hřivy zapleteny látkové stuhy. Na koni kunovického praporečníka se kombinuje obojí.

Některé proměny jsou skrytě podmíněny výraznými individualitami. Za ostatní zmiňme Josefa Beneše, muzeologa a rodáka z Vlčnova. Výsledky své rozsáhlé dokumentace prezentoval formou publikací, přednášek, filmových snímků, výstav a spolupracoval na programech jízdy králů. Opakovaně se vyjadřoval k některým momentům, např. už zmíněné výzdobě koní.⁹⁸ Hledal oporu své hypotézy, že ženský oděv krále a pážat je odleskem matriarchátu, v textu Františka Bartoše⁹⁹ ke Slovácku: „*Potom se [král, pobočníci, vyslanci, vyvolávači a vyběrači] rozešli po domech vypůjčiti si od děvčat ženských šatů, v něž jezdci toho dne ubrání byli.*“¹⁰⁰ Josef Beneš dále popularizoval výklad Jana Pavelčíka o jízdě králů

94 Stav koní se v Československu během let 1947-1979 snížil téměř o 93%. ŠTRUPL, Jan, – LERCHE, František – WAKSMUNDSKÝ, Stanislav: *Chov koní: učební text pro učební obor 45-82-2 chovatel se zaměřením pro chov koní a jezdeckví*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1983, s. 5.

95 BRACHTLOVÁ, Barbora: *Srovnání jízdy králů v obcích Hluk, Kunovice, Skoronice a Vlčnov*. Bakalářská práce. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2017, s. 30–47.

96 GREGOR, Dalibor – IŠ, Josef a kol.: *Koně pro krále*. Opava: Dalibor Gregor, 2016, s. 103.

97 JEŘÁBEK, Richard: Od obyčejové tradice k atrakci. Malá obrazová reportáž z jízdy králů, c. d., s. 26.

98 BENEŠ, Josef: *Vlčnovská jízda králů: národopisný průvodce*. Vlčnov: Klub sportu a kultury, 1986, s. 11, 32–33. BENEŠ, Josef: *Výzdoba koní k jízdě králů na Uherskobrodsku*. *Malovaný kraj* 23, 1987, č. 3, s. 16–17.

99 Teorii připomíná JILÍK, Jiří: *Záhadná jízda králů*. Brno: Nakladatelství MH, 2007, s. 44–45.

100 BARTOŠ, František: *Lid a národ*. Telč: Emil Šolc, 1892, s. 48.

ve smyslu pozůstatků iniciačního obřadu.¹⁰¹ S obměnami také uváděl: „*Muži vedoucí koně narušují ráz královské družiny, což je velice nestylové, ale nezbytné.*“¹⁰²

Při poslední jízdě byli všichni koně vedeni v Ketkovicích, Troubsku, Vlčnově a částečně v Chropyni. V Kunovicích (od roku 2008), Hluku a Doloplazích jsou voděni většinou jen král s pobočníky. Zkušení jezdci v roli pobočníků ve Skoronicích umožňují, že krojovaní muži doprovázející objížďku zůstávají až na rizikové momenty či přestávku pasivními. Jezdeckým uměním vynikají Bezměrov a Kojetín, v němž to přímo souvisí s ženskou většinou v sedle. Vodiči jsou rekrutováni z řad mužů v Kunovicích a Vlčnově, se ženami a dívkami jsme se setkali v Ketkovicích, Troubsku, Hluku, Chropyni a Doloplazích.

Zatímco v některých lokalitách jsou koně poskytováni jezdeckým klubem (Bezměrov, Kojetín, Doloplazy) či farmou s chovem koní (Vlčnov), v jiných lokalitách je nutno koně dovážet. Je tomu tak zejména v Kunovicích a Skoronicích, kam jsou koně přiváženi i ze stáji vzdálených přes 50 km.

Po zápisu jízdy králů na Slovákku do Seznamu nemateriálních statků tradiční a lidové kultury České republiky (dále celostátní seznam) v roce 2009 a v době příprav nominace do Reprezentativního seznamu byla zavedena či obnovena jízda králů v Manerově na Vyškovsku (2010, 2013).¹⁰³ Na tříletou periodicitu už nebylo navázáno. Následovalo projednávání nominace jízdy králů v Doloplazích do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje. Ačkoli záměru zprvu oponovali odpůrci účasti dívek, nakonec byl statek zapsán v roce 2019.

Specifika královniček

Mnohde kopírují vzor kodifikovaný Lucií Bakešovou:¹⁰⁴ v čele král se zeleným májčkem, královna pod baldachýnem neseným čtyřmi dívkami (Břežské, Ketkovice, Troubsko, Šlapanice, Mistřín). Jsou tak překryty, prameny doložené, některé regionální či lokální zvláštnosti. Královničky v Mistříně jsou vlivem pedagogů při tanci doprovázeny místní hudeckou muzikou, která připomíná idealizované vyobrazení z roku 1897,¹⁰⁵ nebo první čtyři ročníky obnovené občůzky v Jestřábí, osady Velké Bíteše.¹⁰⁶

101 JILÍK, Jiří: *Záhadná jízda králů*, c. d., s. 49. K tomu Marta Kondrová in: JILÍK, Jiří: Vlčnovská jízda králů v díle Jana Jančí, c. d., s. 45.

102 BENEŠ, Josef: Vlčnovská jízda králů v minulosti. In: Frolec, Václav a kol.: *Jízda králů*, c. d., s. 131; Srov. BENEŠ, Josef: *Vlčnovská jízda králů: národopisný průvodce*, c. d., s. 11.

103 *Vyškovský deník*. Dostupné z: <https://vyskovsky.denik.cz/hledani/?q=j%C3%ADzd+kr%C3%A1lu+maner&pr=0> (cit. 22. 2. 2024); Folklorika, *Není král jako král*. Česká televize. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/folklorika/310295350120010> (cit. 3. 8. 2023).

104 BAKEŠOVÁ, Lucie: *Návod ku národnímu a obřadnímu tanci „Královničky“*. Praha: Em. Starý, [1889], s. 5, [7].

105 *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Mähren und Schlesien*. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1897, s. [195].

106 Muzejní spolek Velkobíteška: dokumentární film královničky. Scénář Karel Veleba, Silva Smutná. Kamera a režie Karel Veleba. 2004.

Obr. 1. *Idealizovaný tanec královniček*. Dřevorytina Michała Kluczewského, 1897. Převzato z: Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Mähren und Schlesien. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1897, s. [195].

Zdenka Jelínková srovnáním nejmladší vrstvy královniček se staršími záznamy zobecnila, že věk královniček byl v minulosti vyšší a s vytrácením závaznosti se snižoval na školou povinné děti.¹⁰⁷ O věku a motivaci královniček na Podhorácku, Brněnsku a na Slovácku pojednávají jiné texty.¹⁰⁸ V Rájci a ve Střížově jde o děti navštěvující mateřskou a základní školu, výjimečně i mladší. Ve Veletinách a v Rájci je na děti pouze pozitivně působeno, v první z lokalit od roku 2021 chodí pouze tři (královnička a dvě paničky). Obchůzku v Blatničce v posledních letech organizovala absolventka etnologie, která přesvědčuje matky dívek o důležitosti obchůzky. Nejčastěji se s kladným ohlasem setkala u žen přivdaných či přistěhovalých,¹⁰⁹ nabývá tak funkce integrační.

107 JELÍNKOVÁ, Zdenka: Dětské průvody a obchůzky jarního cyklu, c. d., s. 83.

108 TETUROVÁ, Jarmila – BLAŽEK, Jan: Vývoj a současný stav lidového tance na příkladu slováckého verbuňku a obřadních obchůzek královniček, c. d., s. 12–13.

109 Peterková, Ludmila (nar. 1995), 12. 9. 2023.

Závěr

K tématu svatodušních obřadních obchůzek na Moravě a ve Slezsku se od poloviny 19. století vyjádřila řada odborníků i poučených laiků. Tradice zahrnuté do této studie se dnes dostaly v podstatě mimo prostor svatodušního rituálu (byť dobou konání se k tomuto svátku mohou hlásit) a dnes plní zcela rozdílné funkce, jež jsou dány jejich nositeli, prestiží obyčeje v komunitě, medializací apod.

Snažili jsme se připomenout,¹¹⁰ že názory, které si vyměňovali církev, mytologové, národopisci a další, nemají oporu v dosud chybějící pramenné základně. Kritický diskurz může připouštět původ recentních etnokulturních tradic v prvním miléniu našeho letopočtu, nikoli však zastávat. Komparatistika dívčích obchůzek krále (králů) a královny (královen) a jejich další existence postoupila nejdále v Chorvatsku. Ivan Lozica rozbor hypotéz o genezi královských obyčejů uzavřel tím, že jako lidstvo jsme zapomněli východisko výkladu. „[...] *interpretace jevu na základě [...] rekonstruovaného původního kontextu je konstrukcí (re)konstrukce, něco odvozeného mimo vlastní materiál.*“¹¹¹ Skutečnost, že medializované výklady o jejich původu nestojí na pevných základech, by mělo být impulzem k dalšímu prohlubování znalostí o lokálních, regionálních i nadnárodních projevech.

Zárukou pokračujícího praktikování je naplňování potřeb aktérů, mezigenerační předávání, podpora či kladný vztah veřejnosti, záchovná opatření na několika úrovních (u inventarizovaných prvků nemateriálního kulturního dědictví). Pozorujeme vybočování ze zdánlivě neměnných norem, proměny tradice. Některé podporují životaschopnost, např. neomezování účastníků jízd, jezdecká cvičení, trénink vyvolávek. Mnoho momentů je chápáno negativně, nebo dokonce za tradici ohrožující, např. časová a fyzická náročnost, závislost na počasí, ekonomická rizika, komercializace, pro venkov nepříznivé trendy demografického vývoje a urbanizace. V menší míře se lze setkat i s opačným trendem, návratem ke komponentům, vzorcům, které po určitou dobu nebyly praktikovány, nebo dokonce s celkovou obnovou (či zaváděním reminiscencí) svatodušních obřadních obchůzek. Lze předpokládat, že s pokračujícím se zvyšováním povědomí o nich (jedno z poslání Úmluvy o zachování nemateriálního kulturního dědictví) budou takové iniciativy častější.

Prameny

Etnofografický ústav Moravského zemského muzea, osobní fond Vratislava Bělíka, karton 173, *Ze Znojemska* – rukop. 30. a 40. léta 20. století.
Vlastivědné muzeum v Olomouci, [KUDELOVÁ, Mária:] *Vodění krále a královničky v Rájci u Zábřeha*. Návrhový a evidenční list nemateriálního statku tradiční

110 TETUROVÁ, Jarmila – BLÁŽEK, Jan: Vývoj a současný stav lidového tance na příkladu slováckého verbuňku a obřadních obchůzek královniček, c. d., s. 10.

111 LOZICA, Ivan: *Kraljice u Akademiji*, c. d., s. 74, 82.

lidové kultury k zápisu do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje. 2017.

Vlastivědné muzeum v Olomouci, URBAN, Josef: *Obchůzka s královničkou a králem ve Střížově*. Návrhový a evidenční list nemateriálního statku tradiční lidové kultury k zápisu do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje. 2023.

Soukromý archiv, „Honění krále“, jízdy králů Troubsko a jejich účastníci, 2024.

Literatura

ANDERSEN, Lise – HANSEN, Heino Wessel: Jízda králů ve Vlčnově z pozice outsidera. *Národopisná revue* 23, 2013, č. 1, s. 15–19.

[BAKEŠOVÁ, Lucie]: Honění krále v Troubsku. In: [Bakešová, Lucie (ed.)]: *Národopisná výstavka v Troubsku dne 1. července 1894*. Brno: Nákladem výboru výstavkového, 1894, s. 67–69.

[BAKEŠOVÁ, Lucie] L.: Královničky a jejich tance. *Selské listy* 5, 1888, č. 101 z 21. 12., s. [2–3].

BAKEŠOVÁ, Lucie: *Návod ku národnímu a obřadnímu tanci „Královničky“*. Praha: Em. Starý, [1889].

B[AKEŠOVÁ], Lucie: Výlet na Kozárov. *Moravská orlice* 27, 1889, č. 204 z 6. 9., s. [1–2].

BARTOŠ, František: *Naše děti. Jejich život v rodině, mezi sebou a v obci, jejich poesii, zábavy, hry i práce společné*. Brno: Josef Barvič, 1888.

BARTOŠ, František: *Národní písně moravské, v nově nasbírané*. Brno: Nákladem Matice moravské, 1889.

BARTOŠ, František: *Lid a národ*. Telč: Emil Šolc, 1892.

BĚLÍK, Vratislav: Svatodušní slavnosti vožení krále. *Jihlavské listy* 43, 1940, č. 19 z 10. 5., s. 7.

BENEŠ, Josef: *Vlčnovská jízda králů: národopisný průvodce*. Vlčnov: Klub sportu a kultury, 1986.

BENEŠ, Josef: Výzdoba koní k jízdě králů na Uherskobrodsku. *Malovaný kraj* 23, 1987, č. 3, s. 16–17.

BLAHUŠEK, Jan – TETUROVÁ, Jarmila: *Jízda králů na jihovýchodě České republiky / The Ride of Kings in the South-East of the Czech Republic*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2012.

BLAŽEK, Jan: *Královničky na Brněnsku*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, 2019.

BLAŽEK, Jan: Mužské královské obyčeje a slavnosti s králi na Brněnsku. *Folia ethnographica* 55, 2021, č. 1, s. 87–115.

BLAŽEK, Jan: „Obnovení“ svatodušní obchůzky králek v Čebíně na Tišnovsku. *Národopisná revue* 32, 2022, č. 4, s. 334–338.

- BRACHTLOVÁ, Barbora: *Srovnání jízdy králů v obcích Hluk, Kunovice, Skoronice a Vlčnov*. Bakalářská práce. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2017.
- Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Mähren und Schlesien*. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1897.
- DRÁPALA, Daniel: Letniční obyčej na moravském Záhoří – k proměnám funkcí a sociokulturního kontextu. *Folia ethnographica* 48, 2014, č. 1, s. 35–50.
- DRASTIL, Petr: Královničky na Velkobítešsku a jejich funkce. *Národopisná revue* 32, 2022, č. 1, s. 52–56.
- DRASTIL, Petr: Svatodušní obchůzka královniček ve Svatobořicích-Mistříně. K současnému stavu obyčejové tradice. *Národopisný věstník* 82, 2023, č. 1, s. 41–61. <https://doi.org/10.59618/NV.2023.1.03>
- FELKL, Hans: Pflugstrauch in Ober-Gerspitz. In: John, Romuald (ed.): *Südmährer Kalender 1926. Jahrbuch des Bundes der Deutschen Südmährens*. Brunn: Winiker & Co., [1925], s. 77–79.
- Feuilleton. Historické drobnosti. Artikule Muřanské. *Lumír* 5, 1855, č. 22, s. 525–526.
- FROLCOVÁ, Věra – VEČERKOVÁ, Eva: Živá tradice svatodušních obchůzek na Moravě. *Český lid* 93, 2006, č. 3, s. 269–286.
- FROLEC, Václav: Časové a sociálně významové proměny výročního obyčej (Na příkladě jízdy králů). *Slovenský národopis* 27, 1979, č. 3, s. 419–448.
- FROLEC, Václav: *Prostá krása*. Praha: Vyšehrad, 1984.
- FROLEC, Václav: Svatodušní král. *Národopisné aktuality* 27, 1990, č. 1, s. 7–19.
- FROLEC, Václav a kol.: *Jízda králů*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1990.
- FUKSOVÁ, Jana: Proč má ten kluk na koni dívčí šaty a říkájí mu král? *Mladá fronta Dnes. Zlínský Dnes* 29, 2018, č. 121 z 26. 5., s. 16.
- GREGOR, Dalibor – IŠ, Josef a kol.: *Koně pro krále*. Opava: Dalibor Gregor, 2016.
- HABARTOVÁ, Romana (ed.) – ŠTĚRBA, Stanislav: *Jízda králů v Kunovicích: hylóm, hylóm, na krála, matičko, na krála...* Kunovice: Město Kunovice – Občanské sdružení „Kunovjan“, z. s., 2021².
- HOLCMAN, Josef: Vyhnání z ráje. *Slovenský národopis* 60, 2012, č. 3, s. 332–348.
- HOLCMAN, Vojtěch – HOLCMAN, Josef – HOLCMAN, Jakub: *Jízda rodáků. Vyvolávky jízdy králů o Sjezdech rodáků a přátel Skoronice z let 1958 a 2022*. [Skoronice]: nákladem Marie Holcmanové, 2022.
- HORÁLKOVÁ, Zdeňka: České příspěvky k poznání slovanských koled. *Český lid* 66, 1969, č. 2, s. 64–78.
- JELÍNKOVÁ, Zdenka: *Lidový tanec v Brně a na Brněnsku v pramenech 19. století*. Brno: Městské kulturní středisko S. K. Neumanna, 1980.
- JELÍNKOVÁ, Zdenka: *Královničky z Tišnovska a Velkobítešska: metodický materiál pro národopisné soubory*. Brno: Okresní kulturní středisko Brno-venkov, 1988.

- JELÍNKOVÁ, Zdenka: Královničky na Hané (jejich formy a tradování). In: *Lidová kultura na Hané. Sborník příspěvků z II. odborné konference 24.-26. 11. 1992*. Olomouc: Okresní úřad v Olomouci, 1993, s. 42-59.
- JELÍNKOVÁ, Zdenka: Dětské průvody a obchůzky jarního cyklu. In: Tarcalová, Ludmila (ed.): *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1994, s. 77-96.
- JEŘÁBEK, Richard: Objížďkový obyčej „chytání Kuruců“ v Bojkovicích z 18. století. In: Jech, Jaromír – Skalníková, Olga (eds.): *Lidová tradice*. Praha: Academia, 1971, s. 111-125.
- JEŘÁBEK, Richard: Od obyčejové tradice k atrakci. Malá obrazová reportáž z jízdy králů. *Umění a řemesla* 1984, č. 4, s. 26-29.
- JILÍK, Jiří: Dívky v sedle jízdy králů. *Malovaný kraj* 35, 1999, č. 5, s. 29.
- JILÍK, Jiří: *Záhadná jízda králů*. Brno: Nakladatelství MH, 2007.
- JILÍK, Jiří: Vlčnovská jízda králů v díle Jana Janči. *Slovácko* 57, 2015, s. 39-48.
- [KLVANA, Josef] J. Kl.: Jízda „králů“ na mor. Slovensku. *Světovzor* 25, 1890-1891, č. 3 z 5. 12., s. 31, 34.
- KROLMUS, Václav: *Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry, obyčeje, a nápěvy: ohledem na bájesloví Československé*. Praha: Jan Spurný, 1851.
- Kronika vlasten. spolku muzej. v Olomouci. *Časopis Vlasten. spolku muzejního v Olomouci* 4, 1887, č. 15, s. 127-130.
- KUNDERA, Milan: *Žert*. Praha: Československý spisovatel, 1967.
- LOZICA, Ivan: Kraljice u Akademiji. *Narodna umjetnost* 37, 2000, č. 2, s. 67-85.
- [MIŠUREC, Zdeněk] zm: Královské obyčeje. In: Brouček, Stanislav – Jeřábek, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. svazek*. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 425-427.
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1904.
- NOHÁLOVÁ, Eliška: Velikonoční a svatodušní jízdy na koních a jejich účastníci. In: Číhal, Petr (ed.): *My a oni. Domáci a cizí v lidové tradici*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2019, s. 59-70.
- PAVELČÍK, Antonín: *Královské ozvěny z Vlčnova, aneb, Vzpomínky na jízdy králů*. [Vlčnov]: Společnost Jízdy králů, 2017.
- PAVLICOVÁ, Martina: Jízda králů v Hluku. In: Mitáček, Jiří (ed.): *Hluk: dějiny města*. Hluk: Město Hluk, 2011, s. 603-612.
- PAVLICOVÁ, Martina: Jízda králů. In: Mitáček, Jiří (ed.): *Vlčnov: dějiny slovákcké obce*. Vlčnov: Obec Vlčnov, 2013, s. 533-558.
- PAVLICOVÁ, Martina: *Lidová kultura a její historicko-společenské reflexe (mikrosociální sondy)*. Brno: Masarykova univerzita, 2007.
- PAVLICOVÁ, Martina: The Image of Staged Folk Culture: From the Presentation of Traditions to a Staged Genre. *Národopisná revue* 31, 2021, č. 5, s. 21-31.

- SCHMIDT, Leopold: *Volkskunde von Niederösterreich*. 2. Aufl. Horn: Ferdinand Berger, 1981.
- STAVĚLOVÁ, Daniela: The Ride of the Kings in Vlčnov from the Perspective of Contemporary Research. *Národopisná revue* 25, 2015, č. 5, s. 47-64.
- STRÁNECKÁ, Františka: Jak hledají Svatopluka v Uh. Hradišti. *Obzor. List pro poučení a zábavu* 1, 1878, č. 1 z 5. 5., s. 28-29.
- SUŠIL, František: *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*. Brno: K. Winiker, [1860].
- ŠIMŠA, Martin: „Prachstarý obyčej o Králích“ - svatodušní objížďka v Mysločovicích a její kontext. *Národopisná revue* 27, 2007, č. 1, s. 31-38.
- ŠTRUPL, Jan, - LERCHE, František - WAKSMUNDSKÝ, Stanislav: *Chov koní: učební text pro učební obor 45-82-2 chovatel se zaměřením pro chov koní a jezdeckví*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1983.
- ŠUBERT, František Adolf: Dějiny Národopisné výstavy československé. In: *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Praha: J. Otto, [1897], s. 507-534.
- TETUROVÁ, Jarmila - BLAŽEK, Jan: Vývoj a současný stav lidového tance na příkladu slováckého verbuňku a obřadních obchůzek královniček. *Národopisná revue* 33, 2023, č. 1, s. 3-17.
- VÁCLAVÍK, Antonín: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: ČSAV, 1959.
- VÁLKA, Miroslav: Královské jízdy na středomoravské Hané. K proměnám zvyku v 19. a 20. století. *Folia ethnographica* 49, 2015, č. 1, s. 33-48.
- VEČERKOVÁ, Eva: Vyvolávání v jždě králů na uherskohradištském Dolňácku. *Český lid* 57, 1970, č. 5, s. 283-290.
- VEČERKOVÁ, Eva: Poznámky k lidovým obyčejům o letnicích na jihozápadní Moravě. In: *Letniční zvyky a obyčeje*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014, s. 67-72.
- VEČERKOVÁ, Eva: *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., 2015.
- VLASÁKOVÁ, Olga: Život lidu v národopisném pohledu. In: Vlasáková, Olga (ed.): *Brno-Žabovřesky. Historie a současnost*. Brno: Zastupitelstvo městské části Brno-Žabovřesky, [1999], s. 65-86.
- Z Brna. *Čech* 21, 1889, č. 93 z 23. 4., s. [1].
- ZÍBRT, Čeněk: Jízda „králů“ o letnicích v zemích československých. *Český lid* 2, 1893, s. [105]-129.
- ZÍBRT, Čeněk: *Králové a královničky. Veselé chvíle v životě lidu českého*. IV. Praha: F. Šimáček, 1910.
- ZORICA, Vitez: Kraljice: između seoskih djevojačkih ophoda i folklorne pozornice. *Etnološka tribina* 36, 2006, s. 23-51.
- Zvláštní tužby německých liberálův. *Moravská orlice* 31, 1893, č. 230 z 8. 10., s. [1].

Audiovizuální zdroje

Muzejní spolek Velkobíteška: dokumentární film královničky. Scénář Karel Veleba, Silva Smutná. Kamera a režie Karel Veleba. 2004.

Internetové zdroje

Bibleserver. Dostupné z: [https://www.bibleserver.com/CEP/Deuteronomium 22%2C5](https://www.bibleserver.com/CEP/Deuteronomium%2022%2C5) (cit. 26. 2. 2023).

Folklorika, Návrh UNESCO. Česká televize. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/folklorika/305296361270010> (cit. 3. 8. 2023).

Folklorika, Není král jako král. Česká televize. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/folklorika/310295350120010> (cit. 3. 8. 2023).

GRÉGR, Richard: Hanácká jízda králů: Znovuoživená tradice, při které se v minulosti i umíralo. Dostupné z: <https://www.lideazeme.cz/clanek/lideazeme-cz-cesko-stredni-morava/82457> (cit. 3. 8. 2023).

Jednou budu králem. Česká televize. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/15777998832> (cit. 8. 8. 2023).

Králové a královničky. Dostupné z: <https://www.nulk.cz/category/kralove-a-kralovnicky> (cit. 15. 2. 2024).

Lhotka. Honění krále. Dostupné z: <https://youtu.be/oiTPn9tLyEc> (cit. 3. 8. 2023).

Spring procession of Ljelje/Kraljice (queens) from Gorjani. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/RL/spring-procession-of-ljelje-kraljice-queens-from-gorjani-00235> (cit. 3. 8. 2023).

Vyškovský deník. Dostupné z: <https://vyskovsky.denik.cz/hledani/?q=j%C3%ADzd+kr%C3%A1lu+maner&pr=0> (cit. 22. 2. 2024).

Z historie jízdy králů. Dostupné z: https://spolecnostjizdykralu.cz/media/downloads/historie_jizdy.pdf (cit. 3. 8. 2023).

Respondenti

Holcman, Josef (nar. 1952), výzkum 23. 10. 2023, 4. 1. 2024.

Pančíková, Markéta (nar. 1974), výzkum 17. 9. 2023.

Peterková, Ludmila (nar. 1995), výzkum 12. 9. 2023.

Svěrák, Milan (nar. 1973), výzkum 24. 11. 2023.

Šimša, Martin (nar. 1974), výzkum 22. 11. 2023.

Volánek, Vítězslav (nar. 1982), výzkum 24. 11. 2023.

Transformácia tradičnej ľudovej kultúry v suburbiách Bratislavy a jej postavenie v rámci Bratislavského samosprávneho kraja

Transformation of Traditional Folk Culture in the Bratislava Suburbs, and Its Position within the Bratislava Self-Governing Region

Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.

Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i., Klemensova 19, 813 64
Bratislava, SLOVAK REPUBLIC
zuzana.benuskova@savba.sk
ORCID: 0000-0002-3727-5812

Abstract

The study deals with the transformation of traditional folk culture in the suburban zones and the participation of the municipality in the preservation of a living cultural heritage in its periphery. Settlements around Bratislava try to preserve their genius loci. They find inspiration in local traditional culture that is transformed into new forms and functions. The first part of the study explains the Bratislava Self-Governing Region's support to the living cultural heritage. The second part focusses on periodic events in the public space, which have the character of festivals and in which the inspiration by the local traditional culture can be clearly identified. The conclusion of the study includes an analysis of these events in terms of cultural policy, participants, current functions and forms, commodification, and the degree to which the authenticity of the tradition is maintained.

Key words

Suburbanisation – cultural heritage – region – festival – support to culture

Acknowledgement / Funding

Tento text bol pripravený v rámci grantového projektu VEGA 2/0064/21 *Proces eventizácie v sviatkovej kultúre Slovenska v 21. storočí*.

Hlavné mesto Slovenska, Bratislava, zaznamenalo počas druhej polovice 20. storočia dve výrazné rozšírenia teritória, ktoré úzko prepojili okolitý vidiek s mestom. Pripojené boli prímestské obce, ktoré mali dovtedy vidiecky charakter.

Prvé rozšírenie o sedem prímestských obcí bolo v roku 1946, k druhému došlo v roku 1972, keď bolo pripojených ďalších sedem vidieckych sídel.¹ Vo ôsmich z pripojených obcí boli vybudované panelové sídliská a vidiecka zástavba im viac alebo menej ustúpila. Rýchle sa zmenil nielen počet obyvateľov, ale aj ich sociálne zloženie. Urbanizáciu týchto lokalít urýchlila tiež ich dobrá dostupnosť mestskou hromadnou dopravou. Takmer všetky pričlenené obce dosiaľ tvoria mestské časti s vlastnými samosprávami. Bratislava má spolu so staršími centrálnymi časťami mesta 17 mestských častí. Fáza urbanizácie po druhej svetovej vojne sa zvykne označovať aj ako socialistická.

Systém premeny prímestských sídel na mestské časti bol v druhej polovici 20. storočia značne odlišný od urbanizačných procesov, ktoré sa rozvinuli okolo roku 2000 a trvajú dosiaľ. Na princípe developerských projektov nastala nová vlna urbanizácie bratislavského zázemia, ktoré sa začalo naplňovať obyvateľmi Bratislavy túžiacimi po živote vo vlastnom dome a zeleni, a tiež prisťahovalcami z celého Slovenska, ktorí za hranicami mesta našli cenovo prijateľné bývanie. V dedinách do 50 km vzdialených od Bratislavy sa za štvrtstoročie zväčšil počet obyvateľov približne o 100 000,² čo je pätina obyvateľov mesta Bratislavy a tento trend sa nekončí. Z prímestských obcí Bratislavy sa stali jej suburbia. Suburbanizácia zasiahla aj menšie mestečká, ktorých je na území Bratislavského samosprávneho kraja šesť.³ V okolí Bratislavy je prstenec sídel, ktorých intravilán sa za posledné štvrtstoročie rozšíril na úkor extravilánu až sa niektoré postupne zlievajú do plynulej zástavby.⁴

Územie Bratislavy a jej suburbii zasahuje do troch kultúrnych špecifických regiónov: Záhorského, Malokarpatského a Podunajského. Niektoré z dedín pričlenených do katastra Bratislavy si napriek intenzívnym urbanizačným procesom zachovali silné jadro autochtónneho obyvateľstva, ktoré dosiaľ hodnotovo nadväzuje na tradície príznačné pre dané lokality v čase pred ich začlenením do mesta a intenzívnou urbanizáciou.

Pri takomto prudkom sídelnom vývine si kladieme otázky: Čo sa stalo s kultúrnymi tradíciami obcí zasiahnutých urbanizačnými procesmi? Čo z nich prežilo? Existuje tu ešte živé kultúrne dedičstvo? Ako sa s ním narába v rôznorodom sociálnom konglomeráte v rámci obcí? Aký význam sa živému kultúrnemu dedičstvu a lokálnej kultúre prikladá v rámci Bratislavského samosprávneho kraja?

1 V roku 1946 boli k mestu pričlenené obce: Petržalka, Prievoz, Lamač, Dúbravka, Devín, Rača a Vajnory. V roku 1972 to boli obce: Jaroyce, Rusovce, Čunovo, Podunajské Biskupice, Vrakuňa, Devínska Nová Ves a Záhorská Bystrica. Zdroj ŠTASSEL, Ivo: Dátumy pripojenia obcí k Veľkej Bratislave. *Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave*. Dostupné z: https://muop.bratislava.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_or-g=600176&id=2416 (cit. 10. 3. 2024).

2 Štatistické údaje uvádzajú nižšie číslo, údaje sociálnych geografov sa približujú k uvedenému číslu, pretože rátajú aj neprihlásených rezidentov. ŠVEDA, Martin – ŠUŠKA, Pavel (eds.): *Suburbanizácia. Ako sa mení zázemie Bratislavy?* Bratislava: Geografický ústav SAV, 2019.

3 Pezinok, Svätý Jur, Modra, Senec, Stupava a Malacky s počtom obyvateľov od 6 000 do 25 000.

4 ŠVEDA, Martin – ŠUŠKA, Pavel (eds.): *Suburbanizácia. Ako sa mení zázemie Bratislavy?*, c. d.

Zo širšieho spektra aktivít, v ktorých sa nadväzuje na miestnu tradičnú ľudovú kultúru z predindustriálneho obdobia, zameriame pozornosť na podujatia festivalového typu, ktoré vďaka návštevnosti v rámci regiónu (v menšej miere aj mimo neho) prepájajú obyvateľov Bratislavy a jej okolitých sídel.

Suburbia nie sú mestom, ale ani vidiekom, v rámci týchto protipólov predstavujú medzipriestor. Ide o rozsiahle územia prevažne rodinných domov, ktoré vybudovali developerské firmy v krátkom čase bez náležitej infraštruktúry. Preto je nutné v rámci metodologických východísk pri skúmaní kultúrnych podujatí v suburbánnom priestore uplatniť prienik poznatkov z výskumov analogických podujatí aj vo vidieckom aj v mestskom prostredí. Opierame sa najmä o európskych autorov, pretože charakter suburbanizácie je v rôznych regiónoch sveta odlišný, z hľadiska času, foriem a obsahov. Spreádzajú ju procesy globalizácie, pre ktoré je príznačná zvýšená mobilita a stieranie kultúrnych rozdielov. Inšpiráciou bolo interdisciplinárne štúdium nórskej prímestskej krajiny v kontexte kultúrneho dedičstva, ktorému sa venovali etnologička Grete Swensen a urbanistka Gro B. Jerpåsen.⁵ Konštatujú, že ide o vrstvenie množstva nových prvkov a štruktúr nad kultúrno-historické prvky, čím sa tieto vystavujú nebezpečenstvu vážnej fragmentácie a straty historického kontextu, identity a čitateľnosti. Zisťujú, že inštitúcie manažujúce kultúrne dedičstvo len zriedka fungujú ako poskytovateľ podkladov v komunálnom plánovaní. Výskumníčky upozorňujú na potrebu komplexného plánovania naprieč administratívnymi a disciplinárnymi hranicami, pretože mestá sa rozrastajú na regióny. Autorky sa zameriavajú viac na hmotné kultúrne dedičstvo a vizualizáciu krajiny, ale aj na význam spomienok, na úlohu lokálnych inštitúcií, dobrovoľníctva a aktivistov pri popularizácii miestnej histórie, a tiež na rôzne stupne účasti užívateľov – participantov kultúrneho dedičstva. Výsledkom ich výskumov sú odporúčania pre manažovanie rozvojových projektov s dopadmi na priestor a komunitu.⁶ Manažment kultúrneho dedičstva sa týka predovšetkým verejnej správy na úrovni krajov a obcí. Prostredníctvom kultúrneho dedičstva možno minulosť interpretovať na rôzne účely, čím napĺňa súčasné potreby zvyšovania kvality života. Kultúrne dedičstvo je vnímané ako súčasné využitie minulosti.⁷

5 SWENSEN, Grete - JERPÅSEN, Gro B.: Cultural heritage in suburban landscape planning: A case study in Southern Norway. *Landscape and Urban Planning* 87, 2008, č. 4, s. 289–300. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2008.07.001>

6 SWENSEN, Grete - JERPÅSEN, Gro B. - TVEIT, Mari Sundli: Capturing the Intangible and Tangible Aspects of Heritage: Personal versus Official Perspectives in Cultural Heritage Management. *Landscape Research* 38, 2012, č. 2, s. 1–19.

7 Aj na Slovensku existuje interdisciplinárny projekt štúdia suburbií medzi etnológmi a geografmami, zatiaľ však na ich základe výskumníci nedisponujú údajmi, ktoré by mohli prispieť k všeobecnejším záverom. Ide o projekt SUBKIK – Suburbanizácia: Komunita, identita a každodennosť (2021–2025).

Predmetom našej analýzy sú kultúrne podujatia vo verejnom priestore, ktoré majú charakter festivalu. Katarína Košťalová na základe analýzy viacerých definícií pojmu festival konštatuje, že festivaly „*môžeme označiť za miesta interakcie lokálneho spoločenstva a verejnosti/ návštevníkov, ktorým poskytujú jedinečné a špecifické zážitky a zábavu. [...] Ich sociálna funkcia úzko súvisí s hodnotami, ktoré komunita považuje za esenciálne a nevyhnutné pre svoju historickú kontinuitu i sociálnu identitu.*“⁸ Pri charakteristikách festivalov sa zvykne zdôrazňovať ich formálna stránka: pravidelnosť či jednorazovosť, tematické zameranie, stabilita miesta času konania; ich funkcie: do popredia sa kladie funkcia socializačná, relaxačná či identitotvorná vo vzťahu ku komunitě aj priestoru; čoraz väčšia pozornosť sa venuje pridruženými marketingovým a spotrebným funkciám, ktoré majú väzby na oživovanie priestorov aj na vnímanie kvality života ich užívateľmi.⁹

Festivaly sú prostriedkom na spájanie rôznych zainteresovaných strán, ako sú obyvatelia, návštevníci, dobrovoľníci, umelci, podnikatelia a verejný sektor. Preto sa čoraz viac zapracovávajú do kultúrnych politik ako produkt, ktorého úlohou je poskytnúť lokalite konkurenčný imidž.¹⁰ To, čo sa ponúka, musí byť pre lokalitu charakteristické a musí poskytnúť dimenziu zážitku, ktorý má potenciál zaujať spotrebiteľa, prípadne ho aj nasmerovať na zakúpenie produktu alebo služby.

Po politických zmenách po roku 1989 sa v poslednom desaťročí 20. storočia začal meniť kultúrny kalendár obcí. Niektoré podujatia z obdobia socializmu zanikli, niektoré staré pretrvali, vznikali nové, niektoré z novovzniknutých pretrvali a v súčasnosti ich už možno označiť ako tradičné. Tieto procesy premien kultúrnych kalendárov zaznamenávame na celom Slovensku, potvrdili ich viaceré výskumné projekty.¹¹ V rámci nich bola skúmaná pozícia tradičnej kultúry, resp. využitia kultúrneho dedičstva pri formovaní či udržiavaní *genius loci* / regionalis. Realizované boli vo vidieckych lokalitách, niektoré sa nachádzali v blízkosti krajských alebo okresných miest.¹² Výskumy kultúrnych podujatí v suburbiách hlavného mesta Bratislava skúmajúce ich väzby k miestnym tradíciám neboli

8 KOŠTIALOVÁ, Katarína: Hontianska paráda – pozitívny príklad marginalizovanej obce Hrušov. *Národopisná revue* 30, 2020, č. 3, s. 215.

9 Napríklad: BARNA, Gábor: Rites, feasts, identity. Possible questions and answers on the present-day functions of rites and feasts. *Slovenský národopis* 65, 2017, č. 2, s. 158–170. Pozri aj GETZ, Donald: The Nature and Scope of Festival Studies. *International Journal of Event Management Research*, 2010, č. 5, s. 1–47. BITUŠÍKOVÁ, Alexandra: Food as Unifier? Rural and Urban Food Festivals in Central Slovakia. *Slovenský národopis* 71, 2023, č. 4, s. 384–402.

10 JAMIESON, Kirstie: Edinburgh: the festival gaze and its boundaries. *Space and Culture* 7, 2004, č. 1, s. 64–75. <https://doi.org/10.1177/1206331203256853>

11 Pozri JÁGEROVÁ, Margita (ed.): *Kalendárna obyčajová kultúra vo vidieckom prostredí na začiatku 21. storočia (vybrané problémy)*. Nitra: UKF, 2018.

12 Napr. LUTHER, Daniel a kol.: *Dobré miesto pre život. Dediny roka na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo Marenčin PT, 2021.

predmetom výskumných projektov, čiastkové informácie sa vyskytujú v publikáciách s iným zámerom, prevažne sledujúcich ich kultúrno-historický vývin, alebo transformačné vývinové procesy po roku 1989.¹³ Predindustriálne formy tradičnej kultúry sa presunuli do oblasti ľudovej zábavy a organizovania kultúrnych podujatí ako dôsledok radikálnej zmeny spoločnosti a ekonomiky, mnohé z nich prežili a sú súčasťou živého kultúrneho dedičstva až dodnes a získavajú nový obsah na propagačné účely.¹⁴

Cieľom tejto štúdie je priblížiť festivalové podujatia v suburbiách Bratislavy, ktoré svojím obsahom (témou) nadväzujú na tradičné kultúrne prvky špecifické pre lokalitu, v ktorej sa konajú. Na príklade štyroch vybraných podujatí poukážeme na ich súčasné formy, symbolické odkazy na minulosť, funkcie pre obec a hlavných participantov a ich prepájanie vidieka s mestom.

Použité boli dva metodické prístupy uchopenia problematiky:

1. Pre vyjadrenie vzťahu Bratislavského samosprávneho kraja (ďalej BSK) k udržaniu živého kultúrneho dedičstva v priestore za hranicami Bratislavy a hranicou samosprávneho administratívneho celku boli využité niekoľkoročné skúsenosti autorky v pôsobení poradného orgánu. Výber skúmaných festivalových podujatí bol realizovaný na základe informácií o ich finančnej podpore zo strany BSK, zohľadnená bola aj dĺžka trvania vybraných podujatí tak, aby ich bolo možné považovať za súčasť kultúrneho kalendára samosprávneho kraja.
2. Výskum festivalových podujatí bol uskutočnený metódou priameho pozorovania počas podujatia, minimálne jeho jedného ročníka, metódou interview s hlavnými miestnymi aktérmi podujatia, neformálnymi rozhovormi s účastníkmi zaznamenanými vo forme poznámok, preskúmané boli informácie o podujatiach v médiách, najmä v internetovom priestore (propagácia, organizačné prvky smerované k návštevníkom, popularizácia podujatia, zdôrazňovanie participácie samosprávneho kraja). Závery vychádzajú z analýzy získaných informácií vyhodnotených z aspektu vyššie uvedených trendov etnologického výskumu sledujúcich nové obsahy, formy a funkcie vybraných podujatí.

V Bratislavskom samosprávnom kraji, ako v prvom z ôsmich vyšších územných celkov na Slovensku, od roku 2009 funguje dotačný systém, ktorý sa v roku 2015 etabloval ako Bratislavská regionálna dotačná schéma (ďalej len dotačná schéma). Jeho cieľom je zabezpečiť transparentný systém finančnej podpory dobrovoľníckych aktivít obyvateľov v regióne. Táto schéma dotuje štyri oblasti

13 Napr. kultúre malokarpatského vinohradníctva sa venovali Katarína Popelková a Katarína Nováková a etno-kultúrnym tradíciám Chorvátov v okolí Bratislavy Ján Botík a Zuzana Beňušková.

14 POPELKOVÁ, Katarína: Contemporary Holidays and Their Transformations. Editorial. *Slovenský národopis* 71, 2023, č. 4, s. 312-318.

spoločenských činností, v rámci ktorých je stabilnou a významnou mierou podporovaná oblasť kultúry. V roku 2023 bolo pre túto oblasť vyčlenených 500 000 eur. Z 291 žiadostí podaných v rámci výzvy Kultúra získalo podporu 155 projektov, z toho 42 v podoblasti „neprofesionálne umenie“, ktorá obsahuje živé nehmotné kultúrne dedičstvo, čiže aj transformované prvky tradičnej ľudovej kultúry.¹⁵

O rozdeľovaní financií rozhoduje hodnotiaca komisia zložená z dvoch odborníkov na každú podoblasť v dotačnej schéme.¹⁶ Komisia hodnotí žiadosti na základe vopred stanovených kritérií hodnotenia, žiadostiam je pridelený počet bodov aj so zdôvodnením. Následne sú výsledky predložené Zastupiteľstvu BSK, ktoré schvaľuje poskytnutie dotácií v jednotlivých dotačných schémach. Podpora jedného projektu, teda dotácia na podoblasť vydelená počtom projektov, sa dlhodobo pohybuje v priemere okolo 2 500 eur.

Do konečného výsledku delenia dotácií teda vstupuje samosprávny kraj, hodnotitelia a tiež poslanci BSK, medzi ktorými sú zástupcovia jednotlivých obcí kraja, obvykle ich starostovia. Pri prvom rozdelení dotácie na kultúru boli hodnotitelia pozvaní na zasadnutie poslancov BSK, kde mali možnosť vidieť pobúrenie niektorých poslancov – starostov, keď ich obec dotáciu na zabeznené podujatie nezískala. Keďže dotácie sa rozdeľovali nielen medzi uchádzačov o projekty z vidieckeho zázemia Bratislavy, ale aj v rámci bratislavských mestských častí (vrátane piatich mestských obvodov), bolo dôležité zvýšiť empatiu voči menším prímestským obciam, ktorú do diskusie vnášali najmä hodnotitelia – etnológovia.

V rámci neprofesionálnej kultúry sa v prvých rokoch postupne upresňovalo zameranie požiadaviek na materiálne zabezpečenie podujatí. Predmetom diskusií bolo, či podporiť vybavenosť kultúrnych sál (napríklad vzduchotechnikou). Tiež o tom, či podpora zabezpečenia predajných stánkov na vidieckych podujatiach je skutočne podporou kultúry, keďže niektorí členovia hodnotiacej komisie mali predstavu, že „aj tak sa pri nich len pije“. Protiargumentom bolo, že prenájom stánkov prináša finančné zdroje, ktoré sa dajú investovať do organizácie podujatia a kvality účinkujúcich. Gastronomické zážitky a spoločná konzumácia v občerstvovacej zóne sú tiež súčasťou spôsobu sociálneho prežívania kultúrnych podujatí. Obzvlášť v Malokarpatskej vinohradníckej oblasti, kde hlavným obsahom niektorých podujatí je oslava vína. Obaračkové slávnosti v Malokarpatskej oblasti majú dlhoročnú tradíciu, vysokú popularitu a návštevnosť zo širšieho okolia vrátane Bratislavčanov. Túto problematiku spracovala Katarína Popelková.¹⁷

15 Takmer 400 projektov získalo podporu z dotačnej schémy Bratislavského kraja. Bratislavský kraj. Dostupné z: <https://bratislavskykraj.sk/takmer-400-projektov-ziskalo-podporu-z-dotacnej-schemy-bratislavskeho-kraja/> (cit. 15. 10. 2023).

16 Autorka tejto štúdie bola členkou hodnotiacej komisie v dvoch časových dvojročných blokoch.

17 POPELKOVÁ, Katarína: Grape Harvest Festival in the Town – A Successful Format for Entertainment, Politics, Trade, and Consumption (The Case of Pezínok, in the Slovak Republic). *Český lid* 108, 2021, č. 3, s. 259–287. <https://doi.org/10.21104/CL.2021.3.01>

Pridelené dotácie sú transparentne zverejnené na webovej stránke Bratislavského samosprávneho kraja.¹⁸ Aké podujatia získavajú podporu BSK, môžeme ilustrovať na pridelených projektoch v roku 2023. Vybrané sú len projekty, ktoré sa realizovali mimo piatich obvodov Bratislavy a jednoznačne nadväzovali na kultúrne dedičstvo:

	Názov žiadateľa	Názov projektu	Obec
1	Slovenská ľudová majolika	Letné sympóziium majoliky 2023	Modra
2	Academia Istropolitana Nova	Škola tradičných stavebných remesiel, 2023	Pezinok
3	Dom 1890 o.z.	Kultúrne pásmo na Dome 1890	Závod
4	Magdalénka (detský folklórny súbor)	U nás takto	Modra
5	Dychová hudba Vištučanka	12. Medzinárodný festival dychových hudieb Vištukfest 2023	Vištuk
6	Detský folklórny súbor Lastovička	Katarínska zábava a Ivanske Vianoce	Ivanka pri Dunaji
7	Sowy, o.z	Naše tradície (zabezpečenie tkáčskeho vybavenia)	Kuchyňa
8	Občianske združenie Schatmansdorf Častá	Festival stredovekého sokolarstva a remesiel	hrad Červený Kameň
9	Občianske združenie DFS Slnečnica	Ako doma...	Senec
10	Obec Sološnica	Krumpolový deň 2023	Sološnica
11	OZ „RADOSTĚ“ pri meste Pezinok	Radostne s RADOSTĚOU (program speváckeho súboru)	Pezinok
12	Obec Slovenský Grob	Podpora kultúrnych podujatí v Slovenskom Grobe 2023	Slovenský Grob
13	Mesto Stupava	Kultúrne podujatie Dni zelá 2023 v Stupave	Stupava

18 Archív výziev a poskytnutých dotácií BSK. Bratislavský kraj. Dostupné z: <https://bratislavskykraj.sk/urad-bsk/dotacie/archiv/> (cit. 9. 10. 2023).

Z rôznych dôvodov mimo podpory zostalo niekoľko žiadostí o hodové slávnosti, oslavy Dňa obce, vínný festival, festival dychových hudieb a výmenu detí z folklórnych súborov zo Slovenska a Česka. Podujatia, ktoré stratili podporu z dotačnej schémy, môžu obce realizovať vo vlastnej réžii alebo získavajú donory z podnikateľskej sféry.¹⁹

Z príkladu 13 pridelených dotácií vidíme, že žiadateľmi o dotáciu sú obce a nimi zriadené inštitúcie, občianske združenia, jedna vzdelávacia inštitúcia a ľudovo-umelecké výrobné družstvo. Polovica žiadateľov zabezpečuje cyklické podujatia. V rámci živého kultúrneho dedičstva sa podujatia týkajú najmä folklorizmu, remesiel a tradičnej gastronómie. Viaceré z podporených žiadostí súvisia s prvkami na Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska (podujatia č. 1, 8) a s ochrannými certifikátmi EÚ (podujatia č. 1, 13). Možno konštatovať, že túto skutočnosť hodnotitelia zohľadnili. Všetky podporené podujatia sú propagované na webovej stránke BSK a organizátori majú povinnosť zverejňovať logo kraja na propagačných materiáloch.

Príklady z praxe

1. Dni zelá v Stupave

Mesto Stupava sa nachádza len 15 km od Bratislavy, čo je dôvod, že sa počet jeho obyvateľov od roku 2011 zvýšil o 3 000 obyvateľov, na približne 12 500 v súčasnosti s pokračujúcim trendom rastu.

Festival Dni zelá je založený na téme tradičného pestovania a predaja kapusty. História pestovania stupavskej kapusty a domácej výroby kvasenej kapusty sa datuje do prvej polovice 19. storočia. Viaže sa predovšetkým k mestskej časti Stupavy nazývanej Mást, ktorá bola do 50. rokov 20. storočia samostatnou obcou. Už v 19. storočí sa spomína, že kapustu zo Stupavy a Mástu vyvážali v rámci Rakúsko-Uhorska.²⁰ Do Viedne vozili zeleninu na vozoch, ale zeleninu prevážali aj zo železničnej stanice Mást, kde boli priestory slúžiace na váženie kapusty pred naložením do vagónov.²¹ Medzníkom pre stupavskú kapustu bol koncom 19. storočia vznik *Spoločnosti zelovej fabriky* založenej miestnymi sedliakmi. Vo fabrike pracovalo 50 robotníkov, ktorí produkovali denne 10 000 až 15 000 kg kvasenej kapusty. Keďže tu bolo veľa pestovateľov zeleniny, v Máste postupne vzniklo viac menších konzervární. Tieto podniky boli v období socializmu zoštatnené a vznikli *Záhorské liehovary a konzervárne, n. p. Stupava*. V roku 1965 bola

19 Osobitnú podporu majú zo štátnych zdrojov podujatia chorvátskej minority, ktoré sa týkajú aj obce Chorvátsky Grob, ktorá je jednou z najviac zasiahnutých suburbanizáciou Bratislavy. Tieto podujatia si však zachovávajú intímnejší komunitný charakter.

20 HRNKO Anton: *Stupava. Potulky históriou*. Bratislava: Vydavateľstvo Marenčin PT, 2004, s. 105.

21 Zdroj: Špecifikácia: Stupavské zelé CHZO (-) CHOP (X). Dostupné z: https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/SPECIFIKACIA_Stupavske_zele.pdf (cit. 12. 10. 2023).

sfunkčnená nová kapustáreň, ne-skôr premenovaná na *Slovlik*, ktorú v roku 1991 sprivatizovali. Mástska kapusta si tak svojou špecifickou chuťou a spracovaním získala obľubu u spotrebiteľov širokom okolí aj za hranicami Slovenska.²² Miestni pestovatelia pre zachovanie tradície založili v roku 2012 občianske združenie *Mátsky potravinový spolok*.

Od roku 1996 mesto Stupava organizuje festival „Dni zelá“. Patrí medzi najväčšie festivaly na Záhorí, každoročne priláka tisíce návštevníkov (podľa odhadov obce v niektorých ročníkoch pred pandemiou až 40 000, v súčasnosti sa počty znížili). Jeho hlavnou myšlienkou je zachovávanie tradícií regiónu Záhorie s dôrazom na propagáciu tradičného pestovania a spracovania kapusty. Súčasťou priblíženia miestnych tradícií sú prezentácie folklórnych súborov a miestnych združení, propagácia kultúrnych pamiatok aj miestnych kulinárskych špecialít. Z jednodňového lokálneho podujatia jarmočného charakteru známeho len pre obyvateľov Záhoria sa v priebehu prvých

štyroch rokov vyvinuli trojdňové regionálne slávnosti s množstvom rôznorodých programov a atrakcií, ktoré dosiahli úroveň festivalu medzinárodného charakteru. Postupne sa program rozširoval o rôzne výstavy, súťaže, workshopy, taktiež pribudla aj rôznorodosť hudobných žánrov. Aktivisti zakladajúci festival získali pre stupavskú kapustu v roku 2017 od Európskej komisie certifikát Chránené označenie pôvodu, čím jej propagácia získala na vážnosti. Cieľom je zintenzívnenie jej pestovania. Mesto podporuje aktivity a ciele Mástskeho potravinového spolku. Finančne podujatie podporuje aj Bratislavský samosprávny kraj.

Obr. 1. Partneri a sponzori podujatia Dni zelá v Stupave. Foto Z. Beňušková, 2018.

22 PROKEŠ, Svetozár – PROKEŠOVÁ, Gabriela: *Mást: 700 rokov od prvej písomnej zmienky v obci 1314–2014*. Stupava: OZ mestský potravinový spolok, 2014.

Obr. 2. Aranžmá v obcerstvovacej zóne na Dni zelá v Stupave. Foto Z. Beňušková, 2018.

Obr. 3. Domáci predaj kapusty počas Dní zelá v Stupave-Máste. Foto Z. Beňušková, 2018.

Program festivalu je multižánrový, rozdelený je do viacerých zón, je prispôbený návštevníkom s rôznymi záujmami a rôznym vekovým kategóriám. Ráta sa s programom pre celú rodinu, jedna zóna je vyhradená kolotočovým a detským atrakciám. V centre dejiska prebieha remeselný jarmok, kulinárska show, workshopy, výstava úrody, súťaže o najväčšiu kapustnú hlavu či vo varení kapustnice, ktorú varia družstvá nielen zo Stupavy, ale aj zo spriatelenejších či susedných dedín. Ponúka sa ďalšia miestna špecialita – Stupavské kapustníky, koláče z kysnutého cesta plnené dusenou kapustou. Festival sa koná začiatkom októbra, v sezóne burčiaku, ktorý nemôže chýbať. Hudobný program má prevažne popový charakter, no v dopoludňajších hodinách vystupujú folklórne súbory z okolia. Večerný program je orientovaný na mladšiu generáciu. V nedeľu býva v kostole omša s poďakovaním za úrodu. Popoludní pokračuje jarmok a kultúrny program a záver festivalu býval ukončený ohňostrojom.

Predajcovia kapusty z Mástu počas festivalu uprednostňujú predaj kapusty vo svojich domoch, dvoroch. V Máste je možnosť navštíviť súkromné múzeum miestneho zberateľa „Mástsky sedlácky dvúr“.

Festival Dni zelá vznikol pôvodne ako folklórne podujatie pre miestnych občanov. Vyvinulo sa z neho podujatie vychádzajúce z miestneho historického kontextu, podporujúce miestnych podnikateľov s kapustou, propagujúce miestnu gastronómiu, ale aj podujatie s veľkou časťou regionálne indiferentného programu, ktorý poskytuje zážitky tak autochtónnym, ako aj prisťahovaným obyvateľom a návštevníkom vyhľadávajúcim rozptýlenie a gastronomické zážitky.

2. Slávnosť hliny v Modre

Vinohradnícke mestečko Modra leží na úpätí Malých Karpát, od Bratislavy je vzdialené 29 km. Má vyše 9 000 obyvateľov, ich počet od roku 2011 stúpol o 400. Modra je na Slovensku symbolom výroby keramiky, označovanej aj ako majolika. Historické korene modranskej keramiky siahajú až do 14. storočia. O jej rozvoj sa zaslúžili habánski majstri. V roku 1883 vzniklo prvé keramicko-priemyselné učilište, ktoré je základným kameňom dnešného ľudovumeleckého výrobného družstva – Slovenskej ľudovej majoliky. Išlo o dielňu ľudovej keramiky manufaktúrneho charakteru. Osobitná zemepisná poloha územia, prírodné podmienky, zdroje hliny, piesku a vody charakterizujú túto oblasť vinohradníctvom a hrnčiarstvom a toto je zachované dodnes.

Modranská keramika je zapísaná na Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska a Modranská majolika má európsky certifikát označenia pôvodu.²³ Festival Slávnosť hliny sa tu koná od roku 2013, v roku 2023

23 Môžu ho získať len výnimočné výrobky, ktorých špecifické vlastnosti, kvalita alebo povest' sú dané zemepisným prostredím s jeho charakteristickými prírodnými a ľudskými faktormi. Číslo zápisu: 91 Znenie označenia pôvodu: Modranská majolika. Číslo zápisu: 91 Znenie označenia pôvodu: Modranská majolika. Vestník

Obr. 4. Pešia zóna vyzdobená modranskými keramikármí. Foto Z. Beňušková, 2021.

prebehol 10. ročník. Slávnosť hliny je dvojdňové podujatie, ktorého súčasťou býva odborný seminár, výstavy, hrnčiarsky jarmok, pálenie v hrnčiarskej peci na ulici, vystúpenia folklórnych aj iných umeleckých skupín, exkurzie a tvorivé dielne v Slovenskej ľudovej majolike. Otvorené sú skladové priestory niekoľkých hrnčiarov, kde je možné si výrobky zakúpiť. Na námestí vystupujú miestne folklórne súbory, na pódiu v centre diania je kultúrny program vo folklórnom štýle so starostlivo vyberanými účastníkmi. V priestore jarmoku sú motívy z keramiky nakreslené na ceste. Súčasťou je aj oddele-

ná zóna s kolotočmi, ktoré nerušia atmosféru podujatia, ale sú jeho súčasťou. Festival navštevujú obyvatelia bratislavského regiónu vyhľadávajúci zážitky, záujemcovia o keramiky – jej kúpu, obdivovatelia zručnosti jej tvorcov, niektorých priťahnu konkrétne účinkujúci v kultúrnom programe. Podujatie je aj prehliadkou miestnych občianskych združení zameraných na rôzne vekové kategórie.

Usporiadateľmi Slávnosti hliny sú občianske združenie Modranská beseda, mesto Modra, Slovenská ľudová majolika, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre a modranskí keramikári. Podujatie je realizované s finančnou podporou štátnych štruktúr organizácií cestovného ruchu.²⁴ Do roku 2021 bol festival pravidelne finančne podporený z dotačnej schémy BSK.

Toto podujatie nie je jediným, ktoré v malokarpatskej oblasti nadväzuje na keramickú tradíciu. V neďalekom okresnom meste Pezinok sa každoročne konajú Keramické trhy spojené s workshopmi, výstavami, ukázkami točenia hliných výrobkov a kultúrnym programom. Zaznamenali už 19 ročníkov.

Úradu Priemyselného vlastníctva SR 4 - 2006 - SK (označenia pôvodu výrobkov). Dostupné z: https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/vytahy_vestnikov/Modranska%20majolika%20-%20Strany%20z%20200604_oz_op.pdf (cit. 10. 10. 2023).

24 Zdroj: Slávnosť hliny – Keramická Modra 2023. Dostupné z: https://www.modranska-beseda.sk/category/podujatia/slavnost_hliny (cit. 10. 10. 2023).

Obr. 5. Keramikársky workshop na pešej zóne v Modre. Foto Z. Beňušková, 2021.

3. Kráľovstvo husaciny v Slovenskom Grobe

Obec Slovenský Grob sa nachádza v okrese Pezinok severovýchodne od Bratislavy, od ktorej je vzdialený 18km. Od roku 2011 počet obyvateľov v dôsledku intenzívnej suburbanizácie stúpol o viac než dvojnásobok, v súčasnosti tu žije vyše 5 200 obyvateľov.²⁵ Obec sa nachádza v podhorí Malých Karpát, podobne ako aj Modra, je členom marketingového produktu vinohradníkov – Malokarpatská vínná cesta.

Tradičia pečenia husí v Slovenskom Grobe siaha do začiatku 20. storočia. Na mokradiach okolo obce sa chovali husí aj kačiče²⁶ a miestne gazdiné ich v piatok dávali piecť v obecnej pekární. V sobotu ich chodili predávať na bratislavské trhy, avšak pečené husi sú najlepšie čerstvé. Preto aktívne gazdiné od 70. rokov 20. storočia ponúkali pri ceste okoloidúcim posádkam áut možnosť si zakúpiť v Slovenskom Grobe upečenú alebo surovú hus a doma ju skonzumovať. Postupne začali grobské rodiny ponúkať husi nielen „na domov“, ale aj pozývať hostí do svojich príbytkov. Ešte počas socializmu s povolením Miestneho

25 Údaje o počtoch obyvateľov sú čerpané z Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Dostupné z: <https://www.scitanie.sk/moja-obec/SK0107508225> (cit. 4. 10. 2023).

26 Zdroj: V Kráľovstve husaciny. *Travel potpourri*, 07. 11. 2016. Dostupné z: <https://travelpotpourri.net/2016/11/07/v-kralovstve-husaciny/> (cit. 2. 10. 2023).

Obr. 6. Označenie reštaurácie logom Cechu husacinárov (tri husi) a schéma okruhu prevádzok. Foto Z. Beňušková, 2021.

vádzky sa od seba odlišujú podľa typu klientely. Niektoré sú zamerané na celebrity, iné ponúkajú pečenú husacinu aj na jarmokoch stánkovou formou. Na husacinu príde do Slovenského Grobu ročne približne 70 000 návštevníkov, pričom 40 % z nich sú turisti.²⁷

Podujatie Kráľovstvo husaciny organizuje od roku 2016 začiatkom septembra Cech husacinárov. Tento cech vznikol v roku 2004. Združuje podnikateľov zameraných na predaj pečenej husaciny, ktorí majú snahu udržať kvalitu a dobré

národného výboru vznikli prvé reštauračné prevádzky špecializované na predaj pečenej husaciny, doplnenej lokšami, uhorkami, červenou kapustou a malokarpatským vínom. Ďalšou miestnou atrakciou je podávanie vína v krčiačkoch a pohároch z modranskej majoliky. Husi sa dosiaľ pečú vo veľkých hlinených pekáčoch, ktoré sú pre prípad prelomenia istené tradičným odrôtovaním. Ísť na pečenú hus do Slovenského Grobu je teda gastronomický zážitok obohatený hneď o niekoľko tradičných zručností, ktoré región ponúka.

V súčasnosti v Slovenskom Grobe husi nechovajú, mokrade okolo obce boli odvodnené. Miestni husacinári ich nakupujú od chovateľov na južnom Slovensku. V obci pestujú uhorky a červenú kapustu. Pečená husacina zo Slovenského Grobu je známa aj mimo hraníc Slovenska. Keďže ide o produkt vyššej cenovej kategórie, je veľmi obľúbená na firemné akcie, chodia na ňu kolektívy, manažment firiem, ale aj politici, vodia sa sem zahraničné a vzácne návštevy. Jednotlivé pre-

27 Zdroj: Európske podnikateľské ceny: Európske regióny a ich najúspešnejšie podnikateľské aktivity. Európska komisia. Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sl/COR_06_130 (cit. 8. 10. 2023).

Obr. 7. Nerezové vybavenie modernej kuchyne a tradičné odrôtované pekáče. Foto Z. Beňušková, 2021.

meno tohto produktu v Slovenskom Grobe. Cechové reštaurácie majú právo svoju prevádzku označiť cechovým logom – značkou kvality. V súčasnosti je to sedem reštaurácií, okrem nich sa husacina podáva v ďalších pätnástich. Podujatie je otvorením novej husacinovej sezóny, upozornením verejnosti na obdobie burčiaku a mladého vína, čo prispieva k obohateniu gurmánskych zážitkov. Tomuto podujatiu do roku 2016 predchádzal „Deň otvorených dverí prevádzok s grobskými špecialitami“. Husacinové kráľovstvo je vymyslený motív podujatia, ktorému je podriadený otvárací ceremoniál. Kráľovstvo má svoju hymnu, svoj erb, aj v centre obce sochu – trojmetrovú hus so „zlatým“ vajcom, ktorú tu v roku 2016 inštaloval Bratislavský samosprávny kraj. Od roku 2016 podujatie otvára sprievod v dobových kostýmoch s bubeníkmi na čele, aj s Máriou Teréziou, ktorá obci udeľuje dekrét, čím ju pasuje na Kráľovstvo husaciny. Tu však vzhľadom na krátkodobosť podujatia nejde o novodobú tradíciu, ale skôr o hľadanie formy ozvláštnenia festivalu, ktorej prijatie zo strany návštevníkov sa len „testuje“. Súčasťou dvojdňového podujatia je remeselný jarmok, kultúrny program folklórny aj nefolklórny, a najmä ochutnávky v miestnych reštauráciách. Návštevníkov do Slovenského Grobu zväžia z Bratislavy a z Pezinka (a na späť) bezplatný autobus zvaný *HusBus*.

Návštevníkmi festivalu sú predovšetkým gurmáni holdujúci kvalitnej pečenej husacine a ľudia z bratislavského regiónu vyhľadávajúci kultúrne podujatia. Podujatie finančne podporuje Bratislavský samosprávny kraj.

4. Detský folklórny festival Mravenec v Plaveckom Štvrtku

Plavecký Štvrtok je dedina v regióne Záhorie v okrese Malacky, vzdialená 30 km západne od Bratislavy. Žije v nej okolo 2500 obyvateľov, od roku 2011 sa ich počet zvýšil o približne 200. Nárast je vďaka výstavbe rodinných domov mierne stúpajúci. Od roku 2009 obec organizuje prehliadku detských folklórnych súborov. Nezvyčajný je názov festivalu a jeho logo. Vychádza z historickej osobitosti obce: obyvateľov Plaveckého Štvrtku nazývali *mravenčári*, pretože v okolitých borovicových lesoch zbierali z mravenísk mravčie vajička. Predávali ich vo Viedni na farmakologické účely, ale aj na viedenský kráľovský dvor, kde ich konzumovali ako mimoriadnu pochúťku.

Festival sa pôvodne konal v rekreačnom areáli v katastri obce. Po predaji areálu súkromnej firme sa presunul do centra obce, kde na tento účel upravia parkový priestor pred školou. V niektorých ročníkoch bol festival podporený z BSK. V Plaveckom Štvrtku sídli medzinárodná firma, ktorá sa zameriava na podzemné skladovanie zemného plynu a ťažobnými činnosťami, ktorá býva hlavným sponzorom festivalu.

Hlavným organizátorom je občianske združenie (OZ) Štvrtčan, ktoré má, podobne ako festival, logo zobrazujúce mravca. Z viacerých aktivít, ktoré si toto združenie pri jeho založení vytýčilo, zostali aktuálne folklór a činnosť seniorov. Aktivity seniorov sú orientované lokálne, folklór je vďaka festivalu výrazne otvorenejší. V obci pôsobia dva domáce folklórne súbory Štvrtčan a Štvrtčánek, ktoré vznikli popri festivale ako súbory rodičov a ich detí.

Na festivale sa zúčastňuje každoročne približne desať súborov z Bratislavy a okolia, z bližšieho zahraničia a v roku 2018 tu účinkoval súbor z Panamy. Repertoár domácich folklórnych súborov odráža špecifickosť priestoru, v ktorom pôsobia. Pozvané súbory prezentujú folklór zo Záhoria, ale aj z iných regiónov Slovenska, pretože účinkujúci chcú nacvičovať aj tance zo stredného či východného Slovenska. V posledných rokoch vzniklo v bratislavských suburbiách viacero detských folklórnych súborov, ktorých cieľom je zabezpečiť deťom voľnočasovú aktivitu, ale aj integrovať prisťahovaných obyvateľov. Vedú ich bývali členovia bratislavských mládežníckych súborov a určené sú pre deti, ktoré majú korene v rôznych oblastiach Slovenska. Niektoré súbory pôsobia v okrese Senec, ktorý patril k etnicky zmiešaným teritóriám so značným podielom maďarského obyvateľstva. Folklór v tomto okrese poznačili rôzne migračné vlny, takže sa v podstate jeho tradičné formy nezachovali. Je preto celkom logické, že sa tieto súbory nesnažia čerpať z miestneho repertoáru, ale majú v repertoári čísla z celého Slovenska.

Na príprave festivalu participuje manželská dvojica, ktorá vedie etablovaný bratislavský súbor Klnka, fungujúci už vyše 40 rokov. Súbor spracováva folklórny materiál z celého Slovenska a je nositeľom mnohých ocenení zo zahraničných festivalov, ktoré každoročne navštevuje. Jeho vedúci zároveň vedú dva spomenuté miestne súbory v Plaveckom Štvrtku. Takto dochádza aj k personálnemu prepájaniu členov súborov. V bratislavskom súbore Klnka pôsobia deti z Plaveckého Štvrtka a naopak, presídlenci z tejto obce do Bratislavy sa vracajú do Plaveckého Štvrtka na nácviky dedinského súboru.

Návštevníkmi festivalu sú najmä priaznivci folklóru, seniory a rodiny a priatelia účinkujúcich z celého bratislavského regiónu.

Obr. 8. Logo festivalu Mravenec v Plaveckom Štvrtku.

Obr. 9. Detský folklórny festival Mravenec. Foto Z. Beňušková, 2023.

Skúmané festivaly prezentujú rôznorodé tradície Bratislavského samosprávneho kraja v malomestskom a vidieckom prostredí. Tri z nich sú podujatím nadväzujúcim na ľudové tradície a zároveň propagujúcim miestny produkt s cieľom podporiť jeho odbyt, teda získať nového zákazníka. Festival Dni zelá spája veľmi rôznorodé kultúrne podujatie s motívom tradičného pestovania a spracovania kapusty, súčasťou je jej predaj na festivale aj v súkromných prevádzkach predajcov. Jednotlivé segmenty festivalu sú cieleňé na rôzne typy návštevníkov. Festival Slávnosť hliny vychádza zo živého kultúrneho dedičstva, propaguje miestnu výrobu keramiky a tiež miestnych keramikárov, ktorí po roku 1989 v konkurencii veľkej priemyselnej ponuky museli zabojsovať o odbyt výrobkov. Navštevovaný je rôznorodým spektrom obyvateľov Bratislavy a jej suburbii malokarpatskej oblasti, najmä teritoriálne blízkymi. Podujatie si udržiaa lokálny mestský charakter s prezentáciou živého kultúrneho dedičstva v podobe remeselných výrobkov a folklorizmu. Podujatie Kráľovstvo husaciny je komerčný produkt obsahujúci regionálne zručnosti a prvky materiálnej kultúry. Založený je na dlhodobej a v rámci Slovenska jedinečnej tradícii. Hlavnými aktérmi sú členovia združenia Cechu husacinárov, ktorého logo je zároveň značkou kvality. Historizujúci rámec podujatia je marketingový produkt, ktorý nemá z hľadiska tradícií významnejšiu hodnotu, ani nepribližuje skutočnú históriu vzniku miestnej tradície.

Všetky z uvedených festivalov sa konajú v jeseni (len Slávnosť hliny sa v roku 2023 presunula na máj), čím lákajú obyvateľov regiónu na gurmánske zážitky spojené s konzumáciou vínnych produktov z novej úrody, čiže ide aj o akési profánne hody. Cirkevné hody sa v miestnych farnostiach konajú v iných termínoch v letných mesiacoch.

Odlíšny charakter má Festival Mravenec, ktorý svojim názvom upozorňuje na takmer zabudnutú historickú špecifickosť obce Plavecký Štvrtok. Toto kultúrne podujatie nemá komerčný zámer. V nevelkej obcerstvomacej zóne dominujú regionálne produkty, napríklad Skalický trdelník. Festival je zároveň jediným z uvedených podujatí, ktoré nemá špeciálne atrakcie pre detského návštevníka, pretože samotný program festivalovej prehliadky je vytváraný deťmi a pre deti. Festival je stretnutím priaznivcov folklóru a aktivistov, ktorí sa venujú práci s deťmi, teda aj výmenou ich skúseností.

Všetky uvedené podujatia sú (alebo viackrát boli) podporené a sú propagované Bratislavským samosprávnym krajom. Ide o každoročne sa opakujúce podujatia vychádzajúce z tradičnej ľudovej kultúry v regióne, ktoré majú u obyvateľov kraja dobrý ohlas. Všetky vznikli po roku 2000, majú svoju vizuálnu identitu, ktorou vstupujú do verejného prostredia už vo fáze propagácie. Prepájajú vidiecku a mestskú kultúru, sprítomňujú históriu a tradície pre rôznorodú spoločnosť rezidentov a návštevníkov a prinášajú jedinečné zážitky.

Záver

Bezprostredné okolie mesta ako fyzický aj sociálno-kultúrny mestsko-vidiecky medzipriestor predstavuje vďaka rôznorodému pôvodu prisťahovaných obyvateľov obrovskú zásobu kultúrnych a tvorivých zdrojov, ktoré sa dajú využiť na rozvoj súdržnejšieho a udržateľného priestoru v suburbánných zónach. Festivalové podujatie umožňuje sociálne kontakty, ktoré sú dôležitým podkladom pre individuálnu a skupinovú identitu na rôznych úrovniach – od komunity, ktorá sa na organizácii podieľa zásadným spôsobom, až po návštevníkov, ktorí zdieľajú spoločnú prítomnosť a aj zážitky, čo zhodnocuje úsilie organizátorov. Týka sa to napríklad aj skupín priateľov, rodiny, kolegov a kamarátov zo školy, ktorí sa na takomto podujatí stretnú zámerne či náhodne a získavajú nové zážitky v priestore prímestského sídla. Prostredníctvom festivalových podujatí si tieto sídla vytvárajú vlastný imidž a viditeľnosť. Festival zasadený do verejného priestoru zameraného na miestne kultúrne dedičstvo nabáda k objavovaniu miesta. Takéto podujatia obohacujú kultúrnu ponuku aj pre obyvateľov Bratislavy a lákajú aj návštevníkov mesta.

Festivaly, ktorých obsah je vytvorený na báze kultúrneho dedičstva, sú oslavovaním hodnôt dôležitých pre danú komunitu. Tradícia, ktorá je už často len latentná, sa legitimizuje novými formami a približuje širokej verejnosti. Festival zobrazujúci osobitú lokálnu históriu a tradície má aj osvetovú funkciu. Opakovaním podujatia sa vytvára nová tradícia, v rámci ktorej sa nové prvky môžu modelovať aj na báze vymysleného príbehu v zmysle hobsbawmskej vynájdenej tradície.²⁸ Príkladom je Kráľovstvo husaciny, festival sprevádzaný vymysleným príbehom. Skúmané festivaly napriek čerpaniu inšpirácií z tradičnej bázy zohľadňujú diverzitu obyvateľstva skúmaného územia, globalizáciu, miestnu rozmanitosť a prispôsobujú sa jej širšou žánrovou ponukou (okrem detského folklórneho festivalu, ktorý má nadregionálne prvky).

Dôležitým cieľom pri organizácii festivalu je, aby zarobil bol finančne ziskový, prvky komercializácie sa stávajú súčasťou hodnoty lokálnych prvkov kultúrneho dedičstva. Nejde len o zisky pre obec či organizátorov, ale najmä o možnosť uhradiť všetky výdavky, ktoré sú s organizáciou spojené, umožňujú zabezpečiť potrebnú úroveň programu, kvalitu občerstvenia účastníkov aj prostredia, čo zvyšuje celkovú úroveň aj popularitu celého festivalu. V prípade festivalov, ktoré sú vytvorené na báze zručností a remesla, je dôležitá ekonomická podpora nositeľov oslavovanej tradície (predaj keramiky, husaciny, kapusty).

28 Autori Eric Hobsbawm a Terence Ranger termínom vynájdená tradícia označujú kultúrne praktiky, ktoré sú prezentované ako tradičné a staré, aj keď v skutočnosti pochádzajú z nedávnej minulosti či sú vymyslené. Upozorňujú aj na riziko legitimizácie vymysleného pôvodu „tradií“. HOBBSAWM, Eric – RANGER, Terence: *The Invention of tradition*. Cambridge: University Press, 1983.

Všetky spomenuté festivaly patria k vrcholným kultúrnym podujatiam miestneho spoločenstva v rámci kalendárneho roku a sú výsledkom dlhodobejšej prípravy zo strany inštitúcií a aktivistov z lokálneho spoločenstva. Rozvíjajú medzilidské vzťahy prostredníctvom kontaktov, ktoré sú vytvárané a posilňované aj počas prípravy, ako aj počas priebehu podujatia. Je to spoločenská udalosť založená na výnimočnej skúsenosti, ktorá prispieva k prehlbovaniu medzilidských vzťahov a k integrácii komunity, k budovaniu sociálnej identity a sociálneho kapitálu. Pre dynamicky sa rozvíjajúce obce v suburbánnom priestore Bratislavy sú podujatia založené na prvkoch miestneho kultúrneho dedičstva príležitosťou na vytváranie novej kvality vzťahu prisťahovaných obyvateľov k novému bydlisku.

Literatúra

- BARNA, Gábor: Rites, feasts, identity. Possible questions and answers on the present-day functions of rites and feasts. *Slovenský národopis* 65, 2017, č. 2, s. 158–170.
- BITUŠIKOVÁ, Alexandra: Food as Unifier? Rural and Urban Food Festivals in Central Slovakia. *Slovenský národopis* 71, 2023, č. 4, s. 384–402.
- GETZ, Donald: The Nature and Scope of Festival Studies. *International Journal of Event Management Research* 2010, č. 5, s. 1–47.
- HOBBSAWM, Eric – RANGER, Terence: *The Invention of tradition*. Cambridge: University Press, 1983.
- HRNKO, Anton: *Stupava. Potulky históriou*. Bratislava: Vydavateľstvo Marenčin PT, 2004.
- JÁGEROVÁ, Margita (ed.): *Kalendárna obyčajová kultúra vo vidieckom prostredí na začiatku 21. storočia (vybrané problémy)*. Nitra: UKF, 2018.
- JAMIESON, Kirstie: Edinburgh: the festival gaze and its boundaries. *Space and Culture* 7, 2004, č. 1, s. 64–75. <https://doi.org/10.1177/1206331203256853>
- KOŠTIALOVÁ, Katarína: Hontianska paráda – pozitívny príklad marginalizovanej obce Hrušov. *Národopisná revue* 30, 2020, č. 3, s. 213–222.
- LUTHER, Daniel a kol.: *Dobré miesto pre život. Dediny roka na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo Marenčin PT, 2021.
- POPELKOVÁ, Katarína: Contemporary Holidays and Their Transformations Editorial. *Slovenský národopis* 71, 2023, č. 4, s. 312–318.
- POPELKOVÁ, Katarína: Grape Harvest Festival in the Town – A Successful Format for Entertainment, Politics, Trade, and Consumption (The Case of Pezinok, in the Slovak Republic). *Český lid* 108, 2021, č. 3, s. 259–287. <https://doi.org/10.21104/CL.2021.3.01>
- PROKEŠ, Svetozár – PROKEŠOVÁ, Gabriela: *Mást: 700 rokov od prvej písomnej zmienky v obci 1314–2014*. Stupava: OZ mestský potravinový spolok, 2014.

- SWENSEN, Grete – JERPÅSEN, Gro B.: Cultural heritage in suburban landscape planning: A case study in Southern Norway. *Landscape and Urban Planning* 87, 2008, č. 4, s. 289–300. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2008.07.001>
- SWENSEN, Grete – JERPÅSEN, Gro B. – TVEIT, Mari Sundli: Capturing the Intangible and Tangible Aspects of Heritage: Personal versus Official Perspectives in Cultural Heritage Management. *Landscape Research* 38, 2012, č. 2, s. 1–19.
- ŠVEDA, Martin – ŠUŠKA, Pavel (eds.): *Suburbanizácia. Ako sa mení zázemie Bratislavy?* Bratislava: Geografický ústav SAV, 2019.

Internetové zdroje

- Archív výziev a poskytnutých dotácií BSK. *Bratislavský kraj*. Dostupné z: <https://bratislavskykraj.sk/urad-bsk/dotacie/archiv/> (cit. 9. 10. 2023).
- Číslo zápisu: 91. Znenie označenia pôvodu: Modranská majolika. *Vestník Úradu Priemyselného vlastníctva SR 4 - 2006 - SK (označenia pôvodu výrobkov)*. Dostupné z: https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/vytahy_vestnikov/Modranska%20majolika%20-%20Strany%20z%20200604_oz_op.pdf (cit. 10. 10. 2023).
- Európske podnikateľské ceny: Európske regióny a ich najúspešnejšie podnikateľské aktivity. *Európska komisia*. Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sl/COR_06_130 (cit. 8. 10. 2023).
- Špecifikácia: Stupavské zelé CHZO (–) CHOP (X). Dostupné z: https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/SPECIFIKACIA_Stupavske_zele.pdf (cit. 12. 10. 2023).
- ŠTASSEL, Ivo: Dátumy pripojenia obcí k Veľkej Bratislave. *Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave*. Dostupné z: https://muop.bratislava.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=600176&id=2416 (cit. 10. 3. 2024).
- Slávnosť hliny – Keramická Modra 2023. Dostupné z: https://www.modranska-beseda.sk/category/podujatia/slavnost_hliny (cit. 10. 10. 2023).
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Dostupné z: <https://www.scitanie.sk/moja-obec/SK0107508225> (cit. 4. 10. 2023).
- Takmer 400 projektov získalo podporu z dotačnej schémy Bratislavského kraja. *Bratislavský kraj*. Dostupné z: <https://bratislavskykraj.sk/takmer-400-projektov-ziskalo-podporu-z-dotacnej-schemy-bratislavskeho-kraja/> (cit. 15. 10. 2023).
- V Kráľovstve husaciny. *Travel potpourri*, 07.11.2016. Dostupné z: <https://travelpotpourri.net/2016/11/07/v-kralovstve-husaciny/> (cit. 2. 10. 2023).

Sonda do religiozity členů Římskokatolické církve a Českobratrské církve evangelické na Rusavě a jejich vzájemných vztahů

Probe into the Religiosity of the Members of the Roman-Catholic Church and the Evangelical Church of Czech Brethren in Rusava and Their Mutual Relations

Mgr. et Mgr. Kateřina Nečacká

Ústav evropské etnologie FF MU, Arna Nováka 1, 602 00 Brno, CZECH REPUBLIC
512619@mail.muni.cz

ORCID: 0009-0009-5823-9923

Abstract

The study deals with the religiosity of members of the Roman-Catholic Church and the Evangelical Church of Czech Brethren in Rusava, the westernmost village in Wallachia, where most inhabitants professed to be Protestants in the past. Currently, most of the inhabitants are irreligious, and the local Catholics outnumber the Protestants. The research was based on a questionnaire survey and semi-structured interviews. The research shows that tradition is very important for the members of the two churches studied – they inherited their faith from their parents, they were brought up in it from an early age, and never converted. Overall, Rusava Catholics are more active than local Protestants. Relations between members of the two churches are positive, which is mainly attributable to some priests and annual ecumenical gatherings.

Key words

Rusava (eastern Moravia) – religiosity – Roman-Catholic Church – Evangelical Church of Czech Brethren

Acknowledgement / funding

Terénní výzkum byl finančně podpořen z Dárcovského fondu Aleny Plessingerové a Josefa Vařečky při České národopisné společnosti za rok 2022.

Úvod

Následující studie pojednává o současné podobě religiozity a soužití věřících Římskokatolické církve a Českobratrské církve evangelické na Rusavě,

nejzápadnější obci Valašska. Religiozitu zde vnímáme jako zbožnost, víru v pravost a pravdivost náboženství, nábožnost, sílu víry i jako náboženské přesvědčení, které se propisuje do chování člověka a jeho každodenní praxe.¹

Cílem výzkumu bylo popsat současný stav obou církví na Rusavě, zjistit, jak obyvatelé Rusavy („Rusavjané“) prožívají svůj náboženský život a jak hodnotí vzájemné vztahy mezi oběma církvemi. V následujícím textu budu v pasážích věnovaných popisu současné situace používat zjednodušený pojem katolíci pro členy Římskokatolické církve a evangelíci pro členy Českobratrské církve evangelické. Studie svým zaměřením volně navazuje na šestou kapitolu v knize Františka Táborského *Rusava. Život valašské dědiny*² z roku 1928, ve které se autor této monografie věnoval mj. víře zdejších obyvatel.

Historický kontext

Obec Rusava vznikla okolo roku 1650 přesídlením odbojných valachů ze Vsetínska, kteří si sem přinesli také svou evangelickou víru.³ Tu si po generaci uchovali, přestože měli být rekatolizováni. Když v roce 1781 vydal Josef II. tzv. toleranční patent, začali s budováním dřevěné modlitebny.⁴ Evangelíci byli v této obci po dlouhou dobu v převaze, např. v roce 1805 žilo na Rusavě 577 evangelíků a 175 katolíků.⁵ O tom, jaké mezi sebou lidé těchto vyznání v minulosti pěstovali vztahy, kolují po Rusavě různé nekonkrétní příběhy, jejichž pravdivost nelze potvrdit ani vyvrátit.

V letech 1837 až 1888 zde žil evangelický farář Daniel Sloboda, významný botanik, národopisec a slovenský vlastenec. Právě on měl být pro místní vzorem v ekumenických snahách, a to díky svým přátelstvím s lidmi bez rozdílu vyznání. V knize *Rusava: život valašské dědiny* z roku 1928 napsal František Táborský, že náboženské třenice se zde nevyskytují a jediné, co na Rusavě odděluje katolíky od evangelíků, je plot na hřbitově. Byl to však Táborský, kdo na Rusavě zapsal posměšnou písničku, ve které si katolíci a evangelíci vzájemně dělají legraci ze členů druhého vyznání: „Počkejte vy, katolíci, / dostanete na stolici, / dostanete vy odměnu, / že sa klaňáte kameňu! / Počkejte, vy luteráni, / přijdú na vás z Uher páni, / poženú vás do Benátek, / že jídáte maso v pátek!“⁶

V současnosti je poměr katolíků a evangelíků na Rusavě oproti situaci v minulosti opačný, čemuž odpovídají i výsledky sčítání lidu, domů a bytů z roku 2021. Z celkového počtu 546 obyvatel se tehdy k Římskokatolické církvi přihlásilo 58

1 HARTL, Pavel – HARTLOVÁ, Helena: *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 505.

2 TÁBORSKÝ, František: *Rusava: život valašské dědiny*. Olomouc: R. Promberger, 1928.

3 HODEČEK, Dalibor: *Rusava do roku 1848*. In: Fišer, Zdeněk (ed.): *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost pro Obec Rusavu, 2011, s. 20.

4 TÁBORSKÝ, František: *Rusava: život valašské dědiny*, c. d., s. 65.

5 HODEČEK, Dalibor: *Rusava do roku 1848*, c. d., s. 35.

6 TÁBORSKÝ, František: *Rusava: život valašské dědiny*, c. d., s. 118.

Obr. 1. *Rusava katolická*. Zdroj VÁCLAVÍK, Jaroslav: Bystřice pod Hostynem a okolí. Kroměříž: nákl. vlast., 1901.

lidí a k církvi Českobratrské evangelické 33 (198 se považovalo za bezvěrce a dalších 39 tvořili věřící, kteří se nehlásili k žádné církvi ani náboženství).⁷ Reálné počty věřících těchto církví jsou však s největší pravděpodobností o něco vyšší, protože 161 dotazovaných otázku týkající se jejich náboženské víry odmítlo zodpovědět.⁸ Dodnes však na Rusavě existují rody, které jsou vnímány jako typicky katolické, nebo typicky evangelické.

Realizace výzkumu

Výzkum jsem realizovala na přelomu let 2022 a 2023, a to formou zúčastněného pozorování, dotazníkového šetření a vedení rozhovorů s vybranými respondenty. Účastnila jsem se bohoslužeb obou církví i jejich společného ekumenického setkání, vedla jsem rozhovory s evangelickým knězem působícím na Rusavě i s jeho katolickými protějšky a interview jsem realizovala také s rusavskými reprezentantkami obou církví.

Metoda písemného dotazování se však neukázala být příliš vhodná, protože i přes zaručení anonymity odmítli někteří respondenti vyplňovat v dotazníku

7 Na stránkách Českého statistického úřadu chybí konkrétní údaj k 57 dotázaným.

8 Obyvatelstvo podle náboženské víry a obcí vybraného okresu. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?page=vyhledavani&katalog=all&vyhltext=rusava> (cit. 5. 6. 2023).

konkrétní otázky. (Tento problém se týkal především respondentů evangelického vyznání.) I když dotazník obsahoval celkem 32 otázek, některé z nich jsou pro nevyplnění dostatečným počtem respondentů nevyhovující, proto jsou ve studii opomenuty. Dotazník jsem distribuovala mezi věřící obou církví v papírové podobě. Celkem se mi vrátilo 33 vyplněných dotazníků, a to od 17 katolíků a 16 evangelíků, dotazník odmítlo vyplnit pět mnou oslovených respondentů.

Jak už bylo avizováno výše, po vybrání dotazníků jsem realizovala rozhovory se dvěma narátorkami, které považuji za reprezentantky své církve na Rusavě a které předtím taktéž vyplnily dotazníky. Zmiňované rozhovory mi sloužily především k doptávání se na různé jevy. Celkově jsem tedy během výzkumu oslovila 33 obyvatel Rusavy a tři kněží, kteří na Rusavě působí či působili.

Popis výzkumného vzorku

Během posledního sčítání lidu se ke katolické víře oficiálně přihlásilo 58 obyvatel Rusavy, ke členství v Českobratrské církvi evangelické 33.

Do dotazníkového výzkumu se zapojilo deset žen a sedm mužů katolického vyznání. Jejich průměrný věk byl 49 let, tři respondenti spadali do věkové kategorie 20 až 29 let, jeden do kategorie 30 až 39 let, čtyři do kategorie 40 až 49 let, pět do kategorie 50 až 59 let, tři do kategorie 60 až 69 let a jeden do kategorie 80 až 89 let. Deset z nich žije na Rusavě od narození, tři se sem přestěhovali v dětství a zbývající čtyři v dospělosti. Nejvíce (celkem osm) z respondentů uvedlo jako nejvyšší vzdělání střední s výučním listem, šest střední s maturitou, jeden respondent uvedl základní vzdělání, jeden střední vzdělání bez maturity a jeden vysokoškolské.

Dále se do dotazníkového výzkumu zapojilo deset žen a šest mužů evangelického vyznání, jejichž průměrný věk byl 64 let. Jeden respondent spadal do věkové kategorie 20 až 29 let, jeden do kategorie 40 až 49 let, tři do kategorie 50 až 59 let, tři do kategorie 60 až 69 let, čtyři do kategorie 70 až 79 let a tři do kategorie 80 až 89 let. Jeden respondent svůj věk neuvedl. Devět dotazovaných uvedlo jako nejvyšší vzdělání střední s výučním listem, čtyři respondenti uvedli základní vzdělání, dva respondenti střední vzdělání s maturitou a jeden vysokoškolské.

Pro větší přehlednost jsou výsledky výzkumu rozděleny do následujících okruhů: současný stav, „zdeděná“ víra, věroučné aspekty a sebereflexe dotazovaných a vzájemné vztahy.

Současný stav

Praktikující katolíci se na Rusavě schází na mši především v neděli, ale i ve středu. V neděli je zde přítomno okolo 20 lidí (včetně pět z blízkých vesnic), větší množství přichází pouze tehdy, pokud je na blízké faře někdo ubytovaný.

Z uvedeného celkového počtu osob se jedná pouze o dvě děti, zbývající účastníci jsou ve středním a starším věku. Bývalý katolický kněz působící na Rusavě Marek Výleta s nadsázkou pronesl, že tuto farnost tvoří tři rodiny.

Katolické mše v době realizace výzkumu sloužili farář Mgr. Jan Hrudík a kaplan Ing. Mgr. Josef Biernát. Oba dojížděli z Bystřice pod Hostýnem a kromě tohoto města a Rusavy zajišťovali duchovní péči ještě ve farnostech v Bílavsku, ve Vítonicích a v Loukově. Na místní Jubilejní základní škole T. G. M., kterou navštěvují žáci i z přilehlých vesnic, bylo 1× týdně vyučováno kaplanem Josefem Biernátem katolické náboženství. Evangelické náboženství se na Rusavě nevyučuje.

Evangelické bohoslužby jsou na Rusavě slaveny každou druhou neděli. Běžně je navštěvují tři až pět věřících, a to ve věku převyšujícím 70 let. Když se ovšem slaví velký svátek, sejde se na bohoslužbě okolo 12 až 15 evangelíků.⁹ Členové obou zkoumaných církví jednoznačně prohlašují, že jich je málo. Především evangelíci vnímají, že jejich sboru hrozí brzký zánik (např. narátorka evangelického vyznání se během rozhovoru zamyslela: „*Já si spíš myslím, která církev tu jakoby přetrvá, tak určitě katolická, když vidím, jaká je návštěvnost evangelických bohoslužeb.*“).¹⁰

Farář Mgr. Leoš Mach, který od roku 2010 spravuje rusavský evangelický sbor, na bohoslužby dojíždí z Prusinovic. Kromě rusavského a prusinovského sboru má na starosti i kroměřížský. Mach očekává, že se rusavský a prusinovský sbor v budoucnu spojí v jeden, a to nejen kvůli malému počtu věřících na Rusavě: „*Můj argument je, proč by měly být třeba do budoucna Rusava s Prusenovicema spojený jako evangelický, [...] z toho důvodu, že prostě tam byli – tam v paneláku vedle sebe bydlel evangelík z Prusinovic s evangelíkem z Rusavy. V Bystřici. [...] A stejně tak v Holešově. V Holešově na sídlišti U Letišť, bydlí tolik utajených evangelíků, který by patřili do rusavského sboru. Žel, to sídliště jim vyhovuje, protože tím pádem nechoděj nikam. Nechoděj ani tam, ani tam.*“¹¹

Podle Macha může za nízkou návštěvnost evangelických bohoslužeb skutečnost, že lidé mají málo času a zároveň jsou přehlčení nabídkou různých spolků působících na Rusavě. V tomto kontextu mě zaujalo, že náboženství staví na stejnou úroveň jako spolky sdružující hasiče, fotbalisty, myslivce apod. Mach zmiňoval také malý zájem mužů o účast na bohoslužbách, což mu mají odůvodňovat tím, že „*přece stačí, když se za ně ty jejich ženské pomodlí.*“¹² Evangelička, se kterou jsem vedla rozhovor, však svou neúčast na bohoslužbách vysvětluje odlišně: „*Já chodím hrozně málo, já chodím Vánoce a Velikonoce a když je*

9 Mach, Leoš (nar. 1969); osobní rozhovor 13. 12. 2022.

10 Narátorka B (nar. 1980); osobní rozhovor 4. 1. 2023. Katolička z Rusavy.

11 Mach, Leoš (nar. 1969); osobní rozhovor 13. 12. 2022.

12 Tentýž.

Obr. 2. Rusava evangelická. Zdroj VÁCLAVÍK, Jaroslav: Bystřice pod Hostýnem a okolí. Kroměříž: nákl. vlast., 1901.

pohřeb, svatba. Nebo když [...] teď jsem byla na té ekumenické. Ale jinak já prostě to nemám, že bych musela chodit každý týden. Já se sem tam pomodlím doma a spíš sama v sobě, vnitřně. Jakoby se snažím žít, vnímám i věci mezi nebem a zemí, ale nepovažuji za důležité nebo myslím si, že to není vůbec špatně, když nechodím každý týden, pravidelně.”¹³

Pro nevelikou účast už se evangelické bohoslužby nekonají v kostele, ale věřící se schází ve vedlejší budově fary. Rusavský evangelický kostel se tak spíše než při běžných bohoslužbách využívá při křtech a pohřbech. I svatby se v současné době spíše přesouvají z kostela na louku. Protože je Rusava vyhlášeným místem k rekreaci, konají se zde svatby spíše přespolečných než místních. Podle slov duchovních si budoucí novomanželé nejdříve vybírají zařízení, kde se bude konat svatební hostina, a teprve poté oslovují faráře ohledně svatebního obřadu.¹⁴

Během rozhovorů všichni oslovení kněží uvedli, že se na Rusavě občasné setkávali s přítomností krojovaných. Někteří Rusavjané se do krojů strojí při

13 Narátorka A (nar. 1971); osobní rozhovor 4. 1. 2023. Evangelička z Rusavy.

14 Mach, Leoš (nar. 1969); osobní rozhovor 13. 12. 2022 a Výleta, Marek (nar. 1964); osobní rozhovor 17. 2. 2023.

příležitosti křtů, svateb, pohřbů, vítání nového kněze a Velikonoc.¹⁵ V daném regionu se jedná o raritu – Rusava těží ze skutečnosti, že se dochovala podoba místního tradičního lidového oděvu, který už je v okolních obcích dávno zapomenut.¹⁶ Otázkou ovšem zůstává, nakolik se jedná o úctu Rusavjanů k tradici jejich obce a nakolik o vliv folklorního souboru s názvem *Valašský krůžek Rusavjan*, který na Rusavě působí od roku 1976.

„Zděděná“ víra

Psychologický slovník definuje tradici jako jakýkoli společenský zvyk či víru, která prochází generacemi.¹⁷ V tomto smyslu lze konstatovat, že náboženská příslušnost rusavských katolíků a evangelíků vychází z tradice. Pro 65 % respondentů je příslušnost ke katolické církvi dána především rodinnou tradicí (tím, že členové jejich rodiny se hlásili k této církvi), 29 % dotázaných zvolilo možnost, že jsou členy této církve předně z vlastního rozhodnutí, jeden respondent zakroužkoval obojí – členem katolické církve se cítí být z tradice i z vlastního rozhodnutí. Taktéž pro 75 % evangelických respondentů je příslušnost k evangelické církvi dána především tradicí, pouze jeden dotázaný evangelík uvedl, že je členem této církve z vlastního rozhodnutí, a jeden respondent evangelického vyznání zvolil oba důvody.

Výzkum ukázal, že všichni ze 17 oslovených rusavských katolíků byli k římskokatolické víře vychovávaní rodiči nebo prarodiči, z evangelíků se jednalo o 88 % dotázaných. Členové obou církví také velmi brzy přijali křest, během prvního roku se tak stalo u 71 % dotazovaných katolíků a 57 % evangelíků, nejpozději pokřtěný respondent přijal křest ve svých osmi letech.

Dotazovaní rusavští katolíci i evangelíci byli ke své víře vedeni už v dětství – všichni oslovení katolíci tehdy navštěvovali hodiny náboženství, z evangelíků totéž uvedlo 14 dotazovaných. Nikdo z oslovených z obou církví nikdy nekonvertoval. Výše popisovaná zjištění plně korespondují s našimi znalostmi týkajícími se tzv. primární socializace jedince, kdy rodiče a prarodiče ovlivňují mj. i sklon dítěte k identifikaci s určitým náboženstvím. Tato identifikace je typická právě pro tradiční křesťanské církve.¹⁸

15 Biernát, Josef (nar. 1989); osobní rozhovor 2. 12. 2022; Mach, Leoš (nar. 1969); osobní rozhovor 13. 12. 2022 a Výleta, Marek (nar. 1964); osobní rozhovor 17. 2. 2023.

16 Někdy se krojování objevují i při bohoslužbách v Bystřici pod Hostýnem. Jedná se o členy *Valašského souboru písní a tanců Rusava* z Bystřice pod Hostýnem, kteří vystupují taktéž v rusavském kroji, nikoliv v oděvu, jaký se v jejich městě nosil.

17 HARTL, Pavel – HARTLOVÁ, Helena: *Psychologický slovník*, c. d., s. 624.

18 LAUDÁTOVÁ, Marie – VIDO, Dušan: *Současná česká religiozita v generační perspektivě. Sociální studia* 7, 2010, č. 4, s. 39–40 a 42.

Věroučné aspekty a sebereflexe dotazovaných

Zatímco oslovení katolíci se většinou považují spíše za hluboce věřící (uvedlo tak 65% dotázaných), evangelíci sami sebe popisují nejčastěji jako vlažně věřící (69% dotázaných). 88% respondentů katolického vyznání uvedlo, že si ve svém životě prožili duchovní krizi, totéž uvedlo pouze 29% dotázaných z řad evangelíků.

Rusavští evangelíci jsou obecně tolerantnější vůči tomu, že člověk vyznávající jinou víru může být spasen než tamní katolíci. Ve spásanosnost vlastní víry věří z oslovených pouze 19% evangelíků a 35% katolíků. Explicitní možnost, že spásy lze dosáhnout i v rámci jiných církví či náboženství, zvolilo 50% evangelíků a 24% katolíků. 50% oslovených evangelíků by nevadilo, pokud by jejich dítě konvertovalo (vnitřní problém s tímto počinem přiznal pouze 1 respondent, ostatní otázku nezodpověděli). Naopak pouze 35% dotazovaných katolíků by dokázalo přijmout, že si jejich dítě zvolí odlišnou víru, pro 29% by to ale byl nepřekonatelný problém (zbývající zvolili odpověď „Nevím.“ nebo otázku nezodpověděli.)

Jako velmi problematická se ukázala otázka týkající se víry v posmrtný život. Ze 17 katolíků 13 (76%) uvedlo, že věří v posmrtný život, zbývající otázku nezodpověděli. U evangelíků neuvedlo odpověď na danou otázku osm (50%) z 16 dotazovaných, pouze dva (13%) uvedli, že v posmrtný život věří a pět (31%) napsalo, že v život po smrti nevěří (jeden napsal, že neví). Dva katolíci si posmrtný život představovali jako nebe, další napsali tyto odpovědi: „*Jak v pohádce věřím, že zlo a nenávisť již nebude existovat a že se setkám s Bohem, Pannou Marií, všemi svatými a zemřelými předky.*“ - „*Blaženost na věčnosti bez konce.*“ - „*Nemám představy, ale doufám v setkání s tím, kdo mi velmi schází.*“ - „*Život v plnosti.*“ - „*Po zásluze budu s Bohem v nebi.*“ - „*Peklo, očištec, ráj.*“ - „*Světlo, blaženost, nehmotnost.*“ - „*Přebývání s Bohem - svým stvořitelem - navěky.*“ - „*Život v nebi s Bohem.*“ - „*Nelze si přesněji představit.*“ - „*Trvalá přítomnost s Bohem. Být*

Obr. 3. Interiér evangelického kostela na Rusavci s nainstalovanou výstavou starých fotografií obce. Foto K. Nečacká, 2022.

Obr. 4. Interiér katolického kostela na Rusavě před bohoslužbou. Foto K. Nečacká, 2022.

napjaté, a to především pokud se chtěli vzít lidé odlišného vyznání. Během výzkumu jsem vyslechla mnoho historek o tom, jak se rodiče mstili dětem, které si vybraly životního partnera odlišného vyznání, nebo jakých naschválů se vůči sobě dopouštěli manželé, pokud jeden z nich tajně pokřtil dítě ve své církvi. Žádné z těchto vyprávění ovšem nebylo konkretizované ani z hlediska jmen osob, ani z hlediska časového období („*To si kdysi dávno vzala jedna Rusavjanka, co byla evangelička, katolíka [...]*“ apod.).

V současnosti jsou vzájemné vztahy mezi rusavskými katolíky a evangelíky považovány za dobré, případně za neutrální, nikdo z oslovených je nevnímá negativně. Přesto jsem během výzkumu zpozorovala, že respondenti přisuzovali členům své církve lepší vlastnosti než členům druhé církve. Projevilo se to např. v tom, že obě strany o sobě tvrdily, že při pohřbech běžně chodí do kostela druhé církve, zatímco členové druhé církve by do jejich kostela nevkročili a raději zůstávají (nebo donedávna zůstávali) stát před vstupními dveřmi.

Za významné osobnosti, které obrousily ostré hrany mezi odlišnými vyznáními, považují Rusavjané některé kněží – od Daniela Slobody (evangelický farář působící na Rusavě v letech 1837 až 1888) po Františka Svačinu (katolický farář působící na Rusavě v letech 1924 až 1967).

v jeho blízkosti.“ Od respondentů evangelického vyznání se mi dostalo pouze jedné charakteristiky možné podoby posmrtného života: „*Znovu se opakující průběh života.*“ Z uvedeného si vyvozují pouze to, že katolíci byli zřejmě oproti evangelíkům ochotnější se zamyslet nad otázkou a rozepisovat odpověď.

Co se týče politických preferencí, většina rusavských evangelíků (88%) se při volbách rozhoduje bez ohledu na jejich náboženskou příslušnost, zatímco více než polovina (59%) tamních katolíků bere při volbách v potaz své náboženské přesvědčení.

Vzájemné vztahy

Všeobecně se na Rusavě má za to, že vztahy mezi tamními katolíky a evangelíky byly v minulosti velmi

Významným novodobým počinem podporujícím dobré vztahy mezi katolíky a evangelíky jsou ekumenická setkání, která se na Rusavě konají pravidelně jedenkrát ročně již od roku 2008.¹⁹ Za jejich zavedením stojí katolický farář Marek Výleta a evangelický farář Mgr. Leoš Mach, které pojil přátelský vztah. Důležitě zřejmě bylo i to, že se zde oba v dané době ocitli jako noví duchovní a že oba zajišťovali duchovní péči na Rusavě i v Prusinovicích, kde spolu katolíci a evangelíci žijí po staletí a kde také oba duchovní bydleli. Ekumenická setkání tehdy každoročně pořádali nejen na Rusavě, ale i v místě svého bydliště. Z rozhovorů s Rusavjany jsem vyrozuměla, že s odchodem kněze Výlety vnímají ekumenická setkání spíše jako novodobou tradici než jako setkání, které mé členy obou církví sblížovat.

Tato ekumenická setkání na Rusavě představují spíše komorní akci, na kterou sice přichází členové obou církví, jejich počet se však pohybuje okolo 20. Obě církve se v pořádání tohoto setkání střídají, a tak se jeden rok koná na evangelické faře a následující rok v katolickém kostele. Z dotazníkového výzkumu vyplynulo, že ekumenických setkání se pravidelně účastní 25 % oslovených evangelíků, dalších 38 % se jich zúčastnilo alespoň jednou. Z katolíků se těchto setkání pravidelně účastní 47 % z nich, alespoň jedenkrát je navštívilo dalších 12 %. Evangelíci jsou celkově vstřícnější vůči návštěvám katolického kostela, občas tam při různých příležitostech (svatby, pohřby, koncerty apod.) zajde až 88 % dotázaných, naopak z katolíků někdy navštěvuje evangelický kostel pouze 59 %.

Nedaleko Rusavy se nachází významné moravské poutní místo Svatý Hostýn. Než byl postaven a v roce 1779 vysvěcen na Rusavě katolický kostel, byl hostýnský kostel farním kostelem tamních obyvatel.²⁰ Všichni oslovení rusavští katolíci uvedli, že mají k tomu místu pozitivní vztah, z evangelíků vnímá Svatý Hostýn pozitivně 63 %, dalších 25 % neutrálně a zbývající neodpověděli. O velké oblibě daného místa rusavskými katolíky svědčí i fakt, že 19 % z nich navštěvuje Svatý Hostýn alespoň jednou týdně.

Když jsem realizovala rozhovor s narátorkou katolického vyznání, sdělila mi, že Svatý Hostýn považuje za velmi silné promodlené místo a velmi ráda ho navštěvuje. Nemá dokonce problém vydat se sama v noci lesem z Rusavy na Hostýn, jen aby se tam zúčastnila půlnoční mše. Mimoto věří, že lidé žijící v blízkosti tohoto potního místa jsou pod zvláštní ochranou Panny Marie Svatohostýnské.

Na Svatý Hostýn se občasně vydává i 75 % rusavských evangelíků (20 % na toto místo nechodí a 1 respondent neodpověděl), 25 % respondentů evangelického vyznání se zde někdy účastní katolické bohoslužby. Evangelička, se kterou jsem vedla rozhovor, uvedla, že Svatý Hostýn považuje za spjatý s Rusavou („*Já to tady tak beru, že je to naše.*“).

¹⁹ Mach, Leoš (nar. 1969); osobní rozhovor 13. 12. 2022.

²⁰ HODÉČEK, Dalibor: *Rusava do roku 1848*, c. d., s. 26.

Závěr

Přestože je ve svém okolí Rusava stále vnímána jako evangelická obec, je na čase toto vnímání korigovat. Z dat sčítání lidu je zřejmé, že i zde ustupuje náboženství do pozadí a lidé spíše tíhnou k ateismu či víře nevázané na konkrétní náboženství či církve. Pokud se zaměříme na dvě církve, které zde působí – Římskokatolickou a Českobratrskou církev evangelickou – je zřejmé, že katolická se počtem věřících i aktivitou dostala do převahy. Výsledky výzkumu korespondují s tvrzením socioložky Dany Hamplové. Ta upozorňuje na to, že církve, které své učení modernizovaly a liberalizovaly jako např. právě Českobratrská církev evangelická, ztrácí na atraktivitě a počet jejich členů klesá.²¹

Rusavští katolíci i evangelíci, kteří se účastnili mého výzkumu, jsou spíše vyššího věku. Spojuje je, že svou víru přejali od svých rodičů, v dětství přijali křest a během svého života nikdy nekonvertovali. Katolíci sami sebe popisují jako hluboce věřící, evangelíci se vnímají spíše jako vlažně věřící. Zatímco katolíci se schází při bohoslužbách v kostele dvakrát týdně, evangelíci slaví své bohoslužby jednou za dva týdny, a to v mnohem menším počtu než katolíci. Evangelíci i jejich faráři předpokládají, že evangelický sbor na Rusavě v nejbližších letech zanikne.

Během dřívějších staletí byly na Rusavě vztahy mezi katolíky a evangelíky vnímány jako problematické, v současnosti je členové obou církví považují většinou za pozitivní, případně za neutrální. Významnou roli na dobrých vztazích mají každoročně konaná ekumenická setkání.

Literatura

- HAMPLOVÁ, Dana: *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013.
- HARTL, Pavel – HARTLOVÁ, Helena: *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000.
- HODEČEK, Dalibor: Rusava do roku 1848. In: Fišer, Zdeněk (ed.): *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost pro Obec Rusavu, 2011, s. 19–42.
- LAUDÁTOVÁ, Marie – VIDO, Dušan: Současná česká religiozita v generační perspektivě. *Sociální studia* 7, 2010, č. 4, s. 37–61.
- TÁBORSKÝ, František: *Rusava. Život valašské dědiny*. Olomouc: R. Promberger, 1928.

Internetové zdroje

Obyvatelstvo podle náboženské víry a obcí vybraného okresu. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vyhledavani&katalog=all&vyhltext=rusavr> (cit. 5. 6. 2023).

21 HAMPLOVÁ, Dana: *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013, s. 137.

Narátoři

Biernát, Josef (nar. 1989); osobní rozhovor 2. 12. 2022. Katolický kaplan na Rusavě.

Mach, Leoš (nar. 1969); osobní rozhovor 13. 12. 2022. Evangelický farář na Rusavě.

Narátorka A (nar. 1971); osobní rozhovor 4. 1. 2023. Evangelička z Rusavy.

Narátorka B (nar. 1980); osobní rozhovor 4. 1. 2023. Katolička z Rusavy.

Výleta, Marek (nar. 1964); osobní rozhovor 17. 2. 2023. Bývalý katolický farář na Rusavě.

Posvícení ve Výrovicích na Znojemsku. K současnému stavu obyčejové tradice na jihomoravské vesnici

Kermesse in Výrovice (District of Znojmo). The Current Condition of a Customary Tradition in the South-Moravian Village

Mgr. Jiří Mačuda, Ph.D.

Jihomoravské muzeum ve Znojmě, Přemyslovců 129/8, 669 02 Znojmo, CZECH REPUBLIC
macuda@muzeumznojmo.cz

ORCID: 0009-0009-5796-3717

Abstract

Výrovice, a small village near the city of Znojmo (South Moravia), is almost unknown in ethnological literature. The whole treatise is based solely on recent field research. The local kermesse, long overlooked, is much more interesting than it seems. For example, the institution of a master of ceremonies, called a *družba*/best man, and the custom of introducing under the maypole have been safeguarded here. Despite that the kermesse began to decline shortly after the year 1990, and it was married men joined by local children who had to rescue the custom on several occasions. These efforts led to an idea of restoring the disappeared folk costume of Výrovice, which was successfully found and its modern stylised version was created. In 2018, the first set of folk costumes was made for a couple, one year later other three ensembles were made. The efforts of the local people did not fall on deaf ears, and the disappearance of the Výrovice kermesse was staved off.

Key words

Kermesse – maypole – introduction – kermesse dishes – folk costume – Výrovice (District of Znojmo)

Úvodem

Výrovice (německy *Weirowitz*) leží severovýchodně od Znojma v údolí řeky Jevišovky prodírající se mezi četnými romanticky vyhlížejícími skalními útvary, které se vryjí do paměti každého, kdo tuto malou vesnici s pouhými 178 obyvateli navštíví. Výrovice spadají pod farnost Mikulovice. Nenajdeme zde ani kostel, a dokonce ani samostatný hřbitov. Na návsi jen stojí nově opravená kaplička

Panny Marie Lurdské, která je v horní části spojená se zvoničkou. Ta byla vystavena někdy počátkem 19. století.¹

Posvícení

Na úvod musíme zmínit, že se o výrovickém posvícení nepíše v žádných dostupných archivních pramenech ani v odborné literatuře. Můžeme se tedy opřít pouze o recentní terénní výzkumy z let 2022 a 2023 založené jak na zúčastněném pozorování, tak na výpovědích pamětníků a dobovém fotografickém materiálu.

Výrovické posvícení se tradičně koná druhou neděli v říjnu. Proč, to však dnes v obci nikdo netuší. „*Snad je to spojeno se svatou Terezií,*“ uvažují někteří místní pamětníci. Samozřejmě, vše se ve skutečnosti odvíjí od roku 1787, kdy vešlo v platnost nařízení císaře Josefa II. slavit v celé monarchii jednotné posvícení o třetí říjnové neděli v trvání dvou dnů, a to při příležitosti svátku svatého Havla (16. října).² Nařízení však nebyla nikdy příliš respektována, a nakonec zanikla zcela. Obce si často říjnová posvícení podržela, posunula si je však na takovou neděli, která jim vyhovovala, zejména proto, aby bylo možné sehnat muzikanty a navštívit rovněž sousedy z okolních vesnic.³ Posvícení se ve Výrovicích drželo vždy tři dny od neděle do úterý, ostatně jako všude kolem. Postupně se však zkracovalo a od 60. let 20. století probíhalo jen v sobotu a v neděli, konečně jako dodnes.

Májku přivezli chasníci z lesa v sobotu ráno a odpoledne ji hned vztyčovali. Máj, v místním nářečí „mája“, stávala původně ve dvoře hospody u Šimečků, dříve u Kuřitků, kde býval taneční prostor, ve zdejším nářečí „plac“. Ještě před druhou světovou válkou ale ve Výrovicích stávaly hospody dvě. „*Chodilo se tu na dvě strany, každý do své oblíbené hospody. Posvícení však bývalo jen v jedné hospodě, chasa se nedělila na skupiny jako v Únanově, kde se znesvářili Sokoli a Orlí. Tu druhou hospodu měl Karel Vlček, říkalo se jí U Frónáka. Fróny byla hostinského německá manželka z Výrovského mlýna. V obou hospodách bývaly kuželny. Tak to tu bylo za první republiky,*“ osvětloval danou situaci jeden z oslovených pamětníků. Samotná máj, odkorněný smrkový kmen se zeleným vrškem připojeným železnými pláty, byla ozdobená barevnými fábory z krepového papíru. Až do rána ji zástupci chasy svědomitě hlídali: „*Hlídala se, ale nikdy ji snad ani neukradli. To se nikomu nechtělo. Když už do takové vzdálené vesničky přišli, radši se s našimi chlapci napili a s děvčaty zatancovali,*“ uvedl s patřičnou chloubov jeden z oslovených pamětníků.

1 PEŘINKA, František Václav: *Znojemský okres. Vlastivěda Moravská II.* Brno: Musejní spolek, 1904, s. 529–530; Moravský zemský archiv Brno (dále MZA), inv. č. 42, sign. K-1 113, s. 5 a 8.

2 ev [VEČERKOVÁ, Eva]: Posvícení, hody, posvícenské hody. In: *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska.* 3 svazek. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 781.

3 MAČUDA, Jiří: *Od Hromnic až do Tří králů. Zvyky a tradice obcí na Znojemsku.* Břeclav: Malovaný kraj, 2015.

Obr. 1. Společná fotografie zavádějících dívek a mláďenců z výrovického posvícení kolem roku 1930. Soukromý majetek.

Je otázkou, jak výrovická máj vypadala například před dvěma stoletími. V okolí Znojma až po Hnanice byla totiž krajina téměř bez dřevinné vegetace více jak 800 let, a to až do konce 19. století.⁴ Nynější zarůstání koreluje s ukončením pastvy. Lesy byly jen výmladkové, těžilo se v nich dřevo, když kmínky měly průměr kolem deseti centimetrů, tedy polínka jen tak do kamen. Z pařezů se „les“ obnovoval, a proto se mu říkalo „výmladkový“ nebo také „pařezina“, případně „nízký les“. S ukončením pastvy krajina začala zarůstat a zalesňovalo se. Podle botaniků jsou smrky na Znojemsku původní snad jen v okolí Ledových slují u Vranova nad Dyjí.⁵ V dané souvislosti musíme tedy souhlasit s tvrzením Martina Šimši, který v tanci pod zeleným stromem v různých obdobích roku logicky tuší rezidua dřívějších májových obřadů.⁶

V čele výrovické chasy stojí stárek a stárková, ostatní zavádějící jsou označovány jako družičky a mláďenci. Stárek a stárková se od zbytku chasy svými atributy neliší. Zatímco dívky měly ještě před druhou světovou válkou na hlavě posazený

4 VRŠKA, Tomáš: Historický vývoj lesů na území NP Podyjí a v bližším okolí do roku 1948. *Thayensia* 1, 1998, s. 101-124.

5 NĚMEC, Radomír: *Rozšíření cévnatých rostlin národních parků Podyjí a Thayatal*. Znojmo: Správa Národního parku Podyjí, 2021, s. 129.

6 ŠIMŠA, Martin: Tanec pod zeleným stromem. In: Tarcalová, Ludmila (ed.): *Zeleň v lidových obyčejích*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2003, s. 199-231.

prostý věneček z bílých umělých kvítků, mládencům jejich partnerky ozdobily saka zelenou větvičkou rozmarýnu převázanou delší pentlí, většinou bílé barvy. Zdá se, že mládenci původně mívali rozmarýnem a stuhami ozdobené klobouky jako v okolních obcích. Když se ale klobouky z módy vytratily, rozmarýn se přemístil na klopou mládencova saka. Po druhé světové válce si dívky do vlasů zapletly již jen jednu bílou umělou růžičku. Tento obyčej se udržel až do přelomu 80. a 90. let 20. století. Na upřesněnou, nejstarší známá fotografie výrovického posvícení pochází až kolem roku 1930 a právě ona nám posloužila k tomu, abychom předválečné atributy místní chasy dokázali alespoň zevrubně popsat.

Ve Výrovicích se navíc dodnes udržela zajímavá tradice spojená s funkcí tzv. družby, v nedalekých Kuchařovicích známého i jako tlampač. Družba, v místním dialektu „drožba“, obyčejně starší pán ve svátečním obleku, ceremoniář, řečník a pravá ruka stárka, nosí v ruce opentlenou láhev s vínem. Tento neměnný odznak poukazuje na jeho výjimečné postavení, které mu během posvícení náleží. Družba musí být výřečný a pohotový. Za to si jej spoluobčané vždy považují. K dlouholetým výrovickým hodnostářům patřil Jan Votava nebo František Lustig. Pamětníci vzpomínají: *„Když jednou k Lustigovi přišli mládenci s žádostí, aby jim o posvícení dělal družbu, bez zaváhání odpověděl – ‘Až mně přinesete ten vál, co ste hodile do vode, tak vám toho drožbu dělat třeba budu, jináč s tím nepočítáte.’ A vál byl za chvíli u něho doma.“* Nejdůležitějším úkolem družby je sestavit veršovaný satirický proslov shrnující vše dobré i špatné, co se od minulého posvícení v obci událo.

Původně mívali družbu o posvícení v jedenácti obcích širšího Jevišovicka. Vratislav Bělík uvádí lokality Hluboké Mašůvky, Kuchařovice, Plaveč, Rudlice, Tvořihráz a Únanov.⁷ Miroslava Ludvíková k těmto obcím zařadila na základě svých terénních výzkumů zaměřených na tradiční stravu na Znojemsku ještě Vevčice.⁸ Během našich terénních výzkumů jsme instituci družby doložili rovněž v Bojanovicích, Němčičkách, Plenkovicích a Výrovicích. Dnes družbu o posvícení potkáme pouze ve dvou lokalitách, a to v Hlubokých Mašůvkách, a právě ve Výrovicích.

Když se posvícení blížilo, nastal po celé vesnici „tuml“. Pamětníci se rozvykládali: *„Takové posvícení bylo v minulosti lepší než Akce Z. Každý si před svým domem poklidil, líčilo se, obnovily podrovnávky. Stejně jako o Velikonocích. Na posvícenský oběd u nás byla hovězí polévka, do které se přidávaly někdy drůbky z husy. Na první chod musel být ale žemličkový křen zadělaný žlutkem, vařené hovězí a chleba. Potom se už podávala pečená husa nebo vepřová pečínka se*

7 BĚLÍK, Vratislav: *Horácká chasa. Zvykoslovné obrázky a podání z Třebíčska, Náměšťska, Mor. Krumlovka, Mor. Budějovicka a Znojemska*. 3. část. Třebíč: Osvětový dům B. Václavka, 1967, s. 10.

8 Archiv Ethnografického ústavu MZM Brno, fond Miroslava Ludvíková, karton č. 15, inv. č. 518, Výzkum lidové stravy na severním Znojemsku (nefoliováno).

zelím a knedlíky. Na třetí chod, ten byl až k večeři, byly řízky a bramborový salát. Muselo toho být hodně. V každém domě čekali hosty a chasa si navíc rozebrala k obědu a večeři muzikanty, co tu hráli. Tak ve čtvrtek nebo v pátek se napekly kulaté koláče, třeba i z pěti kilogramů mouky, takové menší.⁹ Pak buchty, které se chladily na žitné slámě, kam se vyklopily z plechu. Plech byl totiž hned zase potřeba. No a kuglufy,¹⁰ ty musely být. Dřív se všechno peklo doma v peci. To měl pekárěň ještě téměř každý dům. Vedle toho se napeklo i malý cukroví a třeba taky rolády. Za stara se dělávalo často skořicový cukroví. To byla taková suchá kolečka, skořice se přidala do těsta. Cukroví se napeklo asi deset dnů před posvícením. Když už pece mizely, peklo se v pekárně u Bláhů. Chleba se taky zedělal doma a v ošatce přinesl do pekárny k upečení. To ale nejen o posvícení."

Hlavním dnem posvícení byla pochopitelně neděle. Mše svatá sloužená mikulovickým farářem u kaple bývala až do roku 1963 ráno v neděli, tak kolem osmé nebo deváté. Poté se přesunula až na desátou hodinu. Na Jevišovicku, Hrotovicku a Moravskokrumlovsku bývalo zvykem zajít za starostou pro „kázání“, vlastně žádat o povolení uspořádat posvícení, respektive hody, jak se největšímu svátku roku říkalo a dodnes říká v obcích blíže Moravskému Krumlovu. Většinou se na úřad zašlo s předstihem, v některých lokalitách však bývalo tak trochu nelogickým zvykem navštívit starostu doma až po nedělní mši. Pro kázání se ovšem ve Výrovicích přinejmenším po roce 1950 už nechodilo. Podle pamětníků brali posvícení všichni za samozřejmost.

Ještě před samotným zaváděním pod májí se však každým rokem konala obchůzka obcí spojená se zvaním na večerní muziku. V minulosti ji někdy doprovázely také „vylomeniny“. „Tak jednou chasnici odbrzdili vůz a spustili ho do potoka. Byla to vostuda. Museli ho přivést zpátky a omluvit se, takže šli vlastně do jednoho čísla dvakrát. Takové vylomeniny se stávaly každý rok jinde a někdy i na vícero místech. Podobně jako o prvomájové noci,“ vzpomínali oslovení pamětníci.

Po obchůzce se mládenci s muzikanty rozešli na oběd. Když se najedli, sešli se ve smluvenou dobu v hospodě, aby se vydali ke stárkové, kde se mezitím shromáždily všechny družičky. Jakmile se po malém občerstvení u stárkové dvojice spárovaly, vydaly se směrem pod máji. Celý průvod vedl družba, až za ním následoval stárek se svou partnerkou. Když dorazili, všechny páry obešly pochodem taneční prostor a postavily se do kruhu kolem máje. Pro upřesnění, taneční prostor byl náležitě vyznačen menšími březovými májkami ozdobenými pestrobarevnými fáborky.

9 Pro zajímavost uvádíme recept Terezie Šimečkové (1904–1992) na výrovické posvícenské koláče z první Československé republiky: 5 kg výběrové mouky, 1 kg cukru krystal, ¼ kg cukru na kvasnice, 1 ½ kg másla, 18–20 žloutků, 3 l mléka, 35 dkg kvasnic, 2 vanilky. Podle její vnučky takových koláčů doma o posvícení měli vždy plný prádelní koš.

10 „Kugluf“, z německého *Gugelhupf* = bábovka.

Obr. 2. Zavádějící páry seřazené při ranní mši o posvěcení ve Výrovicích roku 2019. Soukromý majetek H. Vyšinské.

Čestné místo pod májí zaujal družba se svou lahví vína, dříve i s nezbytným kloboukem na hlavě a začal řečnit. Proslov trval dle schopností družby třeba i půlhodinu v kuse. Jeho řeč přerušovaly pouze občasně přípitky z láhve přítomným i sobě samému doprovázené hlasitým „Vivat!“. Dvorkem hospody se rozléhal veselý smích. Na širším Jevišovicku byl totiž družbův proslov jakýmsi nepsaným zlatým hřebem celého dne, dokonce platil za víc než samotné zavádění. Když družba domluvil, měl právo prvního tance se stárkovou. Teprve nato přišlo na řadu obřadní zavádění chasy. První tanec patřil páru nejstaršímu, tedy stárkovi a stárkové. Následně se do kola postupně zavedly další páry seřazené za sebou podle věku, přičemž mládence vyváděl do kola stárek, družičky stárková. Zavádět přespolní chasu ve Výrovicích zvykem nebývalo, přesněji řečeno o něm nic nevíme.

Po zavádění následovala volná zábava. Když si všichni dosyta zatančili, šlo se k večeři. Po krátkém odpočinku se ale celá obec vrátila zpět pod májí. Během taneční zábavy se všichni bavili až hluboko do noci. Dokonce i stařenky se svorně sesedly kolem tanečního prostoru na tzv. „soudní stolicí“, předem připravených lavičkách, aby propraly nejen mladé, ale i všechny přítomné kolem sebe. Není divu, že je s předstihem káral již družba v odpoledním proslovu.

Proslov družby Josefa Grosse

(5. října 1997)

*Milé družičky, mládenci, domácí i hosté,
scházíme se letos, nejméně již posté,
proto Vás vítám pod tímto zeleným stromem znovu
a nikdo neodcházejte domů.*

*Posvícení je pro mladé, tak pro staré,
mladí se baví, starší jen s radostí přihlížejí
avšak ať to ti mladí i starší nepřehánějí!*

*Zdravím Vás pod tímto zeleným stromem,
který stojí dosud nezlomen.
Však ho naši mládenci celou noc hlídali
a na rozdíl od jiných uhlídali!*

*Pozdravit nejdříve chtěl bych naši kapelu,
která bude hrát nám po celou nedělu.*

*Žádám pány muzikanty,
aby za jedno s tanečnický byli
a nás ostatní řádně pobavili.
Račte také na mě pozor dáti,
až já budu na zdraví připíjetí!*

*Na zdraví našeho stárka a stárkové,
všech mládenců i družiček,
aby veselí byli a slušně se pobavili!*

VIVAT!

*Na zdraví našeho starosty a jeho zástupců,
aby s námi vždy za jedno byli,
a když bude třeba i ruku k dílu přiložili!*

VIVAT!

*Na zdraví našich hasičů,
kteří mají u mladých stále dostatek zastánců.
Co v jejich práci musíme letos ocenit nejvíce,
je opravení požární zbrojnice.*

A co letos potěšilo nejvíce?

Již sto let trvající tradice.

Kdo s námi na oslavě byl, určitě se nenudil!

VIVAT!

*Na zdraví našeho šenkýře,
aby nás nešidil na míře!*

VIVAT!

*Na zdraví našich rybářů,
aby vždy plné sítě měli,
s prázdnou se nikdy nevraceli!*

VIVAT!

*Na zdraví našich myslivců,
aby rovné broky měli
a na čekané škodnou neminuli!*

VIVAT!

*Na zdraví našich dědečků a babiček,
aby příkladem nám byli
a na stará kolena se ještě pobavili!*

VIVAT!

*Na zdraví naší obce,
ať si říká, kdo chce, co chce.*

*Kaplička se opravila,
vesnici tak zvelebila!*

VIVAT!

*Na zdraví naší mládeže,
která do práce chuť ještě má.*

*Ať Vám tanec, zpěv a vínko, dnes náladičku dodá,
ať jste zdraví, veselí a až do rána čilí!*

VIVAT!

*Nebudu už více natahovat svoje povídání,
které má za rok své pokračování,
aby došlo na to hlavní – tancování!*

*Nakonec na zdraví všech přítomných hostů,
kteří naše tradiční posvícení navštívili,
snad se i trochu pobavili*

*a rádi bychom byli,
kdyby se opět za rok,
mezi námi objevili!*

VIVAT!

V pondělí se ve Výrovicích padesátých let 20. století již jen tancovalo. Z okolních obcí však víme, že se zavádění opakovalo, byť v méně slavnostní formě. Pravděpodobně tomu nebyvalo jinak ani zde. Je však nutné zmínit, že zavádějící

Obr. 3. Při zavádění o posvícení ve Výrovicích roku 2019. Soukromý majetek H. Vyšinské.

děvčata musela mít každý den jiné šaty, v neděli bezpodmínečně nové a nejkrásnější. Kroje ve Výrovicích zanikly krátce po roce 1850. Poté již družičky s mládenci zaváděli pouze v šatech, které diktovala tehdejší móda. Kroj se ve Výrovicích poněkud překvapivě podobal spíše tomu od Mikulovic, Horních Dunajovic, Křepic či Běhařovic než přechodné variantě z Jevišovicka, o čemž se ve svých zápiscích zmínil první ředitel znojemského muzea Anton Urbka.¹¹

Posledním dnem posvícení bylo úterý, které se svým programem od neděle lišilo v prvé řadě tím, že odpadla obchůzka po obci. Odpoledne se však zavádělo nanovo a ve stejném pořádku. Hlavní slovo měl ovšem pár nejmladší. „*To si svou chvíli na slunci užil mládek se svou holkou. Těm bylo asi tak patnáct a nedávno byli přijatí do chasy. Kráčeli v čele průvodu a pak jim patřil i první tanec,*“ upřesňovali pamětníci.

Zachycené máme i pozůstatky zavádění ženáčům, které bývalo součástí

¹¹ VRBKA, Anton: Die Tracht in Znaimer Bezirke und weiter herum. *Südmäherland*, 10. 9. 1937, příloha Znaimer Wochenblatt z 11. 9. 1937, nestr.

Obr. 4. Celkový pohled na taneční „plac“ s májí před zaváděním ve Výrovicích. Foto J. Mačuda, 2023.

posvícenského úterka snad ve všech obcích z širšího Jevišovicka. Ještě v šedesátých letech minulého století chodila po úterním zavádění všechna děvčata do „šenku pro ženáče vo tanec“. Podle pamětníků však tou dobou už peníze od pantátů chasa nevybírala, jen děvče dostalo od svého staršího tanečníka nějakého toho „panáka sladkého likéru“ jako pozornost. Poslední den posvícení se ve Výrovicích k obědu tradičně připravovala tzv. zajícová omáčka. „Byla jako svičková, ale nadivoko s tymiánem, cibulkou, zeleninou a bobkovým listem,“ vysvětlovaly přítomné pamětnice.

Dnes se posvícení slaví na upraveném prostranství pod májí na návsi a večer v místním hostinci. Pro místní jde doposud o velkou událost, kterou nezastínily dokonce ani nově zavedené „Ovčácké slavnosti“. Posvícenská tradice však neměla vždy „na růžích ustláno“. Po roce 1990 začala výrovická posvícení postupně upadat, až téměř zanikla. „Chyběla mládež. Některé ročníky byly slabé a většina z nich ani o zavádění nestála. Nebylo to tenkrát v módě,“ objasňovali dočasný úpadek tradice místní obyvatelé. Dvakrát tedy museli hody zachraňovat ženáči,

Obr. 5. Stárkovský pár o posvícení ve Výrovicích.
Foto J. Mačuda, 2023.

a to ve dvou letech po sobě, roku 1996 a 1997. I přesto jich však bylo při zavádění pod májí plno.

Brzy nato se zavádění pod májí chopili i místní školáčky. „*Díky iniciativě dlouholetého pana starosty Pavla Vlčka a také paní Jany Vlčkové z dechové hudby Amatéři došlo k obnovení zavádění malými dětmi, školáky i předškoláky. A po nich následovali opět mladí. Tak se tu posvícení vlastně znovuzrodilo,*“ upřesnil dění v obci Emanuel Vlček, otec současného starosty. Novodobou tradicí se přitom stalo také žehnění úrody. „*Libilo se nám, jak je o vino-braní vyzdobený chrám svatého Mikuláše ve Znojmě. A tak jsme u nás spojili děkování za úrodu s říjnovým posvícením,*“ vysvětlovaly místní ženy. A nutno přiznat, že od té doby májí Výrovice jednu

z nejkrásnějších podzimních dekorací návsi v celém okrese.

Netrvalo dlouho a pan starosta se svými pomocníky začali uvažovat o obnovení výrovického kroje. Tehdy se obrátili na mě. Zatímco autor, etnograf Jihomoravského muzea ve Znojmě, dohledával informace a pokusil se o obrazovou rekonstrukci toho, co se ve Výrovicích v polovině 19. století nosilo, samotného šití se chopila zkušená brněnská krejčovka Hana Vyšínská. Roku 2018 stárek se stárkovou zaváděli poprvé v nově obnoveném kroji. O rok později se k nim připojily další čtyři krojované páry. „*Pro tak malou obec to stačí, alespoň v současné době. I tak místním družičkám nebo mládencům někdy vypomáhají jejich milí z okolních obcí,*“ vysvětloval tehdy pan starosta.

Poslední posvícení proběhlo ve Výrovicích 7. a 8. října 2023. V sobotu po obědě, přibližně kolem půl druhé, se postavila máj, kterou dnes najdeme na vydlážděném tanečním prostoru před krčmou U Výra umístěnou v jedné budově spolu s obecním úřadem. Máj byla přibližně patnáct metrů vysoká. Její smrkový vršek zdobily převážně bílé a modré krepové fáborky, na vršku vlála obecní vlajka, která je rovněž v bílé a modré barvě. Pod májí se nacházel ještě jeden zavěšený věnec, který původně máje z Jevišovicka nezdobil. Posvícenská taneční zábava

se ze zřejmých důvodů přesunula z neděle rovněž na sobotní večer. V minulém roce tu hrála k tanci a poslechu skupina Fanny Music.

Ústředním dnem výrovického posvícení, které společnými silami pořádá Sdružení dobrovolných hasičů a obec Výrovice, však i nadále zůstává neděle. Přestože jsme se posvícenské neděle ve Výrovicích zúčastnili, popis pořadu celého posvícení necháme zčásti na Ivaně Vlčkové z obecního úřadu, která byla „u všeho“ už od časného rána: *„Součástí posvícení je ranní mše v 9:30 u kapličky spojená s žehnáním úrody za účasti krojované chasy a dětí a položení květin u pomníku padlých, který stojí rovněž na návsi, kousíček od kapličky. Dále následuje obchůzka vesnice muzikanty s chasou a zvaní na odpolední zavádění pod májou, které začíná přibližně v 15.30. Zavádějící páry i vystupující děti se bezprostředně po obchůzce seřadí za budovou obecního úřadu a odtud zamíří rovnou na plac před místní hospodou. Na prostor vymezený k tanci vstupují k tomu vytvořenou bránou. Chasa se v párech seřadí po pravé straně placu, vedle nich stojí družba, letos opět náš starosta Pavel Vlček. Jeho proslov doprovázený výkřiky Vivat a hraným tušem, o který se postará kapela, místní i přespolní se smíchem a potleskem napjatě poslouchají. A je nutno dodat, že se lidé na tak malý plac ani nevejdou, však jsou Výrovice plné posvícenských příbuzných a přátel zdejší omladiny. Musí tedy stát všude kolem, aby viděli a hlavně slyšeli. Následuje vystoupení dětí školního věku. V loňském roce zavádělo sedm dětských párů, letos jich bylo jen pět. Loni zatančili Moravskou besedu, letos to bylo pásmo složené z lidových zvyků, které s nimi nacvičila paní Jana Vlčková. Ta jim také ušila stylizovaný stejnokroj. Po dětech zavádí chasa. Sešlo se jedenáct párů, z nichž byla polovina ve výrovickém kroji. To byl úspěch. Zavádělo ještě o jeden pár více než loni, přestože pořád poprchávalo.“*

Doplníme, že páry nejprve obešly kolem májky, zazpívaly si několik písní původem ze Slovácka a daly se do tance. Sólo prvního páru pro tentokrát odpadlo. Přímo z tance zavádějící plynule přešli do tanečního vystoupení. Nicméně mladí, část v krojích, část v soudobém oděvu, vypadali naprosto přirozeně, přestože již druhý den slavili, k čemuž pochopitelně přísluší také přípitky různými alkoholickými nápoji. Když zavádění skončilo a všichni z chasy vypochoovali za potlesku v párech z tanečního prostoru, přišlo na řadu vybírání dobrovolného vstupného mezi dva talíře, a to přímo pod májí, přičemž zvolení muži obešli všechny přihlížející.

Na závěr

Výrovické posvícení tedy překonalo svou velkou krizi díky urputné snaze několika místních nadšenců. V tomto případě se vyplatily i nově ušité kroje, které mládež k zavádění opět přitáhly, ostatně podobně jako v nepříliš vzdálených Hlubokých Mašůvkách. Uvidíme, jestli se tradici podaří postupně rozvíjet dál.

Vzhledem k tomu, že zájem zavádět neustále narůstá a účastní se ho pravidelně nejen místní, ale i dívky a mládenci z okolních vesnic, chasa i zástupci obce jsou rozhodnutí pořídit na posvícení příštího roku další tři páry krojů navíc. Nezbytvá nám tedy nic jiného než „držet této malé obci palce“, aby nadšení místních obyvatel neuvadalo, a naopak jen nabíralo na síle.

Prameny

- Terénní výzkumy Jiřího Mačudy (Jihomoravské muzeum ve Znojmě) z 25. 3. 2022, 5. 5. 2022 a 8. 10. 2023. Respondenti: Ludmila Stehlíková, Svatava Šťavíková, Ivana Vlčková, Marie Vlčková, Josef Gross, Emanuel Vlček, Pavel Vlček.
- Moravský zemský archiv Brno – Státní okresní archiv Znojmo, fond Archiv obce Výrovce (Výr/I): Inv. č. 42, sign. K-I 113. Kronika obce Výrovce 1923–1945 (1975); Inv. č. 35, kniha č. 30. Kniha zápisů ze schůzí obecní rady a zastupitelstva 1902–1927; Inv. č. 36, kniha č. 31. Kniha obecních příjmů a vydání 1868–1883.
- Etografický ústav Moravského zemského muzea Brno, fond Miroslava Ludvíková, karta č. 15, inv. č. 518, Výzkum lidové stravy na severním Znojmsku (nefoliováno).

Literatura

- BĚLÍK, Vratislav: *Horácká chasa. Zvykoslovné obrázky a podání z Třebíčska, Náměštska, Mor. Krumlovska, Mor. Budějovicka a Znojemska. 3. část. Třebíč: Osvětový dům B. Václavka, 1967.*
- MAČUDA, Jiří: *Od Hromnic až do Tří králů. Zvyky a tradice obcí na Znojmsku. Břeclav: Malovaný kraj, 2015.*
- NĚMEC, Radomír: *Rozšíření cévnatých rostlin národních parků Podyjí a Thayatal. Znojmo: Správa Národního parku Podyjí, 2021.*
- PEŘINKA, František Václav: *Znojmský okres. Vlastivěda Moravská II. Brno: Musejní spolek, 1904.*
- ŠIMŠA, Martin: Tanec pod zeleným stromem. In: Tarcalová, Ludmila (ed.): *Zeleň v lidových obyčejích. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2003, s. 199–231.*
- [VEČERKOVÁ, Eva] ev: Posvícení, hody, posvícenské hody. In: *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 3. svazek. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 780–783.*
- VRBKA, Anton: Die Tracht in Znaimer Bezirke und weiter herum. *Südmäherland*, 3. a 10. 9. 1937, příloha Znaimer Wochenblatt ze 4. a 11. 9. 1937, nestr.
- VRŠKA, Tomáš: Historický vývoj lesů na území NP Podyjí a v bližším okolí do roku 1948. *Thayensia* 1, 1998, s. 101–124.

Znovuobjevený velikonoční zvyk z Lužné na Vsetínsku

A Rediscovered Easter Custom from Lužná in the Vsetín Area

PhDr. Jana Poláková, Ph.D.

Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Koblížná 1, 602 00 Brno,
CZECH REPUBLIC

jpolakova@mzm.cz

ORCID: 0009-0000-1980-7267

Abstract

The material report deals with a specific door-to-door procession, called a *dudlačka*, which takes place in the village of Lužná in the Vsetín area in the evening and night hours on Easter Sunday. It can be concluded from reports published in the professional literature that the custom disappeared already in the 1940s. However, the field research conducted in 2018 and 2023 confirmed its continuity and high viability. The treatise presents a basic description of the custom in the past and present and its transformations, using various sources (archives, literature, field research).

Key words

Wallachia – Lužná (District of Vsetín) – Easter – door-to-door procession – custom called a *dudlačka*

V několika obcích na Vsetínsku probíhala v minulosti o Velikonoční neděli noční obchůzka zvaná dudlání, dudlačka, drlání, dříve také cigánská či po cigánské. Záznamy o tomto obyčejí sahají do poloviny minulého století a jsou spojené s obcemi Lužná, Valašská Polanka a Leskovec, přičemž náš příspěvek se soustředí na první jmenovanou. „*Není tá dudlačka všade. [...] ani hore v Lidečku, myslím, to není. [...] V Lužné je to zakořeně. Roky.*“¹ Starší doklady se prozatím nepodařily dohledat v archivních pramenech, kronikách ani literatuře. Při pokusech o určení stáří tradice se tak můžeme spoléhat v podstatě pouze na paměť jednotlivců, která sahá do období o dvě generace níž: „*No, můj tata chodil určitě, on byl dvacátý prvý ročník, takže já si myslím, že to moselo byt' velice*

1 LM (nar. 1938), Lužná, 21. 8. 2023.

*dávno.*² Většina respondentů na přímou otázku, odkdy se udržuje dudlačka, odpověděla, že od nepaměti nebo odjakživa. V dnešní době se v největším měřítku udržuje v Lužné. „Z vedlejší obce se tady potkávají a strašně se těší na naši lužnickou dudlačku, ale pokud by chtěli zavést jinde, tak se to nechytlo [...] ještě Valašská Polanka, [...] tak ta to taky mívala, ale tam to vymizelo, jestli to někdo zavádí, tak v úzkém kruhu.“³

První a zároveň nejobsáhlejší zmínku o tomto velikonočním obyčeji v odborné literatuře nacházíme u Antonína Václavíka. Publikace z roku 1959 informuje, že „zvyk se udržoval v okolí Vsetína, v Lužné, Leskovci, Valašské Polance ještě v r. 1941.“⁴ Z formulace věty lze nabýt dojmu, že tento zvyk se do doby vydání knihy nezachoval. Snad proto se o něm všechny zprávy z následujících let již poměrně jednoznačně vyjadřují jako o zvyku zaniklém ve 40. letech 20. století.⁵ K podobným závěrům mohl dojít také čtenář článku z roku 1943 postaveného na vzpomínkách přímé pamětnice a tedy psaný v minulém čase.⁶ Antonín Václavík vycházel patrně ze svého velkého dotazníkového výzkumu pořádaného v průběhu druhé světové války.⁷ Mohli bychom se domnívat, že v době stanného práva a zákazů vycházení zvyk na nějakou dobu ustal a o jeho eventuální obnovu se již nikdo v následujících desetiletích nezajímal. Mezi obyvateli obce je povědomí, zda zvyk za války probíhal, spíše na úrovni odhadu: „Mívali aji schované zábavy negde v poli, to myslím, že aji tá dudlačka byla, Velikonoce byly, šmigrušt byl, já si myslím, že to nebylo nějak omezené.“⁸

Nejstarší generace respondentů používala relativně vyrovnaně pro občůzku oba typy názvů zároveň. Všichni si byli vědomi, že se občůzka nazývala v minulosti „chodění po cigánské“ nebo „cigánská“. Původ tohoto pojmenování spojovali s občasným průjezdem romských kočovných skupin obcí, které chodily po domech žebrot. Občůzka měla jejich konání napodobovat nejen po stránce vyžadování základních potravin, ale také vzhledem koledníků, způsobem mluvy, chováním a děkovnými prosperitními proslovky. V obci se pohybovalo několik skupin najednou. V čele skupiny „vystupoval ‚vajda‘ (náčelník cikánů), ‚tatulka

2 AF (nar. 1956), Lužná, 22. 8. 2023.

3 Radka Karásková (nar. 1976), Lužná, 21. 8. 2023.

4 VÁCLAVÍK, Antonín: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959, s. 220.

5 Viz TOMEŠ, Josef: *Masopustní jarní a letní obyčeje na moravském Valašsku*. Strážnice: Ústav lidového umění, 1972, s. 79; TICHÁ, Jana: *Výroční a obyčejová obřadní kultura na Valašsku. Její geneze a identifikace na počátku třetího tisíciletí (na příkladech z Rožnovska, Valašskomeziříčska a Vsetínska)*. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2022, s. 146.

6 Viz CHUDĚJOVÁ, Růžena: Velikonoční zvyk – dudlání (Chodit' po cigánské.). *Naše Valašsko*, 1943, s. 140–141.

7 V dochovaném materiálu zmíněné dotazníkové akce podklady k obci Lužná na Vsetínsku nejsou, viz Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. 151, karton 25.

8 AF (nar. 1956), Lužná, 22. 8. 2023.

Danihél'.⁹ Masky a převleky kopírovaly stereotypní představy o vzhledu a způsobu chování Romů: „oblékli se do cárů, načernili tváře, zamotali hlavy do šátků i malé cikáně z hader ‚pěstoval‘ pod vlnákem chlapec za cikánku přestrojený.“¹⁰ Před domem nebo u oken žádali po jeho obyvatelích koledu, tloukli holemi do plotů, mumlali či napodobovali pláč dítěte, dokud hospodyně nevyšla a nedala jim pár vajec, kousek špeku, slaniny nebo klobásy, případně nějaké peníze. Za dary se jí dostalo poděkování v podobě přání dobré úrody, zdravého a početného dobytka, dobrých partnerů dospívajícím dětem či hojnost potravin. „Rota slibovala při tom hospodáři také sto mázečků slivovice, hospodyni dobré koření na vaření pro muže, aby ‚nezanášal‘ a nevysedával po hospodách.“¹¹ Jestliže nebyli koledníci s odměnou spokojeni, zahrnuli do závěru přání nezdaru či posměch. V obou pramenech ze 40. let 20. století se uvádí, že obchůzka se konala po celé obci a všech obydlích. Skupiny se po ní mohly sejít v chalupě, kde bylo více děvčat. Společně snědli z vykoledovaných vajíček připravenou „škvařenici“, popili a zpívali si.

V podstatě stejný průběh můžeme zaznamenat u dnešní podoby obchůzky, pro niž se užívá nejčastěji označení „dudlačka“ a „chodit dudlat“. Název odvozuje její účastníci od tlumeného a huhlavého způsobu mluvy. Většina koledníků je maskována ve stejném duchu jako jejich předchůdci, objevují se však i jiné typy masek podobné masopustním nebo plesovým. Základním požadavkem je znemožnit identifikaci nositele. Členové skupin se proměňují v závislosti na svých možnostech a domluvě. Každoročně stejné složení související např. s příbuzenskou vazbou je výjimečné. Funkce jednotlivců spojené s určitým typem masky a chování se do současnosti neudržela. Úvodní provolání se sjednotilo na opakování věty „paní mámo, dajte nám vajíčka“ tlumeným, zastřeným hlasem s výrazným akcentem na první slabiku celou skupinou najednou. „Nezvoní sa. [...] Haleká sa do té doby, než ta panímáma nebo pantáta vyjde, obdaruje tu skupinu vajcama, špekem, slivovicú, většinu sa vždycky aj uléje mezi dveřama.“¹² Nato řeknou koledníci několikrát za sebou větu „hodná panímáma“. Dřívější jasně daná prosperitní funkce poděkování za koledu se do současnosti dochovala pouze v reziduálním povědomí a používání: „Bude sa vám dať a děti [...] budú hodné a budú sa vám rodiť“,¹³ nebo „ať jim kohút dobre skáče po slépkách.“¹⁴ Jestliže se koledníci nedočkají otevření dveří, reagují na to opakováním věty „zlá panímáma“. Výsměch a neúspěch je vůči lakomým namířený prostřednictvím nepřejících průpovědek i dnes. Do dnešní doby se obec rozrostla

9 VÁCLAVÍK, Antonín: *Výroční obyčjeje a lidové umění*, c. d., s. 255.

10 CHUDĚJOVÁ, Růžena: *Velikonoční zvyk - dudlání (Chodit po cigánské.)*, c. d., s. 140

11 VÁCLAVÍK, Antonín: *Výroční obyčjeje a lidové umění*, c. d., s. 255.

12 Robin Kohoutek (nar. 1999), Lužná, 21. 8. 2023.

13 Jaromír Zemánek (nar. 1941), 22. 8. 2023.

14 Robin Kohoutek (nar. 1999), Lužná, 21. 8. 2023.

Obr. 1. Odměna za dudlání. Lužná (okr. Vsetín).
Foto J. Poláková, 2018.

regionu Vsetínsko Milada Fohlerová a odborná pracovnice Etnografického ústavu Moravského zemského muzea Jana Poláková. Od té doby vyšlo několik článků zaměřených na současnou i dřívější podobu občůzky.¹⁵ Společná terénní aktivity měla základ v nalezení drobné zmínky o zvyku v on-line prostředí na webových stránkách obce Lužná. Výzkumnice se domnívaly, že se na místě setkají s obnovenou variantou zvyku. Z náhodných krátkých rozhovorů s místními však překvapivě vyplynulo, že nikdo z nich si nepamatuje jeho přerušení, „*je tady odjakživa, nikdy neutichl a nikdy nevymizel.*“¹⁶ Ani opatření spojená s celosvětovou pandemií SARS Covid-19 omezující sdružování a pohyb obyvatelstva specifický obyčej nevymazala ze společenského života obce se šesti sty obyvateli. V roce 2020 se občůzka nekonala, ale již v následujícím roce se podle záznamu v obecní kronice našlo „*několik jedinců, kteří si zvyky tohoto stylu nenechali*

o novou výstavbu soustředěnou kolem státní silnice v nižinné části. Obchůzka se soustředí do staré části zvané *Dědina* rozprostřené na kopci. Zakončení občůzky nedoznalo v podstatě žádnou změnu. Jelikož mezi aktivními koledníky nejsou pouze mladí muži, není hlavním kritériem výběru místa konání přítomnost děvčat na vdávání, ale spíše ochota daného jedince seznat větší množství lidí do svého domu.

Přesto, že se jedná o poměrně specifický typ občůzky, nenašel se více jak sedmdesát let žádný etnograf, který by potvrdil nebo vyvrátil existenci zvyku na základě terénního výzkumu. Po dlouhých desetiletích obyčej považovaný za zaniklý zdokumentovaly v roce 2018 tehdejší etnografka Muzea re-

15 FOHLEROVÁ, Milada: Neobvyklý velikonoční zvyk považovaný etnografy za dávno zaniklý se v Lužné udržuje dodnes. 2017. *Muzeum regionu Valašsko*. Dostupné z: <http://stare.muzeumvalassko.cz/zpravy/dudlacka-v-luzne/index.html> (cit. 15. 1. 2024); FOHLEROVÁ, Milada: „Dudlačka“ v Lužné podruhé. 2018. *Muzeum regionu Valašsko*. Dostupné z: <http://www.muzeumvalassko.cz/novinky/-dudlacka-v-luzne-podruhe> (cit. 1. 9. 2023); FOHLEROVÁ, Milada: Dudlačka v Lužné. *Valašsko. Vlastivědná revue* 42, 2019, č. 1, s. 34–36.

16 Radka Karásková (nar. 1976), Lužná, 21. 8. 2023.

ujít“.¹⁷ Z obavy o zdraví a ohleduplnosti „přes okénko dávali vajíčka, košíčkem spouštěli z balkónu, různě, vynálezy byly úplně super, akorát ta komunita lidí si musela být jistá, že jste se skupinou, s kterou se normálně stýkala.“¹⁸

Za výjimečný lze jistě označit také fakt, že pořádání zvyku nebylo a ani dnes není výrazně svázané s obecní samosprávou či místními zájmovými organizacemi. „To sa domluvíja starší v hospodě, mladý ve škole.“¹⁹ Skupiny tvoří kamarádi, sousedi nebo příbuzní, každým rokem se jejich počet i obsazení mění. Akce není nijak propagovaná či vyhlášená žádnými informačními kanály a prostředky. Zvýšená mobilita obyvatelstva však zapříčinila, že „dáváme do [obecního] kalendáře, že je dudlačka, protože je tady hodně přistěhovalých. Už jsme dali i do zpravodaje, co ta dudlačka obnáší, co musí udělat ten nastěhovaný. Začíná být problém, že neotevrou ti nastěhovaní, ti místní [...] už tam pak nejdou a ten nastěhovaný vlastně neví, co dělat.“ Podobná překvapení ovšem přinášela dudlačka novým obyvatelům i v minulosti, kdy se údajně „jeden kněz, neznalý obyčej, který prožíval velkonoce po prvé v tomto kraji, při dudlačce téměř na smrt vylekal“.²⁰

K předávání tradice docházelo samovolným, přirozeným procesem, při němž byly jasně vymezené hranice mezi aktivními a pasivními účastníky: „My zme byli zvědaví jako děcka, oblétali zme, nahlédali, poslouchali a tak sa tak napodobovalo, že když už zme měli těch sedumnáct, osumnáct roků, no tak už nás tak trochu brali, ale někdy zme [jako děti] dostali aj čakanec nejakej.“²¹ Popisy ze 40. let 20. století dokládají, že obchůzky aktivně prováděli pouze mládenci nebo tzv. mladoženáci, tedy muži oženění v předchozím roce. „[...] roby měly zákaz,

Obr. 2. Skupina maskovaných dívek. Lužná (okr. Vsetín). Foto J. Poláková, 2018.

17 Kronika obce Lužná, s. 399.

18 Radka Karásková (nar. 1976), Lužná, 21. 8. 2023.

19 AF (nar. 1956), Lužná, 22. 8. 2023.

20 VÁCLAVÍK, Antonín: *Výroční obyčej a lidové umění*, c. d, s. 255.

21 Jaromír Zemánek (nar. 1941), 22. 8. 2023.

no tak protože mosely být doma, mosely dávat vajíčka, [později] už sa nám za-plantaly aj ženské".²² Podle pamětnice, která se do Lužné přivdala na konci 60. let 20. století, se občůzek zúčastňovaly mladé ženy v menším počtu a ve společných skupinách s muži.²³ V návaznosti na tuto zásadní změnu ve složení koledujících se začala rozvolňovat také pravidla určující věkovou kategorii. V současnosti se ustálil systém, kdy „napřed chodily děcka, i tak před večerem, [...] už za tmy chodili starší a starý chlapi, to byli aj padesátníci, možná starší, ti chodili až třeba kolem půlnoci."²⁴ S nejmenšími dětmi předškolního věku chodí rodiče nebo starší sourozenci a „dudlají“ společně, čímž probíhá stále stejný způsob mezigenerační výměny povědomí o obyčeji a jeho průběhu. „Chodijá fakt mladí a chodí dost, takže já si myslím, že sa tento zvyk udrží, zatím, jak to vypadá."²⁵

Autorka příspěvku plánuje v nejbližších dvou letech další výzkum nastíněného fenoménu. Zaměří se i na další obce, které jsou v souvislosti se zvykem zmíněny, a to jak po stránce vyhledávání pramenů, tak po stránce terénního výzkumu. Při svém dosavadním bádání objevila zároveň stopy přenosu zvyku do jihomoravského pohraničí související s migrací obyvatelstva v poválečném období. Zmapování tohoto jevu jistě pomůže dokreslit životaschopnost tradice v původním i nově nabytém prostředí a závislost na svých nositelích.

Prameny

Kronika obce Lužná. Obecní úřad Lužná (okr. Vsetín).

Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. 151, karton 25.

Literatura

FOHLEROVÁ, Milada: Dudlačka v Lužné. *Valašsko. Vlastivědná revue* 42, 2019, č. 1, s. 34–36.

CHUDĚJOVÁ, Růžena: Velikonoční zvyk – dudlání (Chodit po cigánské.). *Naše Valašsko* 8, 1943, s. 140–141.

TOMEŠ, Josef: *Masopustní jarní a letní obyčeje na moravském Valašsku*. Strážnice: Ústav lidového umění, 1972.

TICHÁ, Jana: *Výroční a obyčejová obřadní kultura na Valašsku. Její geneze a identifikace na počátku třetího tisíciletí (na příkladech z Rožnovska, Valašskomeziříčska a Vsetínska)*. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2022.

22 AF (nar. 1956), Lužná, 22. 8. 2023.

23 LM (nar. 1949), Lužná, 21. 8. 2023.

24 AF (nar. 1956), Lužná, 22. 8. 2023.

25 Robin Kohoutek (nar. 1999), Lužná, 21. 8. 2023.

VÁCLAVÍK, Antonín: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.

Internetové zdroje

FOHLEROVÁ, Milada: Neobvyklý velikonoční zvyk považovaný etnografy za dávno zaniklý se v Lužné udržuje dodnes. 2017. *Muzeum regionu Valašsko*. Dostupné z: <http://stare.muzeumvalassko.cz/zpravy/dudlacka-v-luzne/index.html> (cit. 15. 1. 2024).

FOHLEROVÁ, Milada: „Dudlačka“ v Lužné podruhé. 2018. *Muzeum regionu Valašsko*. Dostupné z: <http://www.muzeumvalassko.cz/novinky/-dudlacka-v-luzne-podruhe> (cit. 1. 9. 2023).

Respondenti

Radka Karásková (nar. 1976), Lužná, 21. 8. 2023.

Robin Kohoutek (nar. 1999), Lužná, 21. 8. 2023.

Jaromír Zemánek (nar. 1941), 22. 8. 2023.

AF (nar. 1956), Lužná, 22. 8. 2023.

LM (nar. 1949), Lužná, 21. 8. 2023.

Tři příspěvky Rudolfa Kúse o rukodělné výrobě v Pošumaví

Rukodělná výroba dlouhodobě patřila mezi oblíbená témata, jimž se ve druhé polovině 20. století věnovali dopisovatelé někdejší Národopisné společnosti. Jejich příspěvky se zaměřovaly především na ta výrobní odvětví, která již vymizela nebo byla těsně před zánikem. Autoři obvykle zpracovávali své texty na základě výpovědi pamětníků, historických dokumentů, ale nejednou čerpali i z autopsie. Nezůstávali mnohdy jen u textového popisu, příspěvky doplňovali o fotografie či kresebnou dokumentaci. Ačkoliv se mnohdy jedná jen o drobné zprávy, s odstupem let se pro množství zaznamenaných informací projevuje jejich sdělná hodnota pro poznávání rozličných forem výroby a jejich lokálních či regionálních specifik.¹

Počátkem šedesátých let 20. století obdržela Národopisná společnost tři rukopisy o rukodělné výrobě v Pošumaví, jejichž autorem byl dopisovatel, učitel a vlastivědný pracovník Rudolf Kús (1886–1966) z Klatov.² Vedle obecněji pojatého příspěvku *Domácký průmysl na Pošumaví* se v nich zaměřil i na dvě specifická odvětví – výrobu šindele a potaše. Popisované pracovní postupy důvěrně znal, narodil se v osadě Kúsov u Stach a jeho otec byl původně šindelářem.³ Díky orientaci v místních poměrech mohl tudíž do svých textů zanést i řadu postřehů i detailních informací o lokalizaci provozů. Rudolf Kús ovšem nezůstal pouze u zaznamenání svědectví o výrobní tradici regionu. Na sklonku prvního desetiletí 20. století stál osobně u jednoho z podnětů k revitalizaci výroby šumavské hračky: „V r. 1910 jsem objevil mladého soustružníka Frant. Uhlíka, který prošel učňovskou školou ve Strašíně, kde se mu dostalo prvního školení a povzbudila se v něm chuť k další práci. Prostřednictvím NJP byla mu umožněna návštěva hračkařské školy v Chrudimi. Snaživý Uhlík se vrátil s velikými plány a založil si velkou dílnu na zpracování dřeva.“⁴

Uvedená trojice příspěvků byla jen zlomkem bohatší vlastivědné a popularizační činnosti Rudolfa Kúse. Většinu svého profesního života strávil jako učitel,

1 Srov. DRÁPALA, Daniel: Přínos dopisovatelů Národopisné společnosti pro dokumentaci tradiční rukodělné výroby. In: DRÁPALA, Daniel (ed.): *Tradiční rukodělná výroba*. Praha: Česká národopisná společnost, 2013, s. 5-10; ŠENFELDOVÁ, Helena: *Dopisovatelé České národopisné společnosti. Soupis příspěvků*. Praha: Česká národopisná společnost, 2010.

2 Česká národopisná společnost Praha, fond Příspěvky dopisovatelů, KÚS, Rudolf: *Domácký průmysl na Pošumaví*. 1 s., sign. K 144; týž: *Výroba šindele na Stašsku*. 1 s., sign. K 145; týž: *Flusárny*. 1 s., sign. K 146. Viz také ŠENFELDOVÁ, Helena: *Dopisovatelé České národopisné společnosti. Soupis příspěvků*, c. d., s. 72.

3 BARTOŠOVÁ, Jana: Rudolf Kús, učitel a národopisec ze Sušicka (1886–1966). *Rodopisná revue* 11, 2009, č. 2, s. 12.

4 Česká národopisná společnost Praha, fond Příspěvky dopisovatelů, KÚS, Rudolf: *Domácký průmysl na Pošumaví*. 1 s., sign. K 144.

činný byl ovšem i v kulturním a společenském životě na Sušicku. Od roku 1950 působil po osm let také jako ředitel sušického muzea. Část ze svých textů publikoval (*Sborník Sušicka; Pošumavím k Chodsku; Šumavská ročenka*), zbývající zůstaly v rukopisné podobě. Z příspěvků uložených ve fondu dopisovatelů České národopisné společnosti byly k nynějšímu edičnímu zpřístupnění vybrány tři z nich tematicky svázané s rukodělnou výrobou v jihozápadních Čechách.⁵

Daniel Drápala

Ústav evropské etnologie FF MU Brno

Výroba šindele na Stašsku

Šindel se vyráběl zimní dobou skoro v každém stavení. Šindeláři jej připravovali po celou roční dobu. Hospodář sám připravil dobré dřevo, jež se nařezalo na špalíky o délce šindele a z těch se dělal šindel. *Kálání* vyžadovalo mistrné ruky. Malá chyba při zaseknutí sekery do špalku stačila, aby deska byla špatná. Potom se takto připravené desky strouhaly *struháčem*. Ostrouhaný šindel má tvar velkého nože – má hřbet a ostří. Pak se šindel *žlebil*. Desky se srovnaly na dvě krátké a přiměřeně vysoké tesařské kozy, v nichž na každém konci je díra pro kolík. Šindel na kozách se řadil k sobě: první hřbetem vzhůru, druhý hřbetem dolů atd. a dobře se zaklínoval, aby se při práci nevytáhnul. Zvláštním nožem (*žlábkovačem*) se pak *žlebilo*. *Vyžlebi-li* se horní půlka hranice, *žlebi* se půlka dolní, a to tak, že se šindel na kozách přeloží, aby *vyžlebené* hřbety přišly dospod. Ostří musí do *žlebu* správně zapadnout, aby do střechy nezatékalo.

Na šindel chodívali po staveních obvykle tři, poněvadž tu byla trojí práce: *kálání*, *strouhání* a *žlebení*. Šindeláři dělávali průměrně denně 500 šindelů. Oni také hned opravili střechy. Zbýlý šindel se vyrovnal v hranice a hospodář jej prodal. Vyrobený šindel vozili povozníci do míst, kde šindelářů nebylo a kde se střechy rovněž pokrývaly šindelem.

Dnes výroba šindele zanikla a střechy se pokrývaly šindelem nařezaným na pilách. Ale takový na střechách dlouho nevydržel, poněvadž se v něm zachytila voda, kdežto na strouhaném pěkně stekla. Dnes už jen málokde vidíme krytinu šindelovou a nepěkně působí, když na dřevěném stavení máme krytinu eternitovou.

5 Část z pozůstalosti získalo v roce 2007 Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. BARTOŠOVÁ, Jana: Rudolf Kůs, učitel a národopisec ze Sušicka (1886–1966), c. d., s. 12. Fond Příspěvky dopisovatelů České národopisné společnosti obsahuje vedle uvedených tři ještě čtvrtý rukopis: KŮS, Rudolf: *Zvyky o svatbách v Pošumaví*. 2 s., sign. K 147.

Flusárny

Dnešní pokolení ani neví, co značí slovo flusárna a k čemu sloužila. Byly tam, kde nablízku byly sklárny. Sklárny se dříve bez dříví neobešly. Tehdy sklárny téměř lesy požíraly. Provoz hutí samotných vyžadoval poměrně málo dříví, obvykle to bylo slabší dříví polenové. Ale spotřeba dříví na popel k výrobě drasla byla veliká. Ohromné lesní plochy padly sklárnám za oběť. Proto vrchnosti omezovaly sklárnám spotřebu dříví na popel, nebo jim řádně zvyšovaly *popelnou činži*. Z té příčiny došlo také k zužitkování popelu získaného v domácnostech obyvatelstva. Kde byly sklárny, byli i popeláři. Vyrobený popel odváželi do skláren, kde byl zpracován na potaš.

Flusárny byly vlastně chemickou laboratoří na Stašsku. *Flus* (draselný louh), vyrobený v domácnosti, byl sklárnami dobře placen, proto se ho v selských dvorcích vyrobilo velké množství. Vaření potaše z draselného louhu byla letní práce, poněvadž se popelu přes zimu nejvíce nahromadilo. Mimo to doplňovali Králováci vlastní zásoby popelem nakupovaným daleko v kraji, dokonce až v Písku.

Výroba potaše z lesního popelu byla nahrazena v minulém století výrobou ze stassfurtských draselných solí a z cukrovarské melasy. Tím zanikl vydatný pramen příjmů obyvatel Stachovska. Kádě se rozeschly a kotlů používalo se později k úschově podzimního mléka, zvaného *heřmelich* (Herbstmilch).

Ve Staších se zachovaly dlouho flusárny u Krejčů, Fajtlů, Jirů, v Řihově u Řihů, v Zadově u Jakubů a jinde. Dnes už nenajdeme po nich stopy. Jsou již většinou přestavěny na obytná stavení nebo slouží k uložení hospodářského nářadí.

Domácký průmysl na Pošumaví

Dříve se daleko více pracovaly různé výrobky dřevěné po domácku než nyní. Věci, jež potřebovali hospodáři ke své práci, si robili na venkově sami. Ještě dnes tu a tam si za zimních večerů dělají hospodáři pro svoji potřebu různé části hospodářského nářadí (klanice, topůrka, hrábě, cepy aj.). Z výrobků v domácnosti pracovaných jsou známé dřeváky (na Javorníku, v Bošicích) a *nejšle* (v Kůsově, v Nezdicích). V rychtě stachovské se také vyráběl šindel a povozníci jej rozváželi po vesnicích. Dnes tato výroba zanikla. Dobrým pramenem příjmu je chudším rodinám výroba březových košťat (Šimanov, Albrechtice, Nezdice), loubkových nůší a košíků (Šimanov, Ostružno, Albrechtice) a proutěných košíků (Rozsedly). Skoro ve všech obcích na Pošumaví se dělaly houžve a ze slámy okříný.

Nezdice byly velmi známy domácí výrobou různých předmětů, jako dřevěných zátek do pivních sudů a dřevěných kelímků pro masti. V četných chalupách hlučely soustruhy od rána do večera. Později se prostřednictvím Národní jednoty pošumavské zorganizovala v Nezdicích jednotná výroba zátek v dřevařském družstvu a dal se celému podnikání určitý plán a zabezpečil se odbyť zboží.

Neporozuměním však členstva, které nechápalo významu družstva, upadl podnik, ale byl později znovu obnoven dosazením technické odborné síly a vyráběním jiných artiklů.

V Nezdicích již dříve v letech 60. minulého století provozoval Král výrobu hraček a jeho vyučenec Marek dlouho dodával do měst své známé houpací koně. To vše zaniklo. V r. 1910 jsem objevil mladého soustružníka Frant. Uhlíka, který prošel učňovskou školou ve Strašíně⁶, kde se mu dostalo prvního školení a povzbudila se v něm chuť k další práci. Prostřednictvím NJP⁷ byla mu umožněna návštěva hračkářské školy v Chrudimi. Snaživý Uhlík se vrátil s velikými plány a založil si velkou dílnu na zpracování dřeva. Začal sám a svou pílí a podnikavostí učinil ze své dílny firmu známou svými výrobky (hračky, upomínkové předměty, skříňky, vázy) daleko široko. Předměty zdobil vypalováním a barevným malováním lidových motivů. I z rukou jeho dětí vycházela pěkná díla. Dnes jeho syn pokračuje ve stopách svého otce a pracuje pro hračkářské družstvo v Plzni.

Rudolf Kůs
Klatovy

6 Strašín byl na počátku 20. století Kůsovým učitelským působiště. Od roku 1909 zde nově fungovala také živnostenská škola pokračovací. Rudolf Kůs na ní vyučoval měřičství a kreslení a díky tomu se setkal i s nadaným řemeslníkem Františkem Uhlíkem. BARTOŠOVÁ, Jana: Rudolf Kůs, učitel a národopisec ze Sušicka (1886–1966), c. d., s. 12–13.

7 Národní jednota pošumavská.

Odešla Monika Tauberová (14. 9. 1968 – 30. 1. 2024)

Na konci ledna tohoto roku bohužel v důsledku dlouhodobé nemoci zemřela naše kolegyně z Etnografického oddělení Národního muzea Mgr. Monika Tauberová. Bez nadsázky se dá říci, že jejím odchodem, který shodou okolností nastal ve stejnou dobu jako opuštění historické budovy Švýčárny, se v této instituci uzavírá jedna důležitá etapa historie národopisného bádání a muzejnictví. Monika byla totiž mimo jiné poslední nepenzionovanou kurátorkou z výrazné generace etnografek, které pracovaly na současné podobě stálé expozice Národopisného muzea v letohrádku Kinských, a jako služebně mladší zaměstnanci jsme se na ni často obraceli s dotazy týkajícími se různých nejasných aspektů vývoje sbírek a muzejní práce. Své milované sbírce textilu a šperků, ke které jí připadl i menší fond hraček, měla možnost věnovat se více než dvacet let a díky jejímu nadšení, kterým údajně zaujala už při nástupu do muzea, a také neustávající pili, jde dnes o jeden z nejlépe zpracovaných a udržovaných fondů Etnografického oddělení. Sbírký jí zároveň byly inspirací i pro odbornou publikační a výstavní činnost, i když jí fyzická a duševní únava způsobené těžkou chorobou bohužel nakonec nedovolily dokončit všechna plánovaná díla v takové podobě, jakou si představovala.

Kromě kolegů a rodiny bude jistě chybět také zájemcům o tradiční lidový oděv, kteří se do muzea opakovaně vraceli. Patřili mezi ně nejen badatelé z řad odborné veřejnosti, ale také třeba členové národopisných souborů, moderní švadleny znovuoobjevující umění svých předků nebo dárci, se kterými dokázala navazovat plodnou dlouhodobou spolupráci. I s nimi všemi se rozloučila svou autorskou výstavou *Šátky a šátečky*, na které pracovala prakticky do posledních chvil a která je v letohrádku Kinských instalována až do konce srpna tohoto roku. I když nás ale bohužel musela za smutných okolností předčasně opustit, v muzeu její odkaz zejména díky každodenní pečlivé dokumentační práci přetrvává dál a budou se s ním setkávat i příští generace.

Výběrová bibliografie Moniky Tauberové

Drahomíra Stránská – osobnost evropské etnografie. Praha: Národní muzeum, 2011 (s Helenou Mevaldovou).

Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea. Praha: Národní muzeum, 2012.

Narození dítěte v lidovém prostředí a rituální vliv obřadní textilie. Praha: Národní muzeum, 2014.

Koutní plachty Slovenska. Praha: Národní muzeum, 2017.

Lidové kroje. 1. díl – Čechy. Praha: Národní muzeum, 2021.

Ukrainian Beaded Artwork in the František Řehoř Collection: the Scientific and Artistic Value. *Český lid* 109, 2022, č. 3, s. 351–371 (spolu s Olenou Fedorchuk a Janem Pohunkem).

Jan Pohunek

Etnografické oddělení HM Národního muzea v Praze

K významnému životnému jubileu profesora Leoša Šatavu

Ak s niekým hovoríš jazykom, ktorému rozumie, prihováraš sa jeho hlave.

Ak s ním hovoríš jeho vlastným jazykom, prihováraš sa jeho srdcu.

Nelson Mandela

Na dverách Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave už takmer dvadsať rokov visí nevšedný obrázok, či skôr karikatúra. Človek s dvoma jazykmi lížuci dve veľké zmrzliny a pod ním text: *Výhody dvojjazyčnosti*. Tento obrázok bolo to prvé, čo ma upútalo, keď som po prvýkrát vchádzala na moje nové pôsobisko v Trnave. „*To nám tu zavesil náš Leoš, aby sme nad tým mohli stále rozmýšľať...*“, povedal mi vtedajší vedúci katedry vidiac môj pobavený výraz. „*To musí byť nevšedný chlapík, tento Leoš*“, pomyslela som si, netušiac, že ide o profesora Leoša Šatavu.

A je to naozaj tak. Skromný, nenápadný a skôr tichý, ale oplývajúci nevšedným humorom a pohľadom na svet je s nami v Trnave už takmer dvadsať rokov. Vynikajúci pedagóg a odborník, neuveriteľný rozprávač, erudovaný vo svojom odbore so širokým rozhľadom a priateľským prístupom sa venuje u nás výchove mladých študentov etnológie najmä v oblasti etnolingvistiky, migračných štúdií, etnológie Európy a minoritných štúdií. Vychoval tu už desať doktorandov, viedol a vedie viaceré vedecké projekty a mnohých nás, mladších kolegov, tiež zasvätil do tajov a krás etnolingvistiky. Riešili sme spolu viaceré zaujímavé projekty, realizovali terénne výskumy a exkurzie, ale i viedli odborné diskusie a polemiky.

Jeho vedecká dráha sa však nezačala v Trnave. Do Trnavy prišiel až v roku 2005 vďaka vtedajšiemu vedúcemu katedry a ďalšiemu skvelému kolegovi a etnologickému bardovi, profesorovi Jánovi Podolákovi. Zo začiatku chcel ostať len na chvíľu, pomôcť posilniť personálne zabezpečenie študijného programu a možno vychovať novú generáciu mladých etnológov. A zostal až dodnes. Prednáša, vedie projekty a školí doktorandov. Kolegovia z ostatných etnologických pracovísk zo slovenských univerzít nám občas žartom hovoria, že nám „nášho Leoša“ veľmi závidia. Že je stále vedecky, publikačne, pedagogicky aktívny, a popri tom neuveriteľne ľudský. A my sme na to patrične hrdí, a sme mu za to všetko nesmierne vďační.

Súčasný svet je vystavený silným globalizačným a unifikačným tendenciám. Táto skutočnosť zásadným spôsobom ovplyvňuje viacero oblastí života spoločnosti. Medzi ne patrí tiež sféra jazykov a etnicity, v ktorých veľkú úlohu hrá práve asimilácia. Odhaduje sa totiž, že zo šesťtisíc doteraz známych jazykov sveta je okolo 90 % bezprostredne ohrozených zánikom. Leoš Šatava sa celý svoj

profesionálny život zaoberá výskumom jazykov, mapuje ich a dokumentuje, sleduje ich život a naznačuje možnosti ich revitalizácie. Neovláda pochopiteľne všetky, ale zopár jazykmi, i tými menšinovými, hovorí však plynulo. Narážajúci na úvodný obrázok so zmrzlinou by ich mohol naraz jesť hoci aj desať.

Leoš Šatava intenzívne nabáda k záujmu o fenomén menšinových jazykov, ako etnoidentifikačný faktor. Vďaka jeho neutíchajúcemu záujmu o jazyk ako taký, jeho výskumom, vedeckým ale i populárno-vedeckým prácam a prínosu k mapovaniu jazykovej situácie v Európe patrí k významným osobnostiam európskej etnolingvistiky a europeistiky. Zaoberá sa i problematikou európskych národnostných menšín, vzťahov medzi jazykom a etnicitou s dôrazom na strednú Európu. Jeho práce reflektujú témy, ako jazykový kontakt, menšinové jazyky, sociolingvistiky, jazyková a menšinová politika či jazyková krajina. „*Menšiny nastavujú väčšinám zrcadlo. Měli bychom je podporovat, což se bohužel často děje jen na papíře,*“ zamyslel sa pre pár dňami Šatava pre jeden časopis.

Počas svojej akademickej kariéry publikoval viacero prelomových štúdií a prác, ktoré prispievajú k hlbšiemu porozumeniu zložitých etnických a jazykových interakcií. Jeho práce majú významný dopad nielen na oblasti výskumu, ale i na vzdelávanie a jazykové politiky v strednej Európe.

Narodil sa v Prahe, kde i vyštudoval a akademicky pôsobí. Študoval národopis a dejepis na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej, po získaní malého doktorátu (PhDr.) v roku 1980 a veľkého (CSc.) v roku 1984 tu zostal pôsobiť a v roku 1996 sa i habilitoval (doc.). V roku 2005 po úspešnom inauguračnom konaní na Filozofickej fakulte UK Praha bol vymenovaný za profesora (prof.). Aktívne pedagogicky a vedecky pôsobí na Karlovej univerzite v Prahe a na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V rokoch 2003–2006 zastával pozíciu predsedu Spoločnosti priateľov Lužice. V rokoch 1996–2021 pracoval tiež ako vedecký pracovník Lužickosrbského inštitútu v Budyšíne v Nemecku.

Vyratúvaním publikačných výstupov a analýzou jeho prác by sme naplnili celé jedno číslo tohto časopisu. Sú to desiatky monografií, viacero učebníc a stovky vedeckých i populárnych článkov. Preto vyberám len zopár z rozsiahlej bibliografie v snahe predstaviť pestrú škálu prác profesora Šatavu a tiež okruhy jeho záujmu.

Otázkou jazyka vo vzťahu k etnickej identite sa Šatava zaoberal už od konca 80. rokov 20. storočia. V monografii *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*, rovnako ako v pomerne rozsiahlej štúdií *České etnikum v jinonárodním prostředí*, (obe práce z roku 1989), venoval pozornosť používaniu češtiny v českých krajanských periodikách vychádzajúcich v USA. Tému Čechov a češtiny v zámorí sa sporadicky venoval i neskôr, ale jadrom jeho odbornej a vedeckej profilácie sa stali menšinové jazyky.

Jeho najvýznamnejšou publikáciou z odboru je monografia *Národnostní menšiny v Evropě. Encyklopedická příručka* (1. vyd. 1994, 386 s.), ktorá získala

celosvetový ohlas vo vedeckej obci. Práca mapuje prehľadným spôsobom etnickú skladbu Európy a jej národnostné menšiny, podľa jednotlivých štátov Európy, zoradených abecedne. Snaží sa predstaviť v relatívnej úplnosti európske etniká i národnostné menšiny bez vlastného štátneho útvaru. Táto práca je dodnes i Šatavovou najcitovanejšou.

Problematikou vzťahu jazyka a identity etnických menšín sa ďalej zaoberal i v monografii *Jazyk a identita etnických menšín*, ktorá vyšla v roku 2001 v Prahe. V roku 2005 mu vyšla ďalšia zaujímavá monografia, tentoraz v nemeckom jazyku: *Sprachverhalten und ethnische Identität s podtitulom Sorbische Schüler an der Jahrtausendwende*, ktorú vydalo vydavateľstvo Domowina-Verlag v Budyšíne. Monografiu možno chápať ako sociolingvistickú a etnolingvistickú, založenú na skúmaní mnohých lingvistických a pragmaticko-lingvistických aspektov. Práca sumarizuje základné výsledky dvoch veľkých projektov realizovaných v druhej polovici 90. rokov 20. storočia v Lužickosrbskom inštitúte v Budyšíne.

Výskum tejto témy robil Šatava viacero rokov a publikoval o nej množstvo štúdií a vedeckých článkov. Snahou všetkých týchto prác venujúcich sa Lužickým Srbom, ich jazyku, kultúre a identite bolo podať plastický obraz o súčasnej jazykovej situácii a používaní lužickej srbčiny ako národného jazyka etnickej menšiny a tiež o vnímaní vlastnej etnickej identity samotnými Lužickými Srbmi. Jeho zistenia, doplnené teoretickými analýzami a komparáciami, predstavujú významný faktografický a argumentačný stimul v súvislosti so súčasnými snahami o zachovanie a revitalizáciu lužickej srbčiny a lužickosrbskej identity.

V roku 2009 vychádza ďalšia nevšedná monografia, tentoraz vo vydavateľstve Slon, s názvom *Jazyk a identita etnických menšín. Možnosti zachování a revitalizace*. Zaoberá sa v nej fenoménom etnicity a problematikou menšinových jazykov, najmä snahami o ich zachovanie a znovuoživenie, uvádzajúc viacero úspešných príkladov etnojazykovej revitalizácie, ako z európskeho, tak i mimo-európskeho prostredia.

Téme Lužických Srbov sa venuje i naďalej a aktuálne posuny zhrnul v knihe *Lužičtí Srbové na přelomu 20./21.století. Etnicita-jazyk-historie-kultura*. Monografia vyšla v roku 2020 v pražskom vydavateľstve Epoque. Cieľom práce bolo poukázať na lužickosrbskú problematiku z viacerých uhlov pohľadu, širšie a komplexnejšie. Ide doslova o holistický pohľad na Lužicu. Kniha je svojím charakterom skôr zborníkom starších Šatavových prác z rokov 1983–2019, najmä však časopiseckých prác publikovaných po roku 2014. Nejde tak o štandardnú monografiu, je rozdelená na štyri časti postupne odkrývajúcej situáciu Lužických Srbov z pohľadu etnológie a histórie, lingvistiky a literárnej vedy. V tejto práci Šatava doslova bije na poplach a nabáda k obnoveniu vedomia a povedomia o Lužici najmä v Čechách. Ako sám autor konštatuje: „*Lužičtí Srbové z povědomí Čechů prakticky*

vymizeli; znalosti o jejích současné situaci jsou značně zkratkovité, anebo téměř nulové. Aktivní spolupráce s nimi je omezena především na okruh entuziastických členů a sympatizantů Společnosti přátel Lužice.“ Po jeho takmer pol-storočnom stretávaní a dotykov s Lužicou analyzuje zmeny a procesy, ktoré nastali v tomto prostredí po roku 1989, po zjednotení Nemecka, preberaním kultúrnych vzorov a hodnôt od majority a zanikanie identity a jazyka tejto špecifickej menšiny.

Ostatnou prácou Leoša Šatavu je monografia z roku 2022 *Rozměry asimilace a revitalizace – 56 případů*. Publikácia je súborom základných informácií o aktuálnej situácii viac než piatich desiatkach európskych etník bez vlastných štátnych útvarov a regionálnych jazykov. Práve v Európe sa totiž model jednoty etnicko-jazykového spoločenstva a „národného“ štátu presadil azda najvýraznejšie. Veľká väčšina európskych etník s viac ako miliónom príslušníkov tak dnes disponuje vlastným štátom; rovnako to platí aj o niektorých menej početných etnických pospolitostiach. Národy bez vlastného štátu sú podľa Šatavu veľakrát hendikepované; to isté sa týka i ľudí hovoriacich regionálnymi jazykmi. Päťdesiat šesť štúdií si bližšie všima regionálne jazyky z rozličných častí Európy. Kniha tak umožňuje pozrieť sa na Európu z inej perspektívy, než býva zvykom. Ako určitý pendant sú tu uvedené i tri príklady z iných kontinentov.

Leoš Šatava aktuálne pracuje s tímom z Katedry etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM na projekte, ktorý mapuje poslednú fázu etnojazykovej asimilácie nemeckého etnika na strednom Slovensku v snahe načrtnúť i možnosti jeho revitalizácie. Ide tak o komparatívny výskum po nemecky hovoriacej menšiny na Slovensku, ktorému sa venoval i v predchádzajúcom výskume na západnom Slovensku, v komunite horských ľudí – Huncokárov. Naďalej realizuje terénne výskumy a výskumné pobyty v zahraničí, prednáša a pracuje na nových témach.

Profesor Šatava je pre viacerých z nás veľkým odborným i ľudským vzorom. Jeho pracovné nasadenie, záujem o jazyky a o ich záchranu obohatili naše vedné disciplíny o plejádu excelentných prác a inšpiratívnych textov, z ktorých čerpajú ako generácie mladých študentov, tak i skúsených odborníkov. Ohlas jeho prác v zahraničí je zrejmy nielen z počtu citácií na jeho práce, ale aj z množstva pozvaných prednášok, výskumných či prednáškových pobytov, členstiev a posudkov.

Vážený pán profesor, milý Leoš, v mene celej etnologickej obce Vám želim veľa pevného zdravia, energie a optimizmu, radosti a pokoja v kruhu najbližších. Ale želim i neutíchajúci zápal pre vec, množstvo inšpirácie a podnetov, úspechov a radosti z práce!

Katarína Slobodová Nováková
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Výberová bibliografia Leoša Šatavu

Monografie

- Migrační procesy a české vystěholectví do USA*. Praha: Univerzita Karlova, 1989.
- Národnostní menšiny v Evropě. Encyklopedická příručka*. Praha: Ivo Železný, 1994.
- Sprachverhalten und ethnische Identität. Sorbische Schüler an der Jahrtausendwende*. Bautzen: Domowina-Verlag, 2005.
- Młodzina – identita a řeč. Ideje, naprawy a argumenty*. Budyšin: Rěčny centrum WITAJ, 2006.
- Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: SLON, 2009.
- Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy. Čítanka textů*. Brno: Tribun EU, 2013.
- Evropská etnika bez státu. Rozměry, asimilace a revitalizace – 23 případů*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2015.
- Lužičtí Srbové na přelomu 20./21. století. Etnicita – jazyk – historie – kultura*. Praha: Epoque, 2020.
- Etnika bez státu a regionální jazyky v Evropě. Rozměry, asimilace a revitalizace – 56 případů*. Praha: Epoque, 2022.

Články a štúdie

- Lidická tragédie po 35 letech v lidové tradici. *Český lid* 66, 1979, č. 4, s. 195–202.
- Volyňští Češi na Podbořansku a Žatecku. *Český lid* 68, 1981, č. 4, s. 195–203.
- Američtí Češi a Národopisná výstava československá (1895). *Český lid* 72, 1985, č. 3, s. 130–138.
- Formování a stabilizace českého etnika v USA (1848–1914). *Český lid* 73, 1986, č. 3, s. 176–181.
- Lužičtí Srbové v severních Čechách od roku 1945 do současnosti. *Český lid* 73, 1986, č. 1, s. 12–23.
- Tam za mořem je Amerika (dopisy a vzpomínky českých vystěhovalců do Ameriky v 19. století)*. Praha: Československý spisovatel, 1986 (spoluautor).
- České etnikum v jinonárodním prostředí. *Češi v cizině* 4, 1989, s. 63–76.
- Ethnic Identity and Language. Culture Attitudes Among Students of the Sorbian Grammar School in Bautzen/Budyšin. *Lětopis* 46, 1999, č. 1, s. 78–103.
- Spracheinstellung und Kulturerfahrung. Zur ethnischen Identität von Schülern der Sorbischen Mittelschulen. *Lětopis* 49, 2002, č. 1, s. 60–82.
- Problems of national minorities. Plichtová, Jana (ed.): *Minorities in Politics-Cultural and Languages Rights*. Bratislava 1992, s. 78–81.
- K problematice atributů etnické identity a územní příslušnosti. *Lětopis* 39, 1992, č. 1, s. 142–147.

- Vystěhovalectví do USA. *Češi v cizině* 9, 1996, s. 55-171.
- Ethnic Identity and Language. Culture Attitudes Among Students of the Sorbian Grammar School in Bautzen/Budyšin. *Lětopis* 46, 1999, č. 1, s. 78-103.
- Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited: a 21st century perspective. *Český lid* 89, 2002, č. 4, s. 399-402 (rec.).
- Spracheinstellung und Kulturerfahrung. Zur ethnischen Identität von Schülern der Sorbischen Mittelschulen. *Lětopis* 49, 2002, č. 1, s. 60-82.
- Etnické menšiny: snahy o zachování identity a jazyka. In: Hlavičková, Zora a Maslowski, Nicolas (eds.): *Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy: od mobilizace k identitě*. Praha: CES, 2005, s. 14-24.
- Etnická identita, jazykové postoje a recepce kultury u žáků lužickosrbských škol. *Český lid* 93, 2006, č. 4, s. 337-348.
- „Regionální jazyky“ jako emancipační strategie (latgalština a vōro-seto – dva příklady z Pobaltí). *Ethnologia Actualis Slovaca* 6, 2006, s. 42-50.
- Ethnic Identity, Language Attitudes and the Reception of Culture among Students of Sorbian Schools. *Changes in the Heart of Europe – Recent Ethnographies of Czechs, Slovaks, Roma and Sorbs*, 2006, s. 264-278.
- Minority language media: concepts, critiques and case studies (Multilingual Matters 138). *Český lid* 96, 2009, č. 2, s. 214-216 (rec.).
- Etnická identita a jazykové postoje mládeže v Kalmycké republice (Rusko). *Český lid* 96, 2009, č. 3, s. 263-277.
- The Ethnolinguistic Situation of Aromanians (Vlachs) in Macedonia: Young People in Kruševo as Indicators of Ethnic Identity and Attitude to the Language. *Treatises and Documents. Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo. Revija za narodnostna vprašanja* 71, 2013, s. 5-26.
- Levels of Modern-Era Sorbian and Lusatian Identity. *Lětopis. Zeitschrift für sorbische Sprache, Geschichte und Kultur / Časopis za řeč, stawizny a kulturu Łužiskich Serbow* 60, 2013, č. 2, s. 25-34.
- Etnicko-jazyková situace Aromunů v Makedonii. Kruševo: mládež jako indikátor etnické identity a vztahu k jazyku. *Slovanský přehled. Historická revue pro dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy / Slavonic Review. Review for Central, Eastern and Southeastern European history* 99, 2013, č. 5, s. 533-576.
- Sorbian national strivings between primordialism and (post) modernism. *Lětopis. Zeitschrift für sorbische Sprache, Geschichte und Kultur / Časopis za řeč, stawizny a kulturu Łužiskich Serbow* 62, 2015, č. 1, s. 32-37.
- Roviny novodobé lužickosrbské etnické identity. *Český lid* 103, 2016, s. 419-436.
- „Noví mluvčí“ v kontextu menšinových jazyků v Evropě a revitalizačních snah. *Národopisná revue* 27, 2017, č. 4, s. 323-330.

„Nowi wužiwarjo“ w konteksće mjeńšinowych rěčow a rewitalizaciskich prócowanjow w Europje. *Rozhlad* 6, 2018, s. 19–25.

New Speakers in the Context of the Minority Languages in Europe and the Revitalisation Efforts. *Treatises and Documents. Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo* 82, 2019, s. 131–151.

Etnojazyková revitalizace – vize salonních vědců či reálný jev? In: *Minority v Evropě I*. Nadlak: Ivan Krasko, 2019, s. 163–173.

New speakers in the context of the minority languages in Europe and the revitalization efforts. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 82, 2019, s. 131–151.

Lužičtí Srbové. In: *Akademická encyklopedie českých dějin. Svazek VII, K/2–L. (Kniha Drnovská – Lužičtí Srbové)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2021, s. 508–516.

Historie a proměny odborného zájmu o české etnojazykové menšiny v zahraničí. Problematika deskripce a nástin typologie. *Slavica Slovaca* 58, 2023, s. 578–587.

How Many Welsh, Sámi, Sorbs... Are There? Numeric Data on Ethnicity and Language Speakers as Controversial Phenomenon. *Historická sociologie* 15, 2023, s. 47–59.

Pramene

JAKLOVÁ, Alena: *Leoš Šatava o jazykovém chování a etnické identitě Lužických Srbů*. In: *Řeč*. Dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7969#_ftn1

PLESNÍK, Svetožár – MĚSTECKÁ, Milena: *Leoš Šatava – Lužičtí Srbové na přelomu 20./21. století*. Dostupné z <https://www.ceske-novinky.cz/2021/05/16/milena-mestecka-leos-satava-luzicti-srbove-na-prelomu-20-21-stoleti/>

BREZINA, Ivan: *Občas se najde hlupák, který cizincům radí, aby mluvili hezky česky, říká etnolog*. Dostupné z https://www.idnes.cz/xman/styl/leos-satava-etnolog-sberatel-jazyky-mensiny.A240308_111742_xman-styl_kori

Proč lidé tančí? Daniele Stavělové k jubileu

Daniela Stavělová oslavila letos v únoru životní jubileum¹ uprostřed práce badatelské, tvůrčí, pedagogické i popularizační. Ohniskem jejích aktivit je a vždy byl tanec, především český lidový tanec, jeho rozmanité podoby, proměny a hodnoty. Tento jednoznačně vymezený zájem dává jejím aktivitám soudružnost i solidní bázi, umožňující uplatnit při interpretaci nejsoučasnější výzkumná témata, metodologické přístupy a teoretické koncepty. Z „lokálně“ definovaného materiálu čerpá příklady tanečních fenoménů, které interpretuje v „globálních“ tanečních kontextech, v souvislostech tanečních kultur Evropy i celého světa. Svým příspěvkem k utváření nejen české etnochoreologie a taneční antropologie zároveň formuje i taneční vědu (choreologii) jako celek, provokuje nové pohledy na další sféry tance, od různých jevištních tanečních žánrů po nejsoučasnější svět taneční popkultury.

Napsat článek k životnímu výročí Daniely Stavělové pro mě má jak osobní rozměr vzhledem k našemu mnohaletému přátelství, tak jakýsi oborový: je to rekapitulace vývoje a proměn našeho oboru v uplynulých třiceti letech. Od devadesátých let spolu působíme na různých polích tanečního dění často skutečně společně jako kolegyně, členky stejných organizací, komisí, porot, badatelských týmů. Byla to ona, kdo mě zasvětil do principů kulturně antropologického myšlení a jeho uplatnění při studiu tance a kdo mě uvedl do mezinárodního prostředí tanečních badatelů sdružených v Etnochoreologické studijní skupině při ICTMD.² V devadesátých letech se stala mojí kolegyní na katedře tance Hudební a taneční fakulty pražské Akademie múzických umění a právě při společné pedagogické práci mohu pozorovat, jak inspirativně působí její pohled a přístupy při aplikaci i na taneční formy a jevy, které nemají přímou souvislost s lidovým tancem. Teoretické předměty *Lidová taneční kultura* a *Taneční antropologie* navštěvují nejen studenti oboru Taneční věda, ale i Pedagogika tance a Choreografie, pro které znamenají jedinečný podnět k uvažování o výseku tance, kterému se věnují, v širším kontextu, ke kladení otázek o jeho aktérech, kulturních parametrech, povaze pohybového projevu a jeho společenském prostředí. Za léta svého působení na katedře vedla řadu studentských prací všech tří úrovní a opět ve všech studijních specializacích, které se tam vyučují. I v této činnosti vidím jako zvláštní přínos inspirativnost, flexibilitu v přenosu, aplikaci etnochoreologických a tanečně antropologických otázek a přístupů na různorodé taneční fenomény, důslednost v propojení pramenného materiálu s teoretickými koncepty a analytickými nástroji, k nimž své studenty vede. Některé zejména disertační práce, vzniklé pod její supervizí, přinesly zásadní obohacení tanečně vědného

1 Narozena 14. února 1954.

2 Study Group on Ethnochoreology, International Council for Traditions of Music and Dance.

poznání nejen u nás. Jmenovat můžeme např. disertace Kateřiny Černíčkové *Proměny taneční tradice ve Velké nad Veličkou (na příkladu tance horňácká sedlácká)*, Terezy Indrákové *Tanec v současné izraelské společnosti* nebo diplomovou práci Laury Kolačkovské *Možnosti sémiotické analýzy na příkladě párových lidových tanců na Slovensku: k premenám genderových rolí*. Disertace Josefa Bartoše *Sdílené tělo: empatie jako prediktor úspěchu profesionálních tanečníků a tanečnic* a jeho předchozí diplomová práce otevřely v naší choreologii erudovaně pole psychologie tance.

Důležitou součástí odborných aktivit jubilantky byl a je lidový tanec sám, tančení, choreografická tvorba a výuka lidového tance. Jako výrazná tanečnice se profilovala v choreografiích Aleny Skálové v souboru Chorea Bohemica. Její taneční projev v jedné z nejslavnějších choreografií souboru s názvem *Chorea et danza rusticana* zachytil např. film Evy Marie Bergerové *Zdráva bud', muziko spanilá* (1981). Z podnětů choreografického stylu Aleny Skálové vyšla ve vlastní osobité tvorbě zejména ve skupině Rustica a v Souboru Josefa Vycpálka, kde působí dodnes. Podílí se choreograficky i na dalších projektech; zřejmě nejpozoruhodnější příležitost dostala v inscenaci *Prodané nevěsty* v rakouském Grazu v pojetí Philippa a Nikolausa Harnoncourtových (2011). Živý tanec je centrem také jednoho z kurzů, které pravidelně vyučuje na katedře tance HAMU se zaměřením na cestu od záznamu a popisu tanců v historických sbírkách k jejich praktickému provedení. Tančení, choreografie a pedagogická činnost spojují Danielu Stavělovou se světem amatérského tance, především v rámci folklorního hnutí, na jehož formování se podílí i popularizací, organizační činností, jako lektorka a porotce soutěží apod.

Jádrum odborných aktivit Daniely Stavělové je nicméně etnochoreologický a tanečně antropologický výzkum. Rozvíjela ho a rozvíjí na půdě Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, nejdříve jako vědecká aspirantka (1992–1995) a pak jako badatelka, ve dvou obdobích vedoucí oddělení etnomuzikologie a etnochoreologie (1999–2007; 2014–2023); v letech 2017–2018 byla pověřena vedením ústavu. Ve své výzkumné činnosti se opírá o vzdělání v etnografii a historii, spojujícím její umělecké i humanitní zaměření. Mezi osobnostmi, které jí otevřely prostor etnochoreologického výzkumu, jmenuje sama na prvním místě Hannah Laudovou, která ji zároveň přivedla mezi badatele v již zmíněné Etnochoreologické studijní skupině. V jejich společnosti získala orientaci v současných výzkumných tématech, metodách a teoriích a vybudovala si vlastní pozici na mezinárodní úrovni. Jako respektovaná badatelka a univerzitní pedagožka byla jednou z kmenových vyučujících na intenzivních kurzech Erasmus „Young Ethnochoreologist“, které pořádali členové skupiny a na kterých se na univerzitě v norském Trondheimu scházeli pedagogové a studenti z více jak desíti evropských zemí (s přestávkami 2004–2013).

Výzkumná práce Daniely Stavělové se týká několika provázaných tematických okruhů: interpretace historických záznamů tanečního projevu; tanec jako

text v historických, ideologických a politických souvislostech; tanec jako kulturní proces a zvláštní způsob sociální aktivity; nové kontexty tradiční hudebně taneční kultury: heritizace, revivalismus, festivalizace, turismus a komodifikace.³ Zpracování výzkumných témat v těchto okruzích se v jejím případě vyznačuje souladem v uplatnění diachronního a synchronního pohledu, jeho východiskem je podrobná znalost a analýza pramenů, historických i z terénních či orálně historických výzkumů. Při společné výzkumné práci jsem mohla mnohokrát obdivovat, jak umí nalézt příhodné teoretické koncepty a metodologické nástroje a jak vidí ve vlastním tanečním materiálu jejich specifické projevy: výzkum je v jejím pojetí zacílený na tanec a zároveň je organickou součástí širšího diskurzu humanitních věd. V rozsahu textu-blahopřání k jubileu není místo ani důvod podrobně rozebírat jednotlivé badatelské počiny a publikace. Z pohledu choreoložky bych chtěla zmínit jen několik „počinů“: etablování nových pramenných zdrojů a s nimi spojených přístupů jako jsou egodokumenty (např. zápisy Jana Evangelisty Konopase), krásná literatura (český vesnický román 19. století), orálně historické rozhovory; dlouhodobý, z mnoha úhlů vedený výzkum tance polka a publikované texty, revidující a obohacující dosavadní interpretace tohoto fenoménu, zejména kapitola v knize *Waltzing through Europe*; reflexe proměn a funkcí tradičních festivit a tance v jejich rámci v dnešním kontextu (masopustní obchůzky, jízda králů); projekt týkající se folklorního hnutí v českých zemích, jehož koncepci vytvořila, koordinovala ho, byla spoluautorkou a editorkou knihy *Tiha a beztlíže folkloru. Folklorní hnutí druhé poloviny 20. století v českých zemích*.

Když v devadesátých letech začínala Daniela Stavělová svou badatelskou činnost, existovaly v praxi i v teoretickém diskurzu oddělené, téměř nekomunikující světy lidového tance a toho divadelního, amatérského a profesionálního. I díky jejímu vlivu jsou dnes tyto světy integrovány zejména ve výzkumu a teoretické reflexi, a můžeme tak tvrdit, že existuje uměnovědná disciplína, která nahlíží fenomén tance jako celek v jeho rozmanitých podobách a projevech. V nedávném rozhovoru pro internetový časopis *Taneční aktuality* řekla, že má v hlavě mnoho témat, čekajících na její pozornost.⁴ Přeji jí i našemu oboru, aby práce na nich přinesla další osobité dílky do mozaiky poznání tance jako kulturního fenoménu a jeho smyslu v lidském životě.

Dorota Gremlicová

*Katedra tance a Ústav pro taneční vědu
Hudební a taneční fakulty Akademie múzických umění v Praze*

3 Převzato z osobního profilu na webových stránkách Etnologického ústavu AV ČR. Dostupné z: <https://www.eu.avcr.cz/cs/pracovnici/stavelova-daniela/index.html> (cit. 20. 4. 2024).

4 KOLAČKOVSKÁ, Laura: Daniela Stavělová: „Zájem o lidový tanec se odzrcadlil v propojení výzkumné činnosti s tou tvůrčí.“ Rozhovor. *Taneční aktuality*, 14. 2. 2024 [online]. Dostupné z: <https://www.tanecni-aktuality.cz/rozhovory/daniela-stavelova-zajem-o-lidovy-tanec-se-odzrcadlil-v-propojeni-vyzkumne-cinnosti-s-tou-tvurci> (cit. 20. 4. 2024).

Výběrová bibliografie Daniely Stavělové

Monografie a editované sborníky

- Lidové tance v guberniálním sběru z roku 1819.* Praha: ARTAMA, 1996.
- Červená růžičko, proč se nerozvíjíš. Doudlebská masopustní koleda: tanec, identita, status a integrace. Multimediální studie / Red Rose, Why Don't You Thrive. A carnival carol from Doudleby: dance, identity, status and integration. Multimedia study.* Praha: EÚ AV ČR, v. v. i., 2008.
- Lidová kultura v obrazech.* Kolektivní monografie a CD-ROM s obrázky. Praha: EÚ AV ČR, v. v. i., 2009 (spoluautorka).
- TYLLNER, Lubomír (ed.): *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Lidová kultura.* Praha: Paseka, 2014 (spoluautorka).
- STAVĚLOVÁ, Daniela - BUCKLAND, Theresa Jill (eds.): *Folklore Revival Movements in Europe post 1950. Shifting Contexts and Perspectives.* Praha: EÚ AV ČR, v. v. i., 2018.
- STAVĚLOVÁ, Daniela a kol.: *Tíha a beztíže folkloru. Folklorní hnutí druhé poloviny 20. století v českých zemích.* Praha: Academia 2021.

Kapitoly v knihách a sbornících

- STAVĚLOVÁ, Daniela - TRAXLER, Jiří - VEJVODA, Zdeněk (eds.): *Tanec - význam, analýza, pojmy.* Praha: EÚ AV ČR, 2004, s. 69-80. Záznamy lidových tanců v českých sbírkách.
- BROUČEK, Stanislav - JEŘÁBEK, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska 1, A-N, 2, O-Ž.* Praha: Mladá fronta, 2007 (hesla z oboru lidový tanec).
- Literární dílo jako pramen pro studium lidové taneční kultury. In: Gremlicová, Dorota (ed.): *Stopy tance. Taneční prameny a jejich interpretace.* Praha: AMU, 2007, s. 14-23.
- Koncept národního tance: obkročák, polka, sousedská. In: Stavělová, Daniela - Traxler, Jiří - Vejvoda, Zdeněk (eds.): *Prostředí tance: hranice identity a jejich překračování.* Praha: NIPOS a EÚ AV ČR, v. v. i., 2008, s.157-187.
- Kultura lidových slavností: tajemství tance. In: Rousová, Andrea (ed.): *Tance a slavnosti 16. - 18. století.* Praha: Národní galerie, 2008, s. 81-89.
- Edice a reedice záznamů lidového tance v českých zemích. In: Uhlíková, Lucie a kol.: *Hudební a taneční folklor v ediční praxi.* Praha: EÚ AV ČR, v. v. i., 2011, s.117-140.
- Traditional Dancing on the Stage: Seeking Autenticity. In: Dunin, Elsie Ivancich - Stavělová, Daniela - Gremlicová, Dorota (eds.): *Dance, Gender, and Meanings. Contemporizing Traditional Dance.* Proceedings of the 26th

- Symposium of the ICTM Study Group on Ethnochoreology 2010. Třešť, Prague: Academy of Performing Arts in Prague, Institut of Ethnology of the Academy of Science of the Czech republic, v. v. i., 2012, s. 241-248.
- The oldest records of Czech traditional dances: Rethinking dancescape. In: Fiskvik, Anne Margrete – Stranden, Marit (eds.): *(Re)Searching the Field. Festschrift in Honour of Egil Bakka*. Trondheim: Fagbokforlaget, 2014.
- Narratives as a Tool for Understanding the Inner Side of Dance in a Socio-Cultural and Political Context. In: Dunin, Elsie Ivancich (ed.): *Dance, Narratives, Heritage*. 28th Symposium of the ICTM Study Group on Ethnochoreology, 7-17 July 2014, Korčula, Croatia. Zagreb: ICTM Study Group on Ethnochoreology, Institut of Ethnology and Folklore Research, 2015, s. 198-203.
- Traditional Rural Festivity in an Urban Space and Dichotomy of Public and Private: The Music and Dance Repertory Process. Negotiating the Place for a Dance. In: Stepputat, Kendra (ed.): *Dance, Senses, Urban Contexts*. 29th Symposium of the International Council for Traditional Music (ICTM) Study Group on Ethnochoreology. Graz: ICTM Study Group on Ethnochoreology, Institute of Ethnomusicology, University of Music and Performing Arts Graz, 2017, s. 222-229.
- The Polka as a Czech National Symbol. In: Bakka, Egil – Buckland, Theresa Jil – Saarikoski, Helena – Bibra Wharton, Anne von (eds.): *Waltzing through Europe. Attitudes towards Couple Dances in the Long Nineteenth Century*. Cambridge UK: Open Book Publishers, 2020, s. 107-147.
- The polka and Czech national awareness. In: Leersen, Joep (ed.): *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. Vol. 2. Second, revised edition. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, s. 812-813. Study Platform on Interlocking Nationalisms (SPIN), Volume 2.
- Power of Representations: Stereotypification and Selectivity in Dance Performances. In: Apjok, Vivien – Povedák, Kinga – Szőnyi, Vivien – Varga, Sándor (eds.): *Dance, Age and Politics*. Proceedings of the 30th Symposium of the ICTM Study Group on Ethnochoreology. Hungary: Department of Ethnology and Cultural Anthropology Faculty of Humanities and Social Sciences University of Szeged, Hungarian Association for Ethnochoreology. Research Centre for the Humanities, Institute for Musicology, 2021, s. 315-324.
- Dance as a commodity: The Czech Folklore Show. In: Bibra Wharton, Anne von – Urbanavičiene, Dalia (eds.): *Dance and Economy, Dance and Transmission*. Vilnius: ICTM Study Group on Ethnochoreology and Lithuanian Academy of Music and Theatre, 2022, s. 15-23.

Studie a články

Jak se dnes v Čechách tancuje. Otázky taneční antropologie. *Národopisná revue* 13, 2003, č. 2, s. 67–69.

Doudlebská masopustní koleda: tanec jako text. *Národopisná revue* 16, 2006, č. 1, s. 28–37.

Polka jako český národní symbol. *Český lid* 93, 2006, č. 1, s. 3–26.

Tanec v literární tvorbě Boženy Němcové: fikce, nebo fakta? *Český lid* 99, 2012, č. 3, s. 259–279.

The Ride of the Kings in Vlčnov from the Perspective of Contemporary Research. *Národopisná revue* 25, 2015, č. 5, s. 47–64.

The Polka versus the Waltz. Czech National Dances in the Political Context of the Nineteenth Century. *Traditiones* 44, 2015, č. 2, s. 91–112.

On the Concept of Czech National Dance: What and for Whom? *Bulgarian Folklore* 41, 2015, č. 4, s. 467–490.

Inventing the carnival: contemporary festivities, tradition and imaginaries. *Český lid* 103, 2016, č. 4, s. 537–567 (spoluautor Matěj Kratochvíl).

Zítřka se bude tančit všude, aneb jak jsme se protancovali ke svobodě. Dichotomie tzv. folklorního hnutí druhé poloviny 20. století. *Český lid* 104, 2017, č. 4, s. 411–432.

Kolik stojí pravý český tanec? Autenticita na prodej. *Národopisná revue* 31, 2021, č. 4, s. 287–298. (spoluautorka Laura Kolačková).

Hidden in Folklore: The Past and Present of the Revival Movement in Post-Socialist Countries. *Traditiones* 52, 2023, č. 2, s. 21–46.

Why Do We Have So Many Carnivals in Town Today? An Event Between Ritual, Politics, and Festival. *Slovenský národopis* 71, 2023, č. 4, s. 342–364.

Je to možné? Blanka Petráková a šedesát?

Je to jako včera. Se spolužačkou, kolegyní a kamarádkou Blankou Petrákovou jsme se potkávaly za studií v Uherském Hradišti. Studovaly jsme školy v bezprostřední blízkosti – gymnázium a „um-prumku“, kterou jsme my „gympláci“ často navštěvovali v rámci různých alternativních kulturních akcí... Naše cesty se protkávaly znovu a znovu, během studií v Brně a pak vlastně celoživotně – při různých příležitostech naší muzejní praxe, v rámci volnočasových a folkloristických aktivit, stejně tak v rámci přátelských i rodinných setkání...

Blanka Petráková, rozená Hekelová (10. února 1964, Valtice), pochází z Břeclavi, ale od konce osmdesátých let 20. století žije v Luhačovicích. Je absolventkou Střední uměleckoprůmyslové školy v Uherském Hradišti, kde v roce 1982 maturovala v oboru umělecké zpracování keramiky u profesorů Jiřího Vlacha a Vladimíra Groše. Mnozí z nás zajisté opatrují ve svých domácnostech půvabné keramické sety designované jemnou kobaltově modrou štetcovou malbou s motivy z ptačí říše a mořského dna.

V letech 1982 až 1986 vystudovala Univerzitu Jana Ev. Purkyně v Brně (dnes Masarykova univerzita) studijní obor etnografie a folkloristika, kde se tehdy v tomto ročníku sešla se svými spolužačkami Ladislavou Bartošovou (Horňákovou), Romanou Bartošíkovou (Habartovou), Evou Matyskovou (Zajíčkovou) Martinou Nyklovou (Pavlicovou) a se spolužákem Tomášem Gronským. Tato kompaktní oborová skupina vytvořila skvělý tandem, který dodnes udržuje nejen odborné a pracovní vztahy.

Blanka v roce 1986 absolvovala rigorózní zkoušku s prací na téma *Lidová dekorativní malba na textilu na příkladu jihomoravského Podluží* a po studiu vysoké školy nastoupila jako odborný referent do Etnografického oddělení Moravského zemského muzea v Brně (1986–1989), kde se věnovala systematické národopisného materiálu a správě podsbírek lidové výtvarné kultury. Krátce působila v Krajské galerii výtvarného umění ve Zlíně (1989–1992).

Poté vyučovala výtvarný obor na Základní umělecké škole v Luhačovicích (1992–1998), kde získala rovněž pedagogickou praxi. V roce 1997 krátce pracovala jako pedagog Střední odborné školy Luhačovice na oboru výtvarné zpracování keramiky.

Od roku 1998 dodnes pracuje v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně jako etnografka, kurátorka sbírek a vedoucí Muzea luhačovického Zálesí v Luhačovicích, kde se v útrobách Kulturního domu Elektra, v depozitářích v Otrokovicích a také v hlavním sídle muzea, v 14. budově Baťova institutu, zabývá vedle odborné muzejní činnosti i přepestrým mimopracovním aktivitám, které mají výrazný

pozitivní dopad na kulturní a společenský život v Luhačovicích, čímž zajímavým a osobitým způsobem zviditelňuje město Luhačovice, luhačovické lázně a celý zlínský region.

V muzejní praxi se zaměřuje na výtvarnou kulturu lidu a luhačovické lázeňství. Hlavním zájmem je tradiční lidový oděv, dlouhodobě se věnuje tvorbě historických krojových rekonstrukcí. Dalším důležitým oborem zájmu je lázeňská architektura a osobnost architekta Dušana S. Jurkoviče. V roce 1999 se zapojila do programu *Brána muzea otevřená*, organizovaného nadací Open Society Fund Praha. Byla organizátorkou a odborným garantem mezinárodní konference *Muzeum a škola* a členkou programové rady Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici, pro který po řadu let připravovala autorské programy. V rámci festivalu vytvořila dlouhodobý koncept programu *Dětský dvůr* v areálu strážnického skanzenu, do něhož vnášela nové podněty, jak přiblížit nejrůznější národopisná témata veřejnosti a zejména dětem. Úzce při tom spolupracovala se svým manželem Františkem Petrákem, výtvarníkem a pedagogem, rovněž absolventem SUPŠ v Uherském Hradišti, s nímž vytvořili nerozlučný tvůrčí tandem. Tato spolupráce se promítá dlouhodobě ve výtvarném řešení výstav, publikací i dalších odborných výstupů.

Blanka se soustavně zabývá realizacemi expozic, odborných výstav a vzdělávacích programů, přednáškám a komponovaným pořadům, publikuje v místním, odborném i vědeckém tisku, věnuje se redakční práci a ediční činnosti (viz výběrový soupis výstav a bibliografie). K těm prvním velkým bychom mohli zařadit expozici *Známé i neznámé Luhačovice*, kde si vzala za cíl přiblížit životní styl a Luhačovice na přelomu 19. a 20. století jako obec v centru tradičního národopisného regionu luhačovické Zálesí, jako místo s výskytem léčivých vod a rozvíjejícím se lázeňstvím a v neposlední řadě jako specifickou městskou část, vyrůstající mezi vesnicí a lázněmi, s jejich vzájemným prolnutím a ovlivňováním.

Profesní odborná činnost Blanky Petrákové je zaměřena na získávání a prezentaci kulturně historických dokumentů, jimiž se jí daří neotřelým způsobem popularizovat, propagovat a zviditelňovat město a lázně Luhačovice, což má blahodárny dopad na zvyšování atraktivity tohoto výjimečného místa. Společným dílem manželů bylo mimo jiné i založení edice *Prameny*, v níž vyšly desítky historicky zaměřených publikací s tematikou Luhačovic. Příběhy domů a vil, které napsala společně se spolužačkou Ladislavou Horňákovou, se dočkaly již třetího vydání.

Stranou nemůžeme nechat ani Blančinu volnočasovou a zájmovou práci. Řadu let se jako umělecká vedoucí podílela na vedení dětského folklorního souboru Malé Zálesí v Luhačovicích, kde se zabývala především jevištní prezentací lidové kultury.

Je jednou z iniciátorek a zakládající členkou a jednatelkou Luhačovického okrašlovacího spolku Calma, který pojmenovala po Marii Calmě Veselé, pěvkyni a spisovatelce, jež působila v Luhačovicích na počátku 20. století. Spolu

s dalšími členy spolku se podílí na autorských programech, kde se s manželem stává průvodkyní historií luhačovického života, často též v rekonstrukcích dobových kostýmů. Se spolkem pořádají komentované historické módní přehlídky a řadu dalších programů, z nichž k nejoblíbenějším patří i kostýmovaná procházka po stopách Leoše Janáčka v Luhačovicích. Její autorský rukopis je čitelný na zdejší *Otevírání pramenů*, které se před dvaceti lety podařilo uchopit do tvaru tří denního festivalu s bohatým programem.

V oblasti etnografie a folkloristiky je její angažmá široké. Díky kvalitě muzejního fondu, jenž spravuje, ale i díky spolupráci s řadou kolegů a spolupracovníků se podílí na tvorbě historických rekonstrukcí lidových krojů z oblasti luhačovického Zálesí a jižního Valašska. V zajímavém konvolutu třiceti rekonstrukcí představila výsledky tohoto úsilí v rámci výstavy *Muzeum staré jako Československo*. V katalogu k výstavě přiblížila počátky luhačovického muzea k stému výročí československé státnosti a představila je ve světle dění v Luhačovicích, včetně připomínky československých porad, které od roku 1908 v lázních projednávaly otázky vzájemné spolupráce Čechů a Slováků a připravovaly půdu pro vznik společného státu.

Velkým tématem Blanky je luhačovické lázeňství, které se snaží komplexně zpracovávat formou publikačních a výstavních počínů. V oblasti historie lázeňství a města Luhačovic publikovala řadu studií (viz výběrová bibliografie). Vedle rozsáhlé odborné činnosti se aktivně zapojuje do společenského života v místě svého působení – v Luhačovicích a okolí. Široké veřejnosti představuje různá témata z historie lázeňské léčby v Luhačovicích, od lidového léčitelství a počátků lázeňské péče až po modernizaci lázeňství. Zabývala se osobnostmi lázeňských lékařů a jejich léčebnými metodami, soustředila se na principy přírodní léčby v luhačovických lázních. Seznámila veřejnost s unikátními archivními fotografiemi lázeňských procedur a luhačovických scenerií. Snímky vytěžila z obsáhlé sbírky fotoarchivu Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně – Muzea luhačovického Zálesí, ale také z Moravského zemského archivu a z řady dalších muzejních archivů.

Blanka Petráková patří k čelním odborníkům oblasti luhačovického Zálesí. Její práce přesahují hranice regionu i našeho státu. Poznatky, které načerpala během svého působení ve všech oblastech v rámci své pracovní i zájmové činnosti, přináší poutavým a zajímavým způsobem k poučeným i laickým divákům a posluchačům.

Za svou práci byla Blanka Petráková v roce 2013 oceněna vnučkou Dušana Jurkoviče Katarínou Salayovou-Jurkovičovou v doprovodu bývalé slovenské velvyslankyně ve Vídni Daniely Rozgoňové prestižním oceněním, a to Velkým křišťálovým srdcem, opakovaně byla navržena na cenu *Pro amicis musae* (Přátelům múz) za významný, dlouhodobý a podstatný přínos kulturnímu rozvoji regionu, kterou uděluje Zlínský kraj významným osobnostem v oblasti kultury.

Kulaté narozeniny jsou přirozenou příležitostí k oslavě toho, kdo jsme, kam patříme a co jsme v životě dokázali. Právě v tomto si uvědomujeme, že všechny naše

dosavadní plány, cíle, závazky a úspěchy vlastně nejsou tak důležité, jako je naše rodina, zdraví a s tím spojené rodinné štěstí. I toto se Blance daří naplňovat až po okraj. Má dvě krásné úspěšné dcery, Marušku, která se realizuje jako návrhářka a designérka obuvi a drobných módních doplňků, a Magdalenu, jež rovněž navazuje na výrazné stopy svých rodičů jako manažerka v oblasti kultury. Dcery Blance a Františkovi Petrakovým přinesly do života další velké štěstí, a tím jsou vnoučátka.

Milá Blani, ať je další šedesátka stejně vrchovatě naplněná zajímavými, působivými a krásnými pracovními a hlavně rodinnými okamžiky jako doposud. Ať jsi stejně úžasná, ať tě neopouští v životě všechno to, co tě dělá takovou, jaká jsi...

Romana Habartová
Uherské Hradiště

Publikační činnost Blanky Petrakové (výběr)

František Veselý – budovatel moderních lázní v Luhačovicích. *Acta musealia*, 2002, č. 1, s. 95–102.

Jan Svozil a vzdušné lázně v Luhačovicích. *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*, 2002, č. 1–2, s. 57–63.

Jehla, příze, pokličky, hračky každé babičky aneb Co všechno se učily a znaly ženy v nedávné minulosti. *Acta musealia V*, 2004, č. 1–2, s. 49–67.

Muzejní společnost a muzeum v Luhačovicích. *Acta musealia V*, 2005, č. 1–2, s. 5–4.

Antonín Václavík, životopis autora. In: *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice: Nákladem Mikroregionu Luhačovské Zálesí, 2005, s. 867–869.

Masopustní obchůzka na luhačovickém Zálesí v kontextu transformace tradičního zvykosloví na jihovýchodní Moravě. *Národopisná revue* 16, 2006, č. 1, s. 16–27.

František Václavík a obchod s uměleckým průmyslem v Luhačovicích. *Acta musealia VI*, 2006, č. 1–2, s. 37–47.

Antonín Václavík. 12. 7. 1891 Pozlovice – 4. 12. 1959 Brno. *Acta musealia VI*, 2006 č. 1–2, s. 82–84.

Marie Calma Veselá a Luhačovice. K výročí úmrtí (1881–1966). *Acta musealia VI*, 2006, č. 1–2, s. 76–81.

Vzpomínky na Slováckou budou. *ZVUK Zlínského kraje*, léto 2006, s. 54–57.

Luhačovice dříve a dnes. Album dvojic historických a soudobých fotografií. Luhačovice: Město Luhačovice, 2006.

Jurkovičovy Luhačovice. Sny a skutečnost. Luhačovice: Město Luhačovice, 2007 (s L. Horňákovou).

Otevírání pramenů v Luhačovicích jako komunitní projekt. *Acta musealia*, suplementa VI, 2007, s. 65–68.

- Konference muzeum a škola. *Acta musealia*, suplementa VI, 2007, s. 5–7.
- Materiální kultura v muzeu a děti. Na příkladu programu Babiččina truhla v Muzeu luhačovického Zálesí. In: *Tradiční lidová kultura a výchova. Na pomoc dětským folklorním souborům a muzikám 2*. Strážnice: NÚLK, 2007, s. 31–46.
- Osobnosti československé kultury a národopisu v Luhačovicích. *Folia ethnographica* 42, 2008, s. 57–79.
- Luhačovice a folklorismus. *Slovácko* 50, 2008, s. 63–80.
- Dušan Jurkovič v Luhačovicích. *Acta musealia* VIII, 2008, č. 1–2, s. 102–113.
- Židé v Luhačovicích. *Acta musealia* IX, 2009, č. 1–2, s. 91–110.
- Příběhy domů a vil*. Edice Prameny Luhačovice. Luhačovice: MěDK Elektra, 2012 (s L. Horňákovou).
- Příběhy krajiny a malířů Luhačovic*. Zlín: MJVM, 2013.
- Luhačovické kuchyně. O tradiční, zámecké, lázeňské a městské kuchyni v Luhačovicích*. Edice Prameny Luhačovice. Luhačovice: MěDK Elektra, 2013.
- Vzpomínky na židovskou komunitu v Luhačovicích. In: *Židé a Morava*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2014 (2015), s. 81–102.
- Lidový kroj v Sazovicích. In: Bazíka, Karel et al.: *Archiv obce Sazovice*. [Sazovice: Obec Sazovice], 2010, s. 60–76.
- Lidový oděv v Újezdě. In: Chmela, Tomáš et al.: *Obec Újezd: 750 let dějin: 1261–2011*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro obec Újezd, 2011, s. 247–255.
- Výšivka na luhačovickém Zálesí. In: Mertová, Petra et al.: *Výšivka, krajka a aplikace na tradičním oděvu*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2013, s. 71–73.
- Sítovaná krajka. In: Mertová, Petra et al.: *Výšivka, krajka a aplikace na tradičním oděvu*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2013, s. 134–148.
- Lidový kroj luhačovického Zálesí*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2007, 46 s.
- Lidový oděv Valaškokloboucka. *Vlastivědné kapitoly z Valaškokloboucka* XIV, 2013, č. 1, s. 57–68.
- Poznámky ke genezi dívčího věnce v tradiční lidové kultuře: Na příkladu rekonstrukce pentlení nevěsty na Luhačovickém Zálesí a ve Zlíně. *Folia ethnographica* 39, 2005, s. 57–70.
- Příběh vyšívání šátku*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy, 2010, [28] s.
- Příběh vyšívání šátku: Muzeum luhačovického Zálesí 21. 1. 2010 – 31. 10. 2010. *Acta musealia* 10, 2010, s. 71–73.
- Rekonstrukce lidového oděvu ve Vlachovicích a Vrbeticích. *Vlastivědné kapitoly z Valaškokloboucka* IX, 2010, č. 1, s. 60–65.
- Rekonstrukce tradičního kroje ve Štítné nad Vlárí a Popově. *Vlastivědné kapitoly z Valaškokloboucka* XVI, 2015, č. 1, s. 44–53.

- Sbírka lidové obuvi Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně s přihlédnutím k soukenné obuvi na pomezí Valašska a Zálesí. In: *Obuv v historii 2014. Sborník materiálů ze VII. mezinárodní konference, Zlín 7.-9. října 2014*. Zlín: MJVM, 2015, s. 111-114.
- Svatba na luhačovickém Zálesí*. Luhačovice: Malé Zálesí, 2007, 47 s.
- Tradiční oděv v Kaňovicích. *Acta musealia* 11-12, 2011-2012, s. 13-29.
- Ženské čepce ve sbírce Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně z hlediska techniky. In: *Textil v muzeu: soubor statí k problematice: oděvní doplňky – péče – průzkum – prezentace*. Brno: Technické muzeum, 2010, s. 45-51.
- Tradiční lidová kultura v Provodově. In: Prachař, Marek et al.: *Provodov: Kapitoly z dějin obce*. Provodov: Obec Provodov, 2012, s. 106-132.
- Lidový oděv. In: Valůšek, David et al.: *Hvozdná 1446-2016: Kapitoly z dějin obce*. Hvozdná: Obec Hvozdná, 2016, s. 105-113.
- Obrázky z lázní. Luhačovice před 100 lety objektivem Brunera-Dvořáka*. Zlín: Archa, 2017.
- Muzeum staré jako Československo 1918-2018*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2018, 135 s.
- Ornament v díle Dušana Jurkoviče*. Bratislava: ÚLUV, 2019.
- Lidový kroj ve Štítné nad Vláří*. Štítná nad Vláří: Animato, 2019.
- Luhačovice a Židé*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2019.
- Jurkovičovy vize velkých Luhačovic. In: *Pamětná kniha. Dušan Samuel Jurkovič. Brezová pod Bradlom – Luhačovice: b. v., 2018, s. 32-39* (spoluautorka).
- Rodina Fischerova v Libčicích nad Vltavou. In: *Hlavu vzhůru! Furt se dě! Fischerovi a Marie Fischerová-Kvěčková*. Praha: VŠUP, 2022 (spoluautorka).
- Vzorná hospodyně ze Samohrádku. *Slovácko* 64, 2022, s. 277-289.

Realizované expozice

2007 – Znamé i neznámé Luhačovice

Realizované výstavy (výběr)

1998 – Konopje na gatě a len na košule

2000 – Příběh perníku

2001 – Velké prádlo

2002 – „Srdečný pozdrav z Luhačovic“ na zámku ve Zlíně (s Y. Činčovou)

2002 – „100 let moderního lázeňství“ na zámku ve Zlíně (s Y. Činčovou)

2004 – Jehla, příze, pokličky, hračky každé babičky

2005 – Veselé Vánoce!

2007 – Ztratila jsem fěrtúšek – o lidovém kroji na Zálesí

2007 – Svět krojovaných panenek a loutek

2008 – Poklady z babiččiny truhly (výstava k 90. výročí Muzejní společnosti v Luhačovicích ze sbírek MJVM)

- 2009 – Lázeňská módní abeceda
2010 – Příběh vyšivaného šátku (výstava o podomáckém zpracování textilu)
2010 – Příběhy z luhů za lesem (Antonín Václavík 1891–1959, 120. výročí narození)
2011 – Příběhy hraběcích lázní (Serényiové v Luhačovicích)
2012 – Hračky ze staré půdy (s A. Prudkou)
2012 – Příběhy domů a vil (architektura v Luhačovicích) – ve spolupráci s Krajskou galerií výtvarného umění (s L. Horňákovou)
2013 – Příběhy krajiny a malířů Luhačovic (výstava k 140. výročí narození malíře Stanislava Lolka – krajinářská škola přelomu 19. a 20. století)
2013 – Lázeňské menu aneb Historie pohostinství a kuchařského umění v Luhačovicích
2013 – Hotel na hlavní ulici (výstava k 75. výročí otevření hotelu Alexandria)
2014 – Uvádění ve známost aneb Luhačovice v reklamě (výstava plakátů, pohlednic, pohárků atd. ze sbírky MJVM ve Zlíně a ze soukromých sbírek)
2015 – 3D před 100 lety. Stereofotografie z muzejní sbírky
2015 – Jurkovičovy vojenské památníky a hřbitov
2016 – Obrázky z historie lázeňské léčby (výstava ze sbírky MJVM ve Zlíně a MZA Brno v Muzeu luhačovického Zálesí)
2016 – Osmdesátka Japonské zahrádky (výstava o historii Japonské zahrádky u Jestřabí)
2016 – U nás doma v domečku pro panenky (výstava ze sbírek MJVM a manželů Pleslových)
2017 – Pelíšky aneb Můj pokojíček snů (výstava dětských prací ve spolupráci s pedagogy ZŠ a ZUŠ Luhačovice, Uh. Hradiště a Zlín)
2017 – Je libo dobrou kávu? (výstava o historii kávy a kávových náhražek, ve spolupráci s P. Hanákovou)
2018 – Velké ženy v malých lázních
2018 – 100 let muzea v Luhačovicích
2018 – Obrázky z historie lázeňské léčby (výstava ze sbírky MJVM ve Zlíně a MZA Brno v MJVM ve Zlíně)
2019 – Luhačovice a Židé
2020 – Modrá. Modrá barva v tradiční kultuře
2021 – Masky, kostýmy, maškary
2022 – Hlavu vzhůru! Furt se de! Fischerovi a Marie Fischerová Kvěchová (výstava v MJVM ve Zlíně v rámci programu NAKI)
2022 – Dušan Samo Jurkovič známý a neznámý
2023 – Modrá. Modrá barva v tradiční kultuře a současném designu (ve spolupráci s P. Hanákovou)
2024 – Auguste Rodin a Luhačovice objektivem Brunera–Dvořáka

Jana POLÁKOVÁ: *Tato knížka byla nejmilejší zábavou... Špalíčky kramářských tisků z etnografické podsbírky Moravského zemského muzea. I. díl*

Brno: Moravské zemské muzeum, 2023, 530 s.

Kniha Jany Polákové představuje důležitý počin v rámci zpřístupňování kramářských tisků odborné i laické veřejnosti. Sbíрка kramářských tisků Moravského zemského muzea totiž patří spíše k větším sbírkám těchto tisků u nás a její zpřístupnění ve formě katalogu významně zvýší možnosti v této sbírce vyhledávat konkrétní exempláře.

Přesto, že existují větší sbírky kramářských tisků, představuje pro poznání kramářských písní sbírka Moravského zemského muzea důležitý soubor. Jeden z důvodů, proč tomu tak je, tvoří skutečnost, že součástí této sbírky je poměrně velké množství kramářských tisků, které jsou zachovány v tzv. špalíčích. A právě na ně se zaměřila ve svém katalogu Jana Poláková. I v minulosti už jsme se mohli setkat s katalogy, které se špalíčům ve sbírkách muzeí více věnovaly (Markéta Skořepová: *Kramářské písně ze sbírky Muzea Vysočiny Pelhřimov*; Martina Dragonová a Monika Szturcová: *Kramářské tisky ze sbírky Památníku Petra Bezruče*

Slezského zemského muzea v Opavě), předkládaný katalog ale ve srovnání s těmi předchozími zachycuje podstatně větší soubor těchto konvolutů.

Vzhledem k rozsahu sbírky a poměrně rozsáhlému popisu jednotlivých exemplářů se autorka rozhodla zaměřit pozornost zatím pouze na kramářské tisky ze špalíčků, přičemž katalog zachycuje první polovinu těchto tisků, druhá polovina by měla být publikována v roce 2026. Stranou tedy zůstávají tisky zachované ve sbírce Moravského zemského muzea jednotlivě.

Ještě před samotným katalogem se v knize nachází několik kapitol, které soubor kramářských tisků Moravského zemského muzea zasazují do širšího kontextu. Hned na začátku autorka objasňuje, co to kramářské tisky vlastně byly (kapitola *Použitá terminologie*). V následujících třech kapitolách jsou potom nastíněny kramářské písně, tisky a špalíčky jako společenskovední pramen (s. 10–14), objekt sběratelského zájmu (s. 15–18) a objekt muzejní činnosti (s. 18–22). V těchto kapitolách Jana Poláková využívá velké množství domácí literatury, a to jak publikované v posledních letech, tak literatury starší a stranou nezůstává ani současná zahraniční produkce. Úctyhodný rozsah použité literatury dokládá také její seznam v závěru knihy (s. 489–496).

Špalíčky kramářských tisků tvoří specifický dokument lidové kultury, neboť jsou dokladem vztahu lidových vrstev k literatuře zejména pro druhou polovinu 18. a v podstatě celé

19. století. Svým výběrem, uspořádáním, vazbou a případně i rukopisnými poznámkami představují unikátní soubory, které obsahují více informací než jen samotný otištěný text. Jejich prostřednictvím můžeme totiž zkoumat sociální působení kramářských tisků. Právě z tohoto důvodu lze hodnotit velmi pozitivně katalog všech 67 špalíčků ze sbírky Moravského zemského muzea (s. 36–65). Jednotlivé záznamy špalíčků jsou poměrně komplexní, obsahují inventární číslo, popis vazby, informace o rukopisných poznámkách, tematické zaměření písní, rozměry špalíčku, místa tisku a dataci kramářských tisků, a pokud to bylo možné zjistit, tak i informaci o způsobu, jakým se špalíček stal součástí muzejní sbírky. Záznam obsahuje také fotografii špalíčku, na které lze vidět jeho vazbu. Ta je důležitá pro zjištění toho, zda špalíček je ve vazbě původní, tj. té, kterou vytvořili původní uživatelé špalíčků, nebo se jedná o novodobou převazbu, jež významně problematizuje následnou interpretaci špalíčků. Cenné jsou tyto fotografie také z toho důvodu, že v posledních letech bohužel dochází v některých muzeích k nevratným restaurátorským zásahům, při nichž jsou špalíčky kompletně rozvázány a jejich unikátní způsob vazby tím bývá zcela zničen.

Autorka se v katalogu věnuje také historii jednotlivých špalíčků, které se nachází v uvedené sbírce (s. 24–35). V této části se Jana Poláková věnuje historii vlastnictví jednotlivých špalíčků a pozornost soustřeďuje především

na ty, o nichž bylo možné prostřednictvím přírůstkových knih, rukopisných poznámek, případně obojího, zjistit více informací. U nich potom špalíčky v některých případech doplňuje dokonce o záznamy z matrik a nastiňuje tak utváření špalíčků v kontextu života jejich tvůrců. Pozitivně lze hodnotit také pečlivé prostudování přírůstkových knih a doplnění údajů z nich k záznamům jednotlivých špalíčků, protože díky tomu může získat čtenář komplexní obrázek o zkoumaném exempláři. Z katalogu se tak dozví, jak špalíček vypadá, kolik tisků je jeho součástí, které tisky to jsou a jak se špalíček do muzejní sbírky dostal.

Hlavní část knihy tvoří záznamy jednotlivých kramářských tisků. Tisky jsou řazeny abecedně podle incipitů (začátek písně), prozatím od začátku abecedy do písmene O. Tento způsob řazení byl použit již v minulosti a osvědčil se (použila ho opakovaně např. Markéta Holubová), neboť kramářské tisky často obsahují schematický název, podle kterého se v nich těžko vyhledává, řada stejných písní navíc nese jiný název samotného tisku. Protože systém řazení podle incipitů ztěžuje vyhledávání na základě jiných kritérií, nachází se na konci katalogu také několik rejstříků (názvů, nápěvů, ikonografie, autorů, inventárních čísel a taky původců, které obsahují místa vydání, tiskaře, tiskařské dílny, nakladatele, vydavatele a knihkupce), jež toto vyhledávání umožňují. Kromě nich obsahuje katalog i jmenný, místní a věcný rejstřík, které se vztahují k úvodním textům knihy.

Při vytváření katalogu kramářských tisků je nutné najít rovnováhu mezi velikostí sbírky a způsobem, resp. rozsahem prezentace jednotlivých tisků. Jana Poláková se rozhodla pojmout jednotlivé záznamy poměrně podrobně, přičemž systém řazení vychází z knihovnického systému (s. 68). Po incipitu následuje v jednotlivých záznamech nápis, název a impresum; všechny údaje jsou uvedeny v transkribované i transliterované podobě. Poté je součástí záznamu počet stran a velikost tisku, který následuje popis výzdoby v celém tisku. Nejrozsáhlejší část záznamu představuje krátká anotace písně, jež umožňuje čtenáři získat představu o jeho obsahu, což je vzhledem k často schematickému názvu velmi praktické. Závěr záznamu tvoří inventární číslo ve fondu Moravského zemského muzea a dohledané signatury/inventární čísla identických tisků v online přístupných databázích kramářských tisků, tj. sbírkách Moravské zemské knihovny, Knihovny Národního muzea a Etnologického ústavu AV ČR. Každý tisk je otištěný s titulní stranou (pokud se zachovala), což v kombinaci s popisem výzdoby na dalších stranách umožňuje zkoumat také výtvarnou rovinu kramářských tisků a nabízí možnost studia kramářské produkce z hlediska dějin knižní kultury. Jak zároveň ukazují výzkumy prováděné v posledních letech, ilustrace představuje důležitý nástroj pro identifikaci místa tisku, ať už u tisků, které impresum neuvádí, nebo obsahují impresum fingované. Struktura

záznamu a množství rejstříků v závěru publikace tak umožňuje užití katalogu lidem zkoumajícím kramářské tisky z různých perspektiv, ať už se jedná o etnology, literární vědce, etnomuzikology, knihovědce, historiky a další.

Slabším článkem katalogu jsou však údaje o jednotlivých tiskařích. Kramářské tisky mnohdy neobsahují žádné informace o místě a době tisku, časté je také uvedení pouze místa tisku a tiskaře s absencí datace. To značně ztěžuje přesnější dataci konkrétních tisků. Podle působnosti tiskařů bývají kramářské tisky potom většinou datovány. V katalogu se nachází v této souvislosti některé nepřesnosti, jako např. datace působnosti olomouckého tiskaře Antonína Halousky (s. 24), který působil v letech 1850–1864, nikoli 1850–1857, což dokládají i některé datované tisky v samotném katalogu (např. č. 191, 381, 518) nebo zkomolení jeho jména (Halousek namísto Halouska).

Obecně lze však knihu považovat za velmi dobře zpracovaný katalog, který přináší veřejnosti přehled o zhruba čtvrtině sbírky kramářských tisků Moravského zemského muzea. Rozsahem záznamů, přehledností, řadou rejstříků a velkým množstvím snímků špalíčků i titulních stran jednotlivých kramářských tisků umožňuje studium tohoto materiálu celé řadě různě profilovaných odborných pracovníků i laických zájemců.

Martin Drozda

Moravská zemská knihovna v Brně

Jan MATYÁŠ: *Péče o památky na Valašsku v letech 1850 až 1938*

Rožnov pod Radhoštěm:
Národní muzeum v přírodě,
2023, 300 s.

Autor tolik potřebné analytické studie o počátcích památkové péče na Valašsku se tímto tématem zabýval již ve své diplomové práci z roku 2014, obhájené na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě a následně v disertační práci, obhájené v roce 2019 na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. Nyní výsledky svého několikaletého bádání zpřístupnil všem zájemcům v samostatné publikaci vkusně graficky zpracované brněnskou firmou Metoda, spol. s r. o.

Kniha je vedle úvodu a závěru rozdělena do šesti tematicky ucelených kapitol: Památková péče na Valašsku pod dohledem památkových institucí (1850–1938), Restaurování drobných památek na Valašsku pod dohledem památkových institucí, Školy na Valašsku a jejich podíl na péči o památky, Turistické spolky a péče o památky na Valašsku, Muzejní společnost a okrašlovací spolek ve Valašském Meziříčí a jejich vztah k péči o památky na příkladu kostela sv. Trojice a poslední kapitola Rožnovské spolky a jejich vztah k péči o památky na příkladu staré rožnovské tradice, přičemž každá kapitola se

dělí na několik podkapitol. Vymezené časové období a strukturování práce vede k tomu, že se některé informace opakují, ale z jiného úhlu pohledu.

Úvodem autor stručně pojednává o historii péče o památky v Evropě a stanoví cíl své práce, jímž je „komplexní pohled na péči o nemovité kulturní památky na Valašsku v letech 1850–1938 v širším dobovém a celospolečenském kontextu“ (s. 12). Zmiňuje zde také všechny typy písemných pramenů, z kterých pro svou práci čerpal údaje.

V kapitole *Památková péče na Valašsku pod dohledem památkových institucí (1850–1938)* píše o počátcích institucionální památkové péče v rakouské monarchii, datovaných rokem 1850, kdy byla ustavena c. k. Centrální komise pro výzkum a zachování stavebních památek. Ta pracovala na principu dopisovatelů a konzervátorů, kteří spolupracovali se stavebními úřady. Valašsko bylo dlouho opomíjeno, což se změnilo až jmenováním Franze Rosmaëla (1846–1916), tehdy ředitele valašskomeziříčské odborné školy pro zpracování dřeva, nejprve dopisovatelem c. k. Centrální komise v roce 1882 a posléze konzervátorem v roce 1890. Už za jeho působení konzervátora se projevily potíže, s nimiž se památková péče potýká dodnes; konzervátor byl vnímán jako osoba, jejíž názory a požadavky jsou v rozporu s představami a požadavky vlastníka. Památková péče v té době se věnovala hlavně církevním památkám a v duchu tehdejšího purismu usilovala při jejich

obnově o regotizaci. Když Rosmaël v roce 1906 získal funkci ve Vídni, zůstala c. k. Centrální komise bez konzervátora pro Valašsko; informována o ohrožených stavbách byla jen korespondenty.

Zájem o památky se z církevních rozšířil i na památky lidového stavitelství, městskou a zámeckou architekturu a na drobné památky sakrální, funerální aj. až se vznikem Státního památkového úřadu v Brně v roce 1920. Ten přijal již dříve prosazované konzervační principy památkové péče a začal pořizovat soupisy památek na Valašsku.

Kapitola *Restaurování drobných památek na Valašsku pod dohledem památkových institucí* dokládá, že obě výše uvedené státní instituce prosazovaly stejný trend při obnově soch – odstranit barevný nátěr až na kámen, stejně tak ponechat kamenné prvky na stavbách v holém kameni. Kapitola *Školy na Valašsku a jejich podíl na péči o památky* vyzdvihuje význam Státní odborné školy pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí (založena 1874) s jejím oddělením pro kostelní práce, dnešní terminologií restaurátorské dílny. Učitelé i žáci se svými návrhy i prací zapojovali do restaurování nejrůznějších uměleckých děl.

Turistické spolky a péče o památky na Valašsku. Přestože prvním českým turistickým spolkem byla Pohorská jednota Radhošť založená roku 1884, ani ona, ani v Rožnově roku 1894 založený valašský odbor Klubu českých turistů se do péče o památky, vyjma

počátečního impulsu k odkrytí hradu Rožnova, nezapojovaly. Jejich činnost byla zaměřena na zpřístupňování a značení turistických cest k památkám a propagaci památek v oborovém tisku.

Muzejní společnost a okrašlovací spolek ve Valašském Meziříčí a jejich vztah k péči o památky lze doložit na příkladu kostela sv. Trojice. Oba spolky byly založeny v roce 1883, ten muzejní se podílel při přípravách na Národopisnou výstavu československou, uspořádanou v Praze roku 1895. Okrašlovací spolek se soustředil na kultivování zeleně a parků ve městě. V samostatné podkapitole autor barvitě popisuje spory, ba přímo boje o záchranu kostela sv. Trojice ve Valašském Meziříčí na počátku 20. století, kdy předseda muzejního spolku, člen okrašlovacího spolku a korespondent c. k. Centrální komise, duchovní Eduard Domluvil (1846–1921) byl pro zboření kostela. Zapojením uměleckých spolků na celonárodní úrovni a s přispěním c. k. Centrální komise se podařilo částečně roubený kostel zachovat. Stalo se tak roku 1908. Ve stejném roce se v Rožnově rozhodovalo o osudu roubené radnice (kapitola *Rožnovské spolky a jejich vztah k péči o památky na příkladu staré rožnovské tradice*), již chtěla část zastupitelstva města zbourat; občanskou iniciativu za zachování radnice burcoval Bohumír Jaroněk (1866–1933). Tato kauza byla dle autora klíčová pro další způsob ochrany památek lidového stavitelství. Bohumír Jaroněk

spolu s bratrem Aloisem (1870–1944) po inspirativní cestě do Švédska začali propagovat myšlenku rožnovského muzea v přírodě. Za tím účelem byl ustaven nejprve přípravný spolek a posléze v roce 1911 Muzejní spolek v Rožnově, který převzal do péče budovu roubené radnice, což ale spolek finančně zatěžovalo. Vyjednávání s radnicí, s Památkovým úřadem, Ministerstvem školství a osvěty i žádosti o subvence konečně uspěly, takže roku 1925 byla budova přenesena do městského parku jako zárodek budoucího muzea v přírodě. A místa kulturních aktivit spojených s valašskou lidovou kulturou.

Informačně bohatá práce ukazuje, že za každým posunem a zlepšením péče o památky na Valašsku stál vždy výrazný jedinec, který se dovedl obklopit aktivními spolupracovníky. Cíle, který si autor vytkl v úvodu,

dosáhl k uspokojení všech zvědavých zájemců o historii památkové péče a na Valašsku zvlášť. Doufejme, že se stejnou intenzitou se bude zabývat památkovou péčí za 2. světové a obdobími po ní, a přispěje tak svým dílem do mnohavrstevného obrazu péče o památky u nás.

Závěrem nelze nezmínit inovativní soupis literatury, který autor dělí na *Dobová periodika a publikace*, kam zařadil veškeré tiskoviny a publikace týkající se období 1850–1938, byť vyšly např. v roce 2009. V části *Současná periodika a publikace* jsou zařazeny tiskoviny od osmdesátých let 20. století a autor střídá běžný způsob citování literatury s harvardským stylem. Přiznám se, že smysl střídání citačních způsobů se mi rozkrýt nepodařilo.

Jitka Matuszková
Brno

CONTENTS

Articles (peer reviewed)

Markéta Halubová: *Continuity, Transformation, Disappearance, or Renewal of the Pilgrimage Tradition in the Czech Republic from the Perspective of Ethnology*5

Jan Blažek: *The Renewal of Traditions and Their Transformation Using an Example of Whitsuntide Ceremonies in Moravia and Silesia*26

Zuzana Beňušková: *Transformation of Traditional Folk Culture in the Bratislava Suburbs, and Its Position within the Bratislava Self-Governing Region*49

Material Articles (peer reviewed)

Kateřina Nečacká: *Probe into the Religiosity of the Members of the Roman-Catholic Church and the Evangelical Church of Czech Brethren in Rusava and Their Mutual Relations*.....70

Jiří Mačuda: *Kermesse in Výrovce (District of Znojmo). The Current Condition of a Customary Tradition in the South-Moravian Village*.....82

Jana Poláková: *A Rediscovered Easter Custom from Lužná in the Vsetín Area*95

Contributions by Czech Ethnological Society's Correspondents..... 102

Personalia..... 106

Books..... 128

Národopisný věstník / Ethnographic Journal is regularly indexed or abstracted in: AIO, CEJSH, EBSCO, ERIH PLUS, SCOPUS

Pokyny pro autory, etická a ediční pravidla spolu s licenčními podmínkami a další informace jsou k dispozici na webové stránce časopisu. / Instructions for authors, ethic and edition rules and licence terms and conditions, and further information are available on journal's homepage: <https://narodopisnyvestnik.cz>

Příspěvky zasílejte elektronicky na adresu redakce / Please, send your texts via electronic mail to the address: valka@phil.muni.cz

Jazykové korektury / Proofreading: doc. PhDr. Josef, Štěpán, CSc.

Překlad do angličtiny / Translation into English: PhDr. Zdeňka Šafaříková

Grafické zpracování, tisk / Layout, print: Metoda spol. s r. o., Brno

Toto číslo vyšlo v červnu 2024 / This number was published in June 2024

© Česká národopisná společnost, z. s. / Czech Ethnological Society

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Ethnographic Journal

Založen 1906

Ročník XLI (83) / 2024 / 1

Studie

Markéta Holubová: **Kontinuita, proměna, zánik nebo obnova poutní tradice v České republice pohledem etnologie**

Jan Blažek: **Obnova tradic a jejich proměna na příkladu svatodušních obřadů na Moravě a ve Slezsku**

Zuzana Beňušková: **Transformácia tradičnej ľudovej kultúry v suburbiách Bratislavy a jej postavenie v rámci Bratislavského samosprávneho kraja**

Materiály

Kateřina Nečacká: **Sonda do religiozity členů Římskokatolické církve a Českobratrské církve evangelické na Rusavě a jejich vzájemných vztahů**

Jiří Mačuda: **Posvícení ve Výrovicích na Znojemsku. K současnému stavu obyčejové tradice na jihomoravské vesnici**

Jana Poláková: **Znovuobjevený velikonoční zvyk z Lužné na Vsetínsku**

Příspěvky dopisovatelů

Personalia

Knihy